T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİ'NİN KURUMSAL İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ (ÜÇ MAKALE)

MUSTAFA KESGİN
15710011

TEZ DANIŞMAN
Prof. Dr. FAZIL KAYIKÇI

İSTANBUL
TEMMUZ 2021

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİ'NİN KURUMSAL İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ (ÜÇ MAKALE)

MUSTAFA KESGİN
15710011

TEZ DANIŞMAN
Prof. Dr. FAZIL KAYIKÇI

İSTANBUL
TEMMUZ 2021

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİ'NİN KURUMSAL İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ (ÜÇ MAKALE)

MUSTAFA KESGİN
15710011

Tezin Savunulduğu Tarih : 12/07/2021

Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur.

Unvan Ad Soyad

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Fazıl KAYIKÇI
Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Hüseyin KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Özge KAMA MASALA
Doç. Dr. Mesut KARAKAŞ
Doç. Dr. Burhan Can KARAHASAN

İSTANBUL
TEMMUZ 2021

ÖZ

2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİ'NİN KURUMSAL İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ (ÜÇ MAKALE)

Mustafa KESGİN

TEMMUZ 2021

Ekonomik krizler toplumların refah düzeyini derinden etkileyen, yalnızca maddi kayıplara neden olmakla kalmayıp psikolojik ve sosyolojik tahribata da yol açan sosyo-ekonomik rahatsızlıklardır. Sanayi Devrimi sonrası değişen ve gelişen organizasyonel yapı kriz olgusunu da farklı bir boyuta taşımıştır. Geçmişte savaş, kuraklık ve doğal afetler gibi nedenlerle ortaya çıkan dönemsel bunalımlara, Sanayi Devrimi sonrası değişen üretim ve sermaye yapısı çerçevesinde finansal organizasyonlar ve politik tercihlerden kaynaklanan yenileri dâhil olmuştur. Ana akım iktisat tarafından genel olarak öngörülemeyen ve her olay için kendine özgü nedenler barındıran şoklar olarak kabul edilen krizler her dönemde varlığını ve gizemini korumuştur. Yapılan ampirik çalışmalar ve kriz üzerine değerlendirmeler, dönemsel dalgalanmaların kısmen benzer nedenler çerçevesinde süreklilik gösterdiğine dair güçlü kanıtlar sunmaktadır. Özellikle 2008 Krizi'yle birlikte, kriz ihtimalinin sadece gelişmekte olan ülkeler için değil gelişmiş ülkeler için de önemli bir tehdit olarak varlığını devam ettirdiği, bu çerçevede krizlerin sadece zayıf kurumsal temeller ve finansal piyasalara sahip ülkelerin sorunu olmadığı görülmüştür. Bu çalışma ile krizlerin nedenlerine ve oluşum sürecine dair genel bir literatür incelemesiyle birlikte kurumsal iktisat perspektifinden alternatif bir çerçeve sunulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda krizlerin oluşumundaki kurumsal dinamiklere dair ipuçları aranacaktır. Üç makaleden oluşan çalışmanın birinci bölümünde kurum kavramı, kurumsal iktisadın çerçevesi ve iktisadi düşünceye katkılarına dair geniş bir literatür değerlendirmesi yer almaktadır. İkinci bölümde kriz olgusu ve bu konudaki teorik yaklaşımlara dair bir ön incelemenin ardından kurumsal iktisadın krize bakışı üzerinde durulmuştur. Üçüncü ve son bölümde ise 2008 Krizi özelinde ampirik bir analiz gerçekleştirilerek makroekonomik değişkenlerin etkisinin yanı sıra kurumsal unsurlar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışmada, krizler karşısında direnç sağlayan güçlü yönler olarak kabul edilen birtakım unsurlar sorgulanarak, iktisadi olay ve olgulara dair alternatif bir yaklaşım sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal İktisat, Ekonomik Kriz, İş Çevirimleri, Finansal Taşkınlık, Spekülatif Balon

ABSTRACT

EVALUATION OF THE 2008 GLOBAL FINANCIAL CRISIS BY THE INSTITUTIONAL ECONOMICS PERSPECTIVE
(THREE ARTICLES)
Mustafa KESGİN
JULY 2021

Economic crises are economical disturbances which deeply influences the welfare of socities, not only causing the financial loses also causing physological and social destructions. After the Industrial Revolution organizational structure that changing and developing have brought the crisis phenomenon to a different dimension. In the past periodic crises which occurs because of war, draught and natural disasters new ones added changing production and capital structure in the framework of financial organisations and political preferences after the Industrial Revolution. Crises which are generally accepted have specific reasons for each event and unpredictable shocks by mainstream economics. Empricial workings and evulations on the crisis shows strong evidences that periodical fluctations partially continuous for similar reasons. Especially with the 2008 Crisis it is seen that crisis possibility is not just only for developing countries but also on important threat for the developed countries and these circumstances crises are not only the problem of weak institutional foundations and financial markets. With this study it is aimed to made a general literature review about on the causes and formation process of the crises and present an alternative framework from the perspective of institutional economics. In this case clues about the institutional dynamics in the formation crises will be looked. This study occurs from three articles and in the first chapter there is a wide literature review about the institution subject, the framework of institutional economics and its contributions to economic thought. In the second chapter after the crisis phenomenon and a preliminary examination about the theoretical approaches of this subject, it is emphasized the perspective of institutional economics on crises. In the third and last chapter an empricial analysis was made in the specially of 2008 Crisis tried to be revealed macroeconomic variables as well as institutional factors. In this study some of the factors questioned that are accepted as the strengths providing resistance against crises and presented on alternative approach to the institutional events and facts.

Keywords: Institutional Economics, Economic Crisis, Business Cycles, Financial Manias, Speculative Bubble

ÖN SÖZ

Toplumsal dinamikleri derinden etkileyen kriz olgusunun, kurumsal iktisadın özgün ve kapsamlı bakış açısıyla incelendiği bu çalışmada, söz konusu alanda çalışan akademisyenler ve uygulama tarafında yer alan politika yapıcılara farklı bir perspektif sunulması amaçlanmıştır.

Bu süreçte öneri ve eleştirileriyle bana yol gösterici olan, tecrübesi, sabrı ve ilgisiyle bu yolculuğu kolay kılan danışmanım Prof. Dr. Fazıl KAYIKÇI başta olmak üzere, tez izleme komitesinde yer almayı kabul ederek bu süreçte desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Hüseyin KAYA ve Dr. Özge KAMA MASALA'ya teşekkürlerimi sunarım.

Doktora ders aşamasında derin tecrübe ve birikimlerini benimle paylaşarak, uzun bir aranın ardından dönüş yaptığım formel eğitim hayatında, göstermiş oldukları hoşgörüyle intibak sürecini kolaylaştıran, önemli önemsiz tüm sorularıma usanmaksızın cevap veren hocalarım Prof. Dr. Ercan EREN, Prof. Dr. Melike BİLDİRİCİ, Prof. Dr. Murat DONDURAN ve Prof. Dr. Sait ÖZÇELİK'e teşekkürü bir borç bilirim.

Doktora süreci boyunca ne yapacağını bilemeyip bocaladığım zamanlarda bana destek olan ve yardımlarını esirgemeyen, bu zorlu yolculuktaki yol arkadaşlarım Ali, Arifenur, Aslı, Melike, Nihal ve Yakup'a da ayrıca teşekkür etmek isterim.

Öğrenme süreci sonu olmayan bir yolculuk ve bu yolculukta zaman içerisinde birçok insanın yolu kesişmekte. Başta eğitim hayatımın ilk yol göstericisi Nevzat SARITAŞ olmak üzere bu inişli çıkışlı yolculukta yoluma ışık tutan, burada ismini zikredemediğim daha nice kıymetli eğitim gönüllüsüne saygı ve şükranlarımı sunarım. Eğer ki ortada bir başarı söz konusu ise muhakkak bunda onların payı yadsınamaz.

Ve son olarak, hayatımın her aşamasında olduğu gibi bu süreçte de yanımda olarak bana güç veren sevgili aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul, Temmuz 2021 Mustafa KESGİN

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **iii**
ABSTRACT ..... **iv**
ÖN SÖZ ..... **v**
İÇİNDEKİLER ..... **vi**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **viii**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **ix**
KISALTMALAR ..... **x**
1. GİRİŞ **1**

2. ALTERNATİF BİR DÜŞÜNCE SİSTEMİ OLARAK KURUMSAL İKTİSAT VE İKTİSADİ DÜŞÜNCEYE KATKILARI **5**
2.1. Giriş 5
2.2. Kurum ve Kurumsal İktisat 7
2.2.1. Kurum Kavramı Üzerine 7
2.2.2. Kurumsal İktisadın Kapsamı 9
2.3. Kurumsal İktisadın İktisadi Düşünceye Katkıları 15
2.3.1. Veblen ve Çağdaşları: Veblen, Commons, Mitchell – İlk kurumsalcılar 16
2.3.1.1. Thorstein Bunde Veblen 16
2.3.1.2. John Rogers Commons 26
2.3.1.3. Wesley Clair Mitchell 33
2.3.2. Kurumsal İktisadın Duraksama Dönemi ve Yeni Kurumsal İktisadın Doğuşu 37
2.3.2.1. Ayres ve Myrdal'ın Çalışmaları 38
2.3.2.1.1. Clarence Edwin Ayres 38
2.3.2.1.2. Karl Gunnar Mrydal 45
2.3.2.2. Yeni Kurumsal İktisat 48
2.3.2.2.1. Ronald Harry Coase 49
2.3.2.2.2. Oliver Eaton Williamson 53
2.3.2.2.3. Douglass Cecil North 56
2.3.3. Kurumsal İktisadın Bugünü ve Geleceği Üzerine 62
2.3.3.1. Eski Kurumsal Geleneği Temel Alan Çalışmalar 62
2.3.3.2. Yeni Kurumsal İktisadın İzindeki Çalışmalar 64
2.3.3.3. Kurumsal İktisadın Geleceği 66
2.4. Sonuç 67

3. KURUMSAL İKTİSADIN KRİZ YAKLAŞIMI **69**
3.1. Giriş 69
3.2. Kriz Kavramı Üzerine 70
3.3. Modern Ekonomik Sistemin Krizleri Üzerine Ortaya Koyulan Teorik Yaklaşımlara Genel Bir Bakış 74
3.4. Kurumsal İktisadın Krizlere Bakışı 78

3.4.1. Eski Kurumsal İktisat ve Kriz 79
3.4.2. Yeni Kurumsal İktisat ve Kriz 87
3.5. Sonuç 93

4. 2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİ'NİN KURUMSAL TEMELLERİ ÜZERİNE EKONOMETRİK ANALİZ 95
4.1. Giriş 95
4.2. Küresel Finans Krizi Üzerine – Ne Oldu? 97
4.3. 2008 Krizi'nin Nedenleri ve Krizden Çıkış Politikaları Üzerine Değerlendirmeler 99
4.4. Literatür 111
4.5. 2008 Küresel Finans Krizi'nin Kurumsal Analizi 121
4.5.1. Modele Dâhil Edilecek Ülkelere Genel Bakış ve Veri Setinin Kapsamı 122
4.5.2. Değişkenler 123
4.5.3. Yöntem 129
4.5.4. Model Çıktıları 135
4.5.5. Bulgular 139
4.6. Sonuç 145

5. SONUÇ 147
KAYNAKÇA 152

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Değişken Listesi..... 124
Tablo 2: Durağanlık Test Sonuçları..... 136
Tablo 3: Hausman Spesifikasyon Testi Sonucu..... 137
Tablo 4: Model 1 - Logit Model Rassal Etkiler Analiz Sonuçları..... 137
Tablo 5: Model 2 - Logit Model Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (2000-2018)..... 138
Tablo 6: Model 3 - Logit Model Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (1980-2018)..... 139

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Finans Krizinin Kısır Döngüsü..... 73
Şekil 2: Bağımlı Değişkenin İkili Değer Aldığı Analizlerde Doğrusal Model - Logit Model Regresyon Sonuçlarının Grafiksel Görünümü 130

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

BRIC : Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin

FRED : Federal Rezerv Ekonomik Veri Tabanı

GSYH : Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla

IMF : Uluslararası Para Fonu

OECD : Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı

TCMB : Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

yy : Yüzyıl

1. GİRİŞ

Toplumları refah düzeyinin yanı sıra psikolojik ve sosyolojik açıdan da derinden etkileyen ekonomik rahatsızlıklar olan krizler, nedenleri üzerine yapılan onca değerlendirmeye rağmen yaşam içerisindeki varlığını devam ettirmekte ve gizemini korumaktadır. Krizler ana akım iktisat cephesinde beklenmedik, geçici şoklar olarak kabul edilirken, bu konudaki kapsamlı analizlerin çoğunlukla heterodoks okullardan geldiği görülmektedir. Kurumsal iktisat cephesi de analiz ve değerlendirmelerinde kriz ya da daha geniş bir tanımlama ile iktisadi başarısızlık olgusuna geniş bir yer ayırmıştır. Bu çalışma ile kurumsal iktisadın iktisadi meselelere yaklaşımı ve kriz konusundaki değerlendirmelerinden hareketle bir çerçeve oluşturularak iktisadi krizlere ilişkin alternatif bir bakış sunulması ve 2008 Krizi'nin de bu perspektif doğrultusunda analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

Bilimsel faaliyetlerde ne kadar objektif olunmaya çalışılsa da içinde bulunulan kültürel çevre, mevcut kabuller ve hâkim olan akademik gelenek araştırmacıları analiz konusunda yöntem, içerik ve perspektif olarak etkilemektedir. Bu etkinin, malzemesi insan ve insan ilişkileri olan sosyal bilimler ve sosyal bilimler içerisinde birçok disiplinle ilişki içerisindeki iktisat bilimi için çok daha belirgin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak nispeten objektif bir iktisadi analiz araştırmacının kendini yaşadığı çevreden, içinde bulunduğu akademik gelenekten, gerçek dünya ile ters düşen ön kabullerden ve hatta kendisinden ayrıştırabilmesi ile mümkün olabilecektir.

Kurumsal iktisat yöntem ve çerçeve olarak hâkim iktisadi anlayıştan ayrışarak iktisadi düşünce içerisinde yeni bir yol açmıştır. İktisadi olay ve olguları dinamik ve çok boyutlu bir düzlemde ele alması ve geçmişle gelecek arasında bağ kurarak yaşanan dönüşümü ortaya koymaya çalışması itibariyle kurumsal iktisadın, gerçek dünya ile daha uyumlu bir yaklaşım sergilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yöntem olarak bu geniş perspektiften toplumsal olaylara ilişkin sürekli değişimi açıklama gayreti muhakkak ki birçok zorluğu da beraberinde getirmektedir. Özellikte bazı soyut temelli unsurların ve teorik yaklaşımların ampirik olarak ispatının güçlüğü bunun en temel nedenleri arasındadır. Gelişen teknoloji ve tekniklerinin günümüz itibariyle daha

karmaşık ve kapsamlı analizlere olanak sağlaması, bu çerçevede hemen tüm bilim dallarında olduğu gibi iktisat bilimi ve kurumsal iktisadi analiz için de önemli fırsatlar doğurmuştur.

Kurumsal iktisadın temsilcileri analiz ve değerlendirmelerinin merkezine biyolojiden iktisada devşirdikleri evrim yaklaşımını koymuşlardır. Bu sayede hâkim iktisadi düşüncenin klasik fizik temelli katı materyalist dünyasından ayrışarak, ana figürü insan olan bu bilimi daha uygun bir zemine taşıma çabasında olmuşlardır. Bu çerçevede kurumsal iktisat, insanın ve insan eliyle inşa edilen kurumların değişim ve dönüşümünün hikâyesidir. İlk kurumsalcıların daha çok psikoloji, sosyoloji, antropoloji, tarih, etik ve hukuk gibi disiplinlerden gelen bilginin de ışığında kurumların oluşum süreci, tarihsel dönüşümü ve iktisadi etkileri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Yeni kurumsal iktisatçılar ise özellikle Sanayi Devrimi sonrasını baz alan daha sınırlı bir zaman diliminde, başta mülkiyet hakkı olmak üzere geçmişten gelen kurumsal unsurları veri alarak firmanın varlığı, sözleşmeler, yönetişim, özel düzen ve hukuki çerçeve gibi konulara ve iktisadi etkilerine ağırlık vermişlerdir.

Ülkeler arası gelişmişlik farklılıkları ve ekonomik başarısızlığın nedenleri de kurumsal iktisadi geleneğin analizlerinde yer alan önemli konular arasındadır. Eski ve yeni kurumsal iktisat arasındaki ayrışma burada da göze çarpmaktadır. İlk kurumsalcıların bu alandaki çalışmalarında ekonomik bunalımlar ve devresel dalgalanmalar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Yeni kurumsal iktisatçılar ise daha çok mikro düzeyde firma başarısızlığı ve bunun kurumsal nedenleri üzerine durmuş, makro düzeyde ise ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarına ve iktisadi açıdan istikrarlı bir yapıya sahip olup olmamalarına ilişkin siyasi ve kurumsal tarihlerine dayalı analizler ortaya koymuşlardır.

2008 krizi özelinde iktisadi krizlere ve iktisadi başarısızlığın nedenlerine dair kurum merkezli bir yaklaşım geliştirilmesi amaçlanan ve üç makaleden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde kurumsal iktisadın ana hatlarına dair bir tasvir söz konusudur. Bu bölümde öncelikle söz konusu akımın önde gelen temsilcilerinin tanımlamalarından hareketle kurum kavramıyla ne kastedildiği ve kurumsal iktisadın sınırlarının ne olduğu üzerinde durulmuştur. Sonrasında ise kurumsal iktisadın iktisadi düşünceye yapmış olduğu katkılar eski ve yeni kurumsal iktisat ekseninde ele alınmış, kurumsal

iktisadın kaynak çeşitliliğine bağlı zengin düşünce dünyasına ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Kurumsal iktisadın merkezinde yer alan kurum kavramı, toplumsal bir boyutta olup bireyin tercih setini oluşturan ve muhtemel eylem alanını belirleyen formel-enformel kısıtlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar oldukça ağır bir şekilde olsa da kurumlar sürekli bir dönüşüm sergilemektedir. Kurumsal iktisat, farklı disiplinlerden gelen bilgileri de kullanmak suretiyle bu sürekli dönüşüme yönelik dinamik bir analiz geliştirme çabasındadır. Bu yönüyle ortodoks iktisadın klasik fizik temelli statik dünyasından ayrışmaktadır. Kurumların geçmişin günümüz üzerindeki etkisi olduğunu evrimci bir yaklaşımla sunan kurumsal iktisat, katı ve değişmez kabul edilen teorik varsayım ve yasalar ile hâkim rasyonalite anlayışını reddeden bir duruş sergilemiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü iktisadi manada krizler ve kurumsal iktisadın krizlerin nedenlerine, önlenmesine, etkilerinin hafifletilmesine ve/veya ortadan kaldırılmasına yönelik ortaya koymuş olduğu yaklaşımlar üzerinedir. Bu bölümde öncelikle iktisadi kriz, finansal taşkınlık ve varlık balonu gibi kavramlar üzerinde durulmuş, bahsi geçen olguların ortaya çıkışında etki eden nedenler ve farklı iktisadi düşünce sistemlerinin bu konudaki yaklaşımları ele alınmıştır. Son olarak ise kurumsal iktisadın analiz ve değerlendirmeleri baz alınarak iktisadi krizlere ve iktisadi alandaki başarısızlığın nedenlerine dair görüşleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Sistemin rutin işleyişinin bozulmasına sebebiyet veren ve aniden ortaya çıkan şokları tanımlamak için kullanılan kriz kavramı, iktisat biliminde refah döneminden bunalım dönemine geçiş esnasındaki ani çöküşleri ifade etmekte, bu manada kısmen diğer disiplinlerdeki kullanımından ayrışmaktadır. Zira genel kullanımda istikrarlı yapıdan istikrarsız yapıya geçiş söz konusu iken, iktisadi açıdan refahı pozitif etkileyen yukarı yönlü ani hareketler kriz olarak değerlendirilmemektedir. Ancak yaşanan bu döngü içerisinde yukarı yönlü ani hareketlerin muhtemel bir krizin habercisi olabileceği de muhakkaktır. Kriz literatürü incelendiğinde, yaşanan krizlerin genellikle piyasa belirsizliğinin arttığı, regülasyonların gevşetildiği ve finansal taşkınlık sonucu varlık balonlarının oluştuğu dönemlerin ardından meydana geldiği yönünde güçlü kanıtlar söz konusudur. Kurumsal iktisatçılar, krizlere ilişkin olarak kurumsal çerçevenin önemine dikkat çekmiş, belirsizliği nispeten azaltan, sağlıklı işleyen kurumların,

krizlerin önlenmesi veya etkilerinin hafifletilmesi üzerindeki rolüne vurgu yapmışlardır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise 2008 Krizi'ne yönelik bir ekonometrik analiz gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde öncelikle yaşanan krizin genel bir tasviri çizilmiş, krizin nedenlerine, etkilerine, kriz ve krizden çıkış sürecine ve iktisadi krizlerin geleceğine dair yapılan analiz ve değerlendirmeler ele alınmıştır. Sonrasında ise iktisadi krizlerin tahmini ve öncü göstergelerine yönelik geliştirilen modeller üzerinde durulmuş ve söz konusu modeller temel alınarak 2008 Krizi'nin nedenleri ve bu nedenler arasındaki kurumsal unsurları belirlemeye yönelik bir model oluşturulmuştur.

Amerikan piyasalarında baş gösteren aksaklıkların kısa sürede geniş bir coğrafyaya yayılarak küresel bir boyut kazanmasıyla ortaya çıkan 2008 Krizi, iktisadi krizlere yönelik analizlere yeni bir boyut kazandırmıştır. Teknik ve teknolojik yenilikler sonucu krizlerin daha öngörülebilir ve önlenebilir olacağı inancı, yaşanan bu çöküşle birlikte sorgulanır hale gelmiştir. Krizin meydana gelmesinde finansal piyasalarda ortaya çıkan yeni yatırım araçlarının önemli etkisi olmuştur. Menkul kıymetleştirme adı verilen ve henüz herhangi bir regülasyona tabi olmayan bu yeni yöntem ile toplumun kazanç hırsının bir araya gelmesi yaşanan felaketin temelini oluşturmuştur. Yaşanan bu gelişmeler, finansal sistemin etkinliğinin sağlanması ve toplumun refahına katkı sunan bir yapıya kavuşması için yeniden gözden geçirilmesi gerektiği inancı doğurmuştur.

2. ALTERNATİF BİR DÜŞÜNCE SİSTEMİ OLARAK KURUMSAL İKTİSAT VE İKTİSADİ DÜŞÜNCEYE KATKILARI

2.1. Giriş

İktisat biliminin tarihsel serüveni dikkate alındığında, pozitif bilimleri ve özellikle de klasik fiziği kendisine rehber edindiği görülmektedir. Ayrıca bilim olmanın, her şartta ve her dönemde geçerli, genel kabul görmüş kesin yasaların varlığını gerektirdiği inancının hâkim olduğu klasik ve neo-klasik ön kabuller, neredeyse tüm dönemler için kapsayıcı olmuştur. Ancak ana malzemesi tarih boyunca sürekli dönüşüm içerisindeki insan davranışları olan iktisat biliminin, tüm zamanları ve toplumları kapsayacak bir yasal çerçeve belirleme çabası, belki de hakikate ulaşmak konusunda araştırmacının ufkunu kısıtlayan bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal bilim kategorisinde yer alan iktisat için doğrunun tek olamayacağı ve hatta bu çok sayıda doğruya giden çok sayıda patika olacağı gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Santos, dünyadaki toplumların tecrübesinin, Batı bilimi ve felsefe geleneğinin bildiği ve önem atfettiği şeylerden çok daha geniş ve çeşitli olduğunu ve bu toplumsal zenginliğin israf edildiğini ileri sürmektedir. Santos'a göre, başka alternatifin olmadığı ve tarihin sona erdiği (Fukuyama, 1992) yönünde yüksek sesle dillendirilen tezlerin varlığı altında, mevcut bilimsel bakış çerçevesinde bu israfın önüne geçmek ve alternatifleri görünür kılmak mümkün görülmemektedir. Bu çerçevede son iki yüzyıla damgasını vuran batı akılcılığı ve düşünüş biçimine alternatif bir akılcılık modeli ortaya konması büyük önem taşımaktadır (Santos, 2005, 231).

Santos, Batı akılcılığının en temel özelliği olarak; şimdiki zamanın alanını daraltan ve geleceğin alanını genişleten, zamanın doğrusal hat üzerinde tanımlandığı ve tarihin doğrusal düzlemde planlandığı bir düşünce yapısını gösterir. Buna karşı olarak ise, şimdiki zamanın alanını genişletip, geleceğin alanını daraltan bir akılcılığı önerir (Santos, 2005, 232). Bu noktada insanoğlunun müdahil olabildiği ve eylemde bulunabildiği tek zaman dilimi olan şimdiki zamanın önemi ortaya konmaktadır.

Santos, tembel akıl olarak tanımladığı batı akılcılığının, hemen tüm felsefi ve bilimsel düşünce dünyasında hegemonik bir yapı oluşturduğunu ileri sürer (Santos, 2005, 233). O'nun bahsettiği bu düşünüş biçiminin klasik ve neo-klasik iktisat vasıtasıyla iktisadi düşünceyi de hâkimiyeti altına aldığı görülmektedir. Yukarda da bahsedildiği üzere tek bir bakış açısından her şeyi açıklama ve anlamlandırma çabasında olan bu iktisadi düşünce tarzı, klasik fizikten beslenmiştir. Ayrıca, farklı alternatiflerin olabilirliğini görmezden gelen bir bakış açısıyla, çok parçalı bir yapıda yalnızca bir kısmı açıklayabilecek teori ve varsayımlarını, bütünü açıklama iddiasıyla karşımıza sunmuştur. Aynı düşünce yapısının tezahürünü Keynes'in (2010) para, faiz ve istihdama yönelik çalışmasında da görmek mümkündür. Klasik ve neo-klasik iktisada karşı bir alternatif olarak karşımıza çıkan kurumsal iktisat, her ne kadar batı akılcılığından tam anlamıyla kopamamakla birlikte bu bağlamda önemli bir görev üstlenmiştir. Veblen ile başlayan bu alternatif düşünüş biçimi, zaman zaman sekteye uğrayarak, zaman zaman da temelinde var olan dinamikle dönüşerek devamlılığını sürdürmüştür.

Veblen ile başlayan antropolojik ve evrimsel temelli düşünüş biçimi, klasik fizikten beslenen formalist düşünce temelli klasik ve neo-klasik iktisattan köklü bir kopuş olarak karşımıza çıkmaktadır. Greenfield, Marvin Harris'in çalışmaları ile popüler hale gelen "emik" ve "etik" yaklaşım ayrımından hareketle bu farklılığa antropoloji temelli açıklık getirmiştir. Greenfield'e göre, formalistler, ekonomik analizde ve ekonomik teorinin gelişiminde uygulanacak kavram ve kategorilerin hâkimleri olduklarını açıkça ima ederler. Toplumun tüm sosyo-kültürel ortamlardaki davranışlarına Adam Smith ve takipçilerinden türetilmiş, kıt olduğu varsayılan varlıkların tahsisinde, tercih edilen modeli uygularlar (Greenfield, 1982, 485-486).

Özselciler ve kurumsalcılar ise belirli durumlarda, üzerinde çalışılan aktörlerin formalistler tarafından kendilerine atfedilen varsayımlara uymadıklarını savunmuşlardır. Bu nedenle, biçimsel teorinin merkezinde yer alan rasyonel hesabın, oyuncuların davranışlarını anlamakla ilgili olmadığını söylemektedirler. Ayrıca, bu aktörlerin davranışlarının kendi kategorileri, kavramları ve kurumları açısından incelenmesi durumunda belki de daha kapsamlı bir kavrayış kazanılabileceğini savunurlar. (Greenfield, 1982, 486).

Myrdal, sosyal bilimcilerin de diğer insanlardan farklı olmadığını belirtmiştir. Bu bağlamda hakikati ararken ilgi alanına göre araştırmanın yönünün, oluşturulan model ve teorilerin, kullanılan kavramların ve sonuç olarak gözlem ve çıkarımların kişilik özelliklerinden, içinde bulunulan çevre ve toplumdan, bağlı olunan disiplinden gelen geleneklerden ve hatta önyargılardan etkilendiğini ifade etmiştir. Ancak bu alanın gizemini koruduğunu ve neredeyse hiçbir araştırma yapılmadığını belirten Myrdal, tabu haline gelen ve gerçek dünyada geçerliliği sorgulanan varsayımlarım varlığının görmezden gelinmesinin bu gerçeği kanıtladığını ve ilerlemenin ancak bu önyargıların ortadan kaldırılması ile sağlanabileceğini öne sürmüştür (Myrdal, 1973b, 41-42).

Bu çalışmada, alternatif bir düşünüş biçimi olarak kurumsal iktisadın fikri temelleri, iktisadi düşünceye katkıları, avantaj ve dezavantajları gibi konularda kurumsal iktisadın önde gelen temsilcilerinin çalışmalarından hareketle bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu sayede kurumsal iktisada ilgi duyan ve bu alanda çalışma yapan araştırmacılar için kurumsal iktisadın düşünce dünyasına dair bir giriş metni oluşturulması amaçlanmaktadır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından ikinci bölümde öncelikle kurum kavramı üzerinde durulmuş, bu sayede kurumsal iktisadın ana malzemesinin çerçevesi tanımlanmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise kurumsal iktisadın sınırları ya da daha doğru bir ifadeyle belirgin bir sınırının olmayışı üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise kurumsal iktisadın iktisadi düşünceye katkılarından bahsedilerek sonuç bölümüyle çalışma tamamlanmıştır.

2.2. Kurum ve Kurumsal İktisat

Tarihsel süreç içerisinde "kurumsal iktisat nedir?" sorusu birçok defa farklı formlarda karşılık bulmuştur. Bu sorunun cevabı üzerine onlarca metin kaleme alınmakla birlikte tam bir fikir birliğinin varlığından söz etmek oldukça güçtür. "Kurumsal iktisat nedir?" sorusunun cevabını aramaya başlamadan önce kurum kavramına açıklık getirmek gerekmektedir.

2.2.1. Kurum Kavramı Üzerine

Dilimizde kullanıldığı şekliyle kurum kavramı kuruluş veya organizasyon kavramları ile karıştırılmaktadır. Bu doğrultuda kurum kavramının sınırlarını doğru çizmek,

sonrasında bu kavram üzerine ortaya koyulan çalışmaları doğru yorumlamak konusunda büyük önem arz etmektedir.

Clark, kurumsal iktisatçılar tarafından kurumların, insan davranışının değişen kalıpları olarak düşünüldüğünü ve içinde faaliyet gösteren insan doğasından çok farklı olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle modern bir kurumsalcı, kurumların kusursuz olduğu ve sorunun insan doğasında yattığı veya aksini söyleyen formüllere dayanmayacaktır. Kurumların da kendi içlerinde süreklilik ve yaşam süreçlerine sahip olması muhtemeldir, ancak ortak davranışlar kümesi olarak bireysel eylemden farklılaşmaktadır (Kiekhofer ve diğ., 1932, 105).

Kurumsal iktisadi düşüncenin kurucusu olarak kabul edilen Veblen, kurum olarak kastedilen şeyin toplumun geneli için ortak olan düşünce alışkanlıkları olduğunu ifade etmiştir. Ancak Veblen'e göre, kurumsal unsurların veri ve değişmez olarak kabul edilmesi, bilimsel sorgulamaları belirli ve kararlı bir şekilde sınırlandıracaktır. (Veblen, 1932, 239-240).

Commons, kurumsal iktisadı tanımlarken, kurum kavramından kastedilen şeyin anlamının belirsizliğinden bahsetmektedir. Kurumdan kastedilen; bazen bireylerin yükümlü olduğu yasalar veya doğal haklar çerçevesi anlamına gelirken bazen doğrudan bireyin kendi davranışları anlamına gelmektedir. Bu kapsamda Commons, kurumsal olarak bilinen tüm davranışlarda ortak evrensel bir durum bulunmaya çalışılırsa, kurumun bireysel eylemin kontrolü, özgürleştirilmesi ve genişlemesi için ortak eylem olarak tanımlanabileceğini ifade etmiştir. Commons'a göre, etik ve hukuk olarak tanımlanan çerçeve, hak ve yükümlülükler arasında ilişkiler geliştiren ve bireysel davranışın sınırlarını çizen kolektif eylem altında geliştirilmiştir (Commons, 1931, 648-649).

North, kurumları bir toplumda oyunun kuralları olarak tanımlamıştır. Kurumlar, insanlar arasındaki etkileşimi biçimlendiren, insanların kendi eylemlerine getirdiği resmi veya gayrıresmî kısıtlamalardır. Bu çerçevede North, kurumsal değişimin, toplumların nasıl evrimleştiğini, bu yüzden de tarihsel değişimi anlamanın anahtarı olduğunu ileri sürmüştür (North, 2010, 9). North'a göre, kurumlar, geçmişi bugüne ve geleceğe bağlayarak, sürekli bir dönüşüm içerisinde, tarih boyunca insanlar tarafından düzen yaratmak ve değiş-tokuş sürecindeki belirsizliğini azaltmak için tasarlanmıştır. Ekonominin standart kısıtlarıyla birlikte, tercih kümesini tanımlayarak, işlem ve

üretim maliyetlerini ve buna bağlı olarak da ekonomik faaliyette bulunmanın karlılık ve uygulanabilirliğinin sınırlarını oluşturmaktadır. Tarih, büyük ölçüde ekonomilerin tarihsel performansının, yalnızca sıralı bir hikâyenin parçası olarak anlaşılabileceği, kurumsal evrimin bir hikâyesidir (North, 1991, 91).

Kurumların sosyal yaşamdaki artan rolüne ve insan etkileşim ve eylemlerinin çoğunun açık veya kapalı kurallar olarak yapılandırıldığını kabul etmek gerektiğine vurgu yapan Hodgson, kurumların sosyal etkileşimleri yapılandıran, yaygın sosyal kurallar sistemi olarak tanımlayabileceğini belirtmiştir. Bu çerçevede kullanılan dil, para, hukuk, ağırlık ve ölçü sistemleri, örf ve adetler, sofra kuralları ve benzeri gibi ortak toplumsal etkileşim unsurlarının kurumlara örnek olarak gösterilebilecektir (Hodgson, 2006, 2).

Hodgson, bilimsel çalışmalarda kavramların tanımlanması ve sınıflandırmaların önemine de vurgu yapmış, davranışa dayanan tanım veya ontolojilerin, davranışın kökten değiştiği veya durduğu durumlarla baş edemeyeceğini fakat hala söz konusu davranışın tekrarlanması potansiyelinin varlığın özünü oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda kurumlar ortak kurallar sistemidir ancak bu kurallar setinin hiç aksamayacağı ve/veya değişmeyeceği anlamına gelmemektedir. Kurumlar sosyal yapılardır ancak kuralları kapsamayan sosyal olgular kurum değildir (Hodgson, 2015a, 500-501).

Kurum kavramına ilişkin olarak yapılan tanımlar dikkate alındığında ister ortak düşünce alışkanlığı ister davranış kalıpları isterse de kurallar dizisi olarak kabul edilsin, toplumun geneli için bağlayıcı olan ve bireysel eylemin tercih kümesini belirleyen unsurlar olduğu görülmektedir. Yapılan tanımlarda, yazılı olsun veya olmasın, kökleri geçmişe dayanan ve sürekli ancak oldukça yavaş bir dönüşüm içerisinde dinamik bir faktör olarak karşımıza çıkan kurumların, bireysel eylem üzerinde görünmez bir yaptırım gücü olduğu görülmektedir.

2.2.2. Kurumsal İktisadın Kapsamı

Kurum kavramının tanımındaki belirsizlik ve kapsam genişliği benzer şekilde kurumsal iktisadın tanımını da zorlaştırmaktadır. Kurumlar gibi kurumların iktisadı da disiplinlerarası bir bakış olması hasebiyle, kapsam açısından oldukça geniş bir alanı ihtiva etmektedir. Çevre, iklim coğrafya kurumların ortaya çıkışında önemli etkenler

olarak karşımıza çıkarken, bunların bir bileşkesi ve sonucu olarak, felsefe, tarih, hukuk, sosyoloji gibi çıktılar doğrudan veya dolaylı olarak kurumsal iktisadi analizin katalizörleri olmaktadırlar.

Kurumsal iktisat, ekonominin geleneksel alanındaki süreçlerin kurumsal olduğu, her ne kadar yerleşik iktisat tarafından görmezden gelinse de firma ve piyasa gibi öğelerin de kurum oldukları gerçeğinden hareketle ekonomiyi kurumsallaşmış bir süreç olarak tanımlar. Bu çerçevede kurumsal iktisat piyasanın bir kurum olarak kabulü ve ekonominin de piyasadan daha geniş bir alanı kapsaması nedeniyle iktisat biliminin tanımı ve kapsamını da genişletecek ve değiştirecektir (Özveren, 2007, 17-18).

Kurumsal iktisat, kavram olarak ilk kez Walton Hamilton'un 1918 tarihli Amerikan Ekonomi Birliği toplantısındaki sunumunda karşımıza çıkar (Hodgson, 2000, 317). Hamilton, kurumsal iktisadı aynı objeye farklı açılardan bakabilmenin ötesinde, farklı yönlere giden birden fazla rotaya izin veren bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır. Kurumsal iktisat; diğer iktisadi düşünce okullarının gerçeğine veya değerine bir saldırı anlamına gelmez ancak diğer iktisadi düşünce sistemlerinin tek başına iktisat teorisi olduğu iddiasının reddidir. Asıl soru "iktisadi teorinin neyle ilgili olduğu"dur (Hamilton, 1919, 309). Hamilton'a göre, kurumsal ekonomistler, iktisat teorisinin doğru konusunun kurumlar olduğu, teorinin süreçle ilgili olduğu ve makul bir insan davranışı teorisine dayanması gerektiği yaklaşımını kabul etmiştir. Neo-klasik iktisat ise kurumsal etkiyi göz ardı etmiştir. Bu çerçevede bireylerin davranışlarının altında yatan farklılıkların ana kaynağını oluşturan kurumsal durumların farkındalığı gerekmektedir (Hodgson, 2000, 317).

Hamilton'un kurumsal iktisada yönelik açıklamaları ve kapsam tanımına benzer şekilde Atkins kurumsal iktisadın tek tip bir şey olmak zorunda olmadığını, teori sistemlerinin de yaşam felsefeleri kadar çeşitli olması gerektiğini belirtmiş ve kurumsal iktisatçıların çalışmalarında temel alması gereken çerçeveyi (Kiekhofer ve diğ., 1932, 111):

- Fiyat değil, grup davranışı iktisadi düşüncenin merkezi olmalıdır,
- İktisadi yaşamı örgütleme şekli olarak gelenek, alışkanlık ve hukukun tekdüzeliğine daha fazla önem verilmelidir,
- Bireylerin, niceliksel olarak ölçülemeyen motiflerden etkilenebileceği göz ardı edilmemelidir,

- İktisadi davranış sürekli değişmektedir, bu nedenle iktisadi genellemelerin, uygulanacakları kültür ve zaman sınırları belirtilmelidir,
- Mevcut sosyal yapıdaki çıkar çatışmasının kaynaklarını varsayımsal bir normdan ayrılan bir şeyden ziyade, bütünleyici bir faktör olarak incelemek ekonomistin görevidir.

şeklinde çizmiştir.

Commons, kurum tanımında olduğu gibi kurumsal iktisadın ne olduğuna ilişkin açıklamasında da tanımlardaki belirsizliğe ve kapsamın genişliğine vurgu yapmıştır. Bazen klasik veya hedonik iktisada ek ya da eleştirel olan her şeyin kurumsal olarak kabul edildiğini ya da "iktisadi davranış" olan herhangi bir şeyin kurumsal olarak görüldüğünü ifade etmiştir. Bazen "statik" yerine "dinamik", "meta" yerine "süreç", "duygu" yerine "etkinlik" veya "bireysel eylem" yerine "toplu hareket", "denge" yerine "yönetim", "laissez faire" yerine "kontrol" gibi şeylerin kurumsal iktisat olarak kabul edilir. Kurumsal iktisadın bu kavramların kuşkusuz hepsini kapsadığını, ancak bunların metafor veya tanımlamalar olduğunun söylenebileceğini belirten Commons, oysaki bir iktisadi davranış biliminin neden, etki veya amaç benzerlikleri analizi ile bütünleşik bir ilkeler sistemi sentezi gerektirdiğini belirtmiştir. Bu kapsamda kurumsal iktisadın, kendisini klasik iktisadın muhteşem keşiflerinden ve öngörülerinden ayrı tutamayacağını ancak bununla birlikte, heterodoks yaklaşımlara da eşit derecede önem veren bir kavrayış ve anlama çabası içerisinde olması gerektiğini vurgulamıştır (Commons, 1931, 648).

Commons, kolektif eylem temelinde kurumsal yaptırımların analizinin, bir iktisat teorisine ön koşul olan iktisat, hukuk ve etik ilişkisini ortaya koymayı amaçladığını öne sürmüştür. Bu bağlamda ekonomiyi dünyevi bolluk ve çıkarların uyumu ile ilgili varsayımlar üzerine diğerlerinden izole eden Adam Smith'in aksine, kurumsal iktisadın bu üç sosyal bilimin birliğini kıtlık ilkesi ve bu ilkeye bağlı olarak ortaya çıkan çıkarlar çatışması içinde bulan David Hume'a geri döndüğünü belirtir. Başlangıç noktasını Hume'dan alan ve "iş etiği" gibi bir terimin modern kullanımı olan etik, çıkar çatışmasından kaynaklanan ve sırasıyla kıtlıktan ve toplu görüşün ahlaki yaptırımlarından doğan davranış kurallarıyla ilgilenmiştir. İktisat da itaat ya da itaatsizlik durumunda kar veya zararın toplu iktisadi yaptırımlar tarafından uygulanan aynı davranış kurallarını ele alır. Nihai olarak hukuk ise zorlayıcı organize yaptırımlar

tarafından uygulanan aynı kurallarla ilgilenir. Commons'a göre kurumsal iktisat sürekli olarak, bu üç tür yaptırımın göreceli yararları ve etkinliği ile uğraşmaktadır (Commons, 1931, 650).

Commons, ekonomide saf teorinin oluşturulamayacağını ve fiziki bilimlerle özdeşleştirilemeyeceğini belirtmiştir. Çünkü fiziksel malzemelerin hiçbir amacı, iradesi, hakları veya çıkarları yoktur. Oysaki ekonomistin kendisi dahi ortaya koyduğu amaçlı bilimsel faaliyetin konusunun bir parçasıdır. Bu durum, çelişkili çıkarlar arasında seçim yapmak için bir kriz tarafından zorlanmadığı sürece ortaya yeni bir bakış çıkmayabileceğinin göstergesidir. Araştırmacının saf teorisi belki de onun seçimini yönlendiren varsayımları içerecektir (Commons, 1934, 103).

"Denge" teorileri veya daha doğrusu, doğal bir mekanizmanın otomatik dengesi, Newton'un "hareket yasaları"nı esas alarak, çıkarların uyumu teorilerine yönelir ve bu durumu kanun olarak görürler. Çıkar çatışmalarına ise ekonomiye ait olmayan olağandışı "patolojik" bir durum olarak bakarlar. "Süreç" teorileri ise, dikkatlerini değişimlere ve sonsuz ama istenmeyen ya da yanlışlıkla yapılan değişikliklerden kaynaklanan evrime yöneltir ve Darwin'in "doğal seleksiyon" fikrini temel alır. Commons kurumsal teorilerin hem denge hem de süreç teorileri üzerine inşa edildiğini, ancak kurumsal iktisatçıların bakışının, istenilen veya maksatlı değişiklikler ve otomatik denge yerine yönetilen dengeye yönelik olduğunu belirtmiştir. Bu amaca yönelik kontrol, yapay seçilim olarak adlandırılır. Bunun anlamı, insanların zihinlerinin, bireysel ya da kolektif eylem yoluyla, evrimi kendi uygunluk fikirlerine göre kontrol etmesidir (Commons, 1934, 120).

Wasserman, kurumsal okul tarafından kurgulanan insan unsurunun anlaşılmasının, insandan ziyade kişilik olarak adlandırılabileceğini, çünkü insanların ve grupların örgütlü toplumda kendileri için elde ettikleri güç, eylem gücü, şartlar ve özellikleri vurgulamakta olduğunu ifade etmiştir. Bu kapsamda kişilik, bir haklar ve güçler demeti olarak algılanan kurumsal yönleriyle insandır. Bu şekilde tasarlanan kişilik, değişen önem, büyüklük ve yoğunluğun bir unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanın kendi iradesiyle eylemde bulunmak için çok sayıda kurumu kullanabileceği açıktır ve insanın kişiliği de etkileşime geçtiği kurumların adedince aynı oranda artacaktır. Bazı kurumlar diğerlerinden daha verimlidir ve zamanla bazıları güçlenirken bazıları da

zayıflayacaktır. Öyleyse, kişiliğin büyüklüğü, farklı türdeki kurumlar kullanıldığında, kurumlara bağlı olarak artacak veya azalacaktır (Kiekhofer ve diğ., 1932, 109).

Kurumsalcı düşünce tarzının en belirgin ayırt edici işaretinin, teknolojinin dinamizmi üzerindeki vurgusu olduğunu belirten Ayres ise Frank H. Knight'ın, Veblen ve takipçilerinin, teknolojiyi ekonomiyi ileri doğru harekete geçiren "esrarlı" bir güç olarak düşündüğü iddiasını temel almaktadır. Ayres, bu fikrin Veblen'e henüz emekleme aşamasındaki antropolojiden geldiğini öne sürmektedir (Ayres, 1960, 45). Ayres'e göre, kurumsal kuramın ana hatları tam olarak "Neden bazılarımız ortalamadan daha iyi iken, bazılarımız ortalamanın altındadır?" sorularına karşılık gelmektedir (Ayres, 1960, 52).

Myrdal, kurumsal iktisatçıları politik iktisat geleneğinin temsilcileri, iktisadı da bir ahlak bilimi olarak tanımlamaktadır. Bu doğrultuda kurumsal iktisat; diğer birçok sosyal bilimcinin içine düştüğü durumun bir benzeri olarak, artık felsefe tarihinde "saf deneyciler" olarak bilinen ve yalnızca gözlemlenebilir gerçeklerle uğraştıkları iddiasındaki ortodoks iktisadi geleneğin temsilcilerine karşın, iktisadi çalışmalarda insani değerler temelinde bir bakış açısı kazanılması gerekliliği üzerinde durur (Myrdal, 1978, 778-779).

Myrdal, kurumsal iktisatçıları bir arada tutan en temel düşüncenin, belirli bir sorun temelinde gerçekleştirilen analizlere rağmen, çalışmalarının temelinde yatan iktisadi soruna bağlı olarak, önemli olabilecek her şeyin dikkate alınması ve tüm sosyal sistemin hesaba katılması gereğinin farkındalığı olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda en önemli şey toplumda gücün dağılımı, daha genel bir ifadeyle iktisadi, sosyal ve siyasi tabakalaşma, yani tüm kurum ve davranışlardır (Myrdal, 1978, 773-774).

Hodgson, kurumsal iktisadın kurumlar, alışkanlıklar, kurallar ve bunların evrimi üzerine inşa edildiğini ancak kurumsal iktisatçıların bu temel argümanlar üzerine tek bir genel model oluşturmayı denemediğini ifade etmiştir. Bu noktada klasik fizikten beslenen ve genel bir model oluşturma çabasındaki neo-klasik iktisattan farklı olarak, evrimsel biyolojiye yakın olduğunu belirtir. Bu çerçevede kurumsal yaklaşımın, insan, kurumlar ve iktisadi süreçlerin evrimi ile ilgili genel fikirlerden, belirli iktisadi kurumlar veya ekonomi türleriyle ilgili belirli fikir ve teorilere doğru yöneldiğini, çoklu seviye ve analiz türünün var olduğunu ve bunlar arasında bağ kurulması

gerektiğini öne sürmüştür. Hodgson'a göre, alışkanlık ve kurumlar özel ve genel arasındaki bağı sağlamaya yardımcı olacağı olacaktır (Hodgson, 1998, 168).

Hodgson'a göre kurumsal iktisat, temel aldığı evrimsel biyoloji anlayışı çerçevesinde genel modeller oluşturma çabasına girmez. Bunun yerine evrimsel biyolojiden gelen köken ve gelişmeye yönelik birkaç kanunu merkeze alarak farklı durumlara ilişkin özel ve genel analizler ortaya koyar (Hodgson, 1998, 168). Evrim paradigması iktisadi analizlerde hem atalet hem de yenilik açısından hem sürekliliği hem de değişimi kapsamak için bir temel sağlar (Hodgson, 1998, 174-175). Hodgson, kurumsal analizin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır (Hodgson, 1998, 173-174):

- Ana akım iktisat teorisinde bulunmayan kurumsal ve kültürel faktörlere vurgu vardır.
- Analizlerde siyaset, sosyoloji, psikoloji ve daha birçok disiplinden gelen kavrayışları tanımada açıkça disiplinler arasıdır.
- Rasyonel, faydayı maksimize eden ajanın yerini alan bireysellik hem alışkanlığın yaygınlığını hem de değişkenliği vurgulamaktadır.
- Matematiksel ve istatistiksel teknikler, iktisadi teorinin özünden ziyade araç olarak kabul edilmektedir.
- Analiz matematiksel modeller oluşturarak değil, nedensel mekanizmalarla ilgili stilize gerçekler ve teorik varsayımlarla başlar.
- Sosyo-ekonomik kurumlarla ilgili tarihsel ve karşılaştırmalı deneysel materyallerden kapsamlı bir şekilde yararlanılır.

Kurumsal iktisadın çerçevesini çizmeye yönelik olarak yapılan tanımlamalara bakıldığında farklı yönlere ilişkin vurgular dikkat çekmekle birlikte, bazı noktalarda uzlaşı görülmektedir. Bu ortak noktalardan en belirgin olanı kuşkusuz evrimsel temelli belirsizlik olarak göze çarpmaktadır. Her ne kadar başta North'un kurum tanımında görüldüğü üzere, kurumların tercih kümesini belirleyerek bireyler veya gruplar arasındaki alış-verişe ilişkin belirsizlikleri azalttığı gerçeği vurgulanmış olsa da hemen tüm tanımlarda dinamik bir yaşam döngüsü altında, geleceğin belirsiz dünyasına ilişkin birçok kez vurgu yapılmaktadır.

Tanımların bir diğer ortak yönü, her şeyi kapsayan genel bir teorik çerçeve oluşturma gayesiyle, iktisadi meselelere dar bir pencereden yaklaşılmasının neden olacağı eksikliktir. İktisat bilimini diğer alanlardan tecrit ederek ve statik varsayımlar dayanak edinilerek oluşturulan sanal gerçekliğin, hakikati ortaya koymada yetersiz kalacağı özellikle vurgulanmıştır. Hakikate ulaşmak için daha geniş bir perspektiften bakılması, bu noktada diğer sosyal bilimler ve hatta pozitif bilimlerle bağ kurulması gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Gerçeğe giden tek bir yol olmayacağı, hatta iktisadi meselelere ilişkin birden fazla doğrunun olabileceği söylemi, kurumsal iktisadın olaylara bakışını anlamada özellikle önem arz etmektedir.

Son olarak tanımlarda dikkat çeken bir diğer nokta ise kurumsal iktisadi düşüncenin temelinde yatan ve muhtemel evrimsel belirsizlik anlayışından kaynaklı felsefi şüpheciliktir. Bu bağlamda iktisadi ve toplumsal meselelere yönelik olarak ortaya konan çalışmalarda elde edilecek bulgulara temkinli yaklaşılması ve mutlak gerçeklik olarak kabul edilmemesi, sürekli değişen ve dönüşen bir dünyada gerçeğin de izafi olarak değişebileceğinin farkında olunması gerekliliğine sürekli olarak vurgu yapılmaktadır.

Kurumsal iktisadi düşüncenin iskeletini oluşturan bu üç temel özellik, disiplinlerarası veya çok disiplinli bir perspektiften olaylara bakış nedeniyle araştırmacının çalışma alanının sınırlarını olabildiğince genişletmesi ve evrimsel temelli belirsizliğin getirdiği bulanıklık bu alanda teorik bir çerçeve çizmenin oldukça güç bir hal almasına sebebiyet vermiştir. Kurumsal iktisadın tarihsel süreç içerisindeki dönüşümü göz önüne alındığında da bu durum açıkça görülmektedir.

2.3. Kurumsal İktisadın İktisadi Düşünceye Katkıları

Kurumsal İktisat, farklı düşünce ve anlayıştaki birçok araştırmacının, geniş bir perspektiften disiplinlerarası bakış açılarıyla, başlangıcından bu yana büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm sürecinde bir yandan ana akım iktisada alternatif oluşturma çabası söz konusuyken öbür yandan onu da kapsayan bütüncül bir anlayış göze çarpmaktadır. Kurumsal iktisadın tanım ve kapsamının belirsizliği bu ilişki üzerinde de kendini açıkça göstermektedir.

Bu betimlemeler eşliğinde kurumsal iktisadi düşüncenin dönüşüm süreci, daha önceki yazılan metinler de dikkate alarak

- Veblen ile başlayan ve II. Dünya Savaşı yıllarına kadar süren, kurumsal iktisadın akademik ve siyasi çevrede önemli bir yere sahip olduğu dönem,
- Büyük Buhran sonrası yaşanan duraklama dönemi, kurumsal iktisatta yaşanan eksen kayması ve yeni kurumsal iktisadın doğuşu,
- Günümüzde yaşanan gelişmeler, kurumsal iktisadın geldiği nokta ve geleceğine ilişkin öngörüler

olmak üzere üç bölüm halinde değerlendirilecektir.

2.3.1. Veblen ve Çağdaşları: Veblen, Commons, Mitchell – İlk kurumsalcılar

Veblen'in öncü çalışmaları ile başlayan, Commons ve Mitchell'in katkılarıyla şekillenen ve iktisadi düşünceye yeni bir bakış sağlayan kurumsal iktisadın bu ilk döneminde ortaya konan fikirler hem akademik camiada hem de siyasi çevrede oldukça önemli bir yer edinmiştir. Bunda, biyoloji ile ilişkilendirilen ve evrim temelinde açıklanmaya çalışılan insan davranışlarının ve doğrudan yaşamın içinden gelen, insan davranışlarının sınırlarını ve eyleme yönelik tercih kümesini belirleyerek, toplumsal yapıyı doğrudan etkileyen hukuk, sosyoloji, psikoloji ve etik gibi disiplinlerden gelen konuların iktisadi analize dâhil edilmesi şüphesiz önemli rol oynamıştır. Ayrıca söz konusu analizlerin politikacıların faaliyetlerini de ilgilendirmesinin ve onlar için bir eylem alanı açmasının da bu noktada etkisinin olduğu söylenebilir.

2.3.1.1. Thorstein Bunde Veblen

Kurumların ve hukuk sisteminin toplumsal refaha ve gelişmişliğe etkisi, Antik Yunan filozoflarından bu yana insanoğlunun düşünce dünyasını meşgul eden bir konu olmuştur. Bununla birlikte nasıl ki bir ahlak felsefecisi olan Adam Smith'in ekonomiye yönelik çok boyutlu ve kapsayıcı bir teorik çerçeve çizme çabası, onun iktisat biliminin mihenk taşı olarak kabul edilmesini sağladıysa, kurumların merkezde yer aldığı bir iktisat teorisi oluşturma çabası Veblen'i kurumsal iktisat için benzer bir konuma yükseltmiştir.

Veblen, iktisadi mevziisini inşaya, mevcut kabul gören iktisadi düşüncenin nasıl bir mantıksal zemin üzerine inşa edildiği ama aslında nasıl olması gerektiğinin tasvirini yapmak suretiyle, kendi düşünce sisteminin temel dayanağını oluşturarak başlamıştır.

Veblen, ilk klasik yazarların zamanında iktisat biliminin, meslekten olmayanlar için hayati bir öneme sahip olduğunu, çünkü zamanın ortak anlam metafiziğini bir insani yaşam alanına uygularken formüle ettiğini fakat sonrakilerin ellerinde iktisat biliminin çekiciliğini kaybettiğini belirtmiştir. Doğa bilimlerinin gerçekçi ya da evrimsel zihin alışkanlığıyla olan bağların da yüzyılın ortalarında kopmaya başlamasıyla, artık ne hayati bir metafiziksel ne de bir gerçek meselesi olduğunu ve kendi saflarının dışında çok az karşılık bulduğunu ifade etmiştir (Veblen, 1898a, 385-386).

Veblen'e göre gerek İngiliz gerekse de Kıta ekonomistlerince, iktisat teorisinin ele alınan tüm formülasyonlarında, soruşturmanın söz konusu olduğu insani materyal hedonistik olarak; yani, pasif ve büyük ölçüde etkisiz ve değişmez bir şekilde veri insan doğası açısından tasarlanmıştır. İnsan davranışlarının öncülü ve de sonucunu dikkate almayan psikolojik ve antropolojik ön kabuller, nesiller önceki psikologlar ve sosyal bilimciler tarafından kabul edilenlerle aynıdır. İktisadi krizlere ilişkin değerlendirmelerde olduğu üzere dengeden geçici anlık sapmalar dışında, dengeli, izole edilmiş, kesin bir insan söz konusudur. Modern antropolojik araştırmalarla yeniden yorumlanan psikoloji biliminin ise, insan doğasına dair farklı bir anlayış ortaya koyduğunu ifade eden Veblen, buna göre, insanın bir eylemde bulunmasının, sadece uygun güçlerin etkisiyle haz duymak veya acı çekmek için değil, karakteristik bir özelliği olduğunu ileri sürmüştür. Bu doğrultuda insan davranışlarının temelinde sadece çevresel güçlerin patikasında doyurulması gereken bir arzular demetinin değil, daha çok bir eylemi açıklamaya yönelik idrak ve ifadeyi arayan, tutarlı bir yetenek ve alışkanlık yapısının yattığını belirtmiştir. Bu bağlamda eylem, maddi koşullar altında toplanmış, kişinin kalıtsal özelliklerinin ve geçmiş deneyimlerinin bir ürünüdür. Bir konuda birey için doğru olan, içinde yaşadığı topluluk için de geçerlidir ve tüm iktisadi değişim, topluluğun bütünündeki değişimdir. Değişim her zaman ve son olarak düşünce alışkanlıklarında bir değişikliktir. Bu sanayinin mekanik süreçlerindeki değişimler için bile geçerlidir (Veblen, 1898a, 389-391).

Veblen'e göre, olayların akışındaki meşru bir eğilim kavramı, evrim dışı bir önyargıdır ve herhangi bir süreçteki nedensel dizeyi soruşturma kapsamı dışında bırakmaktadır. Bu nedenle, evrimsel bakış açısı, iktisatta veya başka bir araştırma dalında olsun, kesin normallik bağlamında doğal yasaların formülasyonuna yer bırakmaz (Veblen, 1898a, 392). Bu ifade, Veblen için belli bir ölçüde sosyal bilimlere ilişkin deterministtik yaklaşımın reddi anlamına gelmektedir.

Veblen, ekonomistlerin insan doğası ve insan eylemiyle ilgili olarak kabul etmiş olduğu hedonistik önyargıların ve hedonistik psikolojiden gelen iktisadi çıkar kavramının, insan doğasının gelişimini açıklamaya yönelik bir teori için yeterli maddi gücünün olmadığını öne sürmüştür. Ancak buna rağmen, antropolojik önyargıların ekonomistleri insan doğasının yaşam alışkanlıklarının kümülatif gelişimini formüle etmek konusunda zorlamamasının da etkisiyle, değişimin normalleştirilmiş varsayımsal hesaplarını mümkün kıldığını belirtmiştir (Veblen, 1898a, 394-395).

Veblen, iktisadi düşüncenin temel sorunu olarak gördüğü bu açmazdan çıkmanın yolu olarak ise evrimsel temelli bir iktisat teorisi oluşturulmasını göstermiş ve ancak reel pratikte karşılık bulmayan statik varsayımların kenara bırakılmasıyla iktisat biliminin evrimsel bir teori inşa edebileceğini ileri sürmüştür. Buna engel olarak ise, yine ekonomistlerin de yaşadığı toplumdan ve çevreden gelen kalıtsal ve kültürel öncüllerin verdiği alışkanlıklar ve eğilimlerin yaratığı, herhangi bir deneyim altında oluşan düşünce kalıplarını ve bunun da bir diğer durumdaki düşüncesini etkilemesini göstermiştir. Değişimin yeni bilgi ve tecrübelerin etkisiyle devamlı olarak ve yavaş yavaş ortaya çıkmakla birlikte, ön kabullerin verdiği isteksizlik ve direncin değişimi sınırladığını belirtmiştir. (Veblen, 1898a, 395).

"Geleceğin belirsizliği", klasik ve neo-klasik iktisadın klasik fizikten beslenen düşünce dünyasının yerine, evrimsel biyolojiden beslenen bir teori inşa etme çabasındaki Veblen'in iktisadi anlayışının belki de en önemli özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Veblen'e göre geleceğin tahmin edilebileceği, hesaplanabileceği varsayımı gerçekle örtüşmeyen bir söylemdir. Ekonomistlerin meşgul olacağı güncel olaylar, onların içinde yaşadıkları çevrenin etkisiyle oluşan geçmişten kalan alışkanlıklarının yarattığı bilgi ve inanç şeması kapsamında yorumlanacak ve formüle edilecektir. Bu durum, her zaman olduğu gibi, mevcut gerçeklerin, geçmiş tecrübelere cevaben şekillenen formlar ve kategoriler altında oluşturulmasından ve bu geçmiş deneyimin canlılıklarını karşılamaya uygun bir teorik yapıya dönüştürülmesinden kaynaklanmaktadır. Günümüz ekonomistlerine önyargılarını veren deneyim, sadece seleflerinin maruz kaldıklarından daha geç bir tarihe sahip olmasıdır. Geçmiş tecrübelerle şekillenen teoriler ancak o ana kadarki süreci açıklayabilecektir. Geleceğe ilişkin tahminler geçmişin gerçeklerine dayanıyor olacak, ancak zaman içerisinde tahmin edilen geleceğe ilişkin gerçeklik detaylı ve geniş bir şekilde değişmeye devam

edecektir. Bu durum tahmin ile gelecek zamanın gerçekliği arasında zaman tutarsızlığı ortaya çıkaracaktır (Veblen, 1925, 48).

Veblen'e göre günümüz kurumları, bugünün yaşam gayesi için bütünüyle yanlış değildir. Sadece her daim ve doğal olarak bir ölçüde yanlıştırlar. Bu kurumlar, yaşam yöntemlerinin, geçmişteki gelişmenin belli bir noktasında hâkim olan duruma az çok yetersiz uyumunun bir sonucudur ve bundan dolayı günümüzdeki durumla geçmiştekini ayıran bir zaman aralığından daha fazla bir süre için yanlıştır (Veblen, 2016, 184).

İktisat teorisinin nasıl bir mantıksal temel üzerine inşa edilmesi gerektiğine yönelik çizdiği çerçeve ve sürekli değişen iktisadi ve toplumsal hayatın belirsizliğine dair düşüncelerine ek olarak Veblen, bu belirsiz dünyada kendi teorik inşasının asli unsuru ve ana figürü olan "insan"a ilişkin yapmış olduğu betimlemelerle de iktisadi düşünceye önemli katkılarda bulunmuştur.

İktisat teorisinin ortak kabullerinden birinin de çalışmanın sıkıcı olduğu ve insanın içgüdüsel olarak, yaşam araçlarını sağlamaya çalışırken ortaya koymak zorunda olduğu çabaya isyan ettiğini belirten Veblen, insanın harcadığı emek ile ihtiyaçlar arasında denge kurma çabasında olduğunu öne sürmüştür. Burada insanoğlunun temel gayesi mümkün olduğunca az çaba ile maksimum tatmininin sağlanmasıdır. Ancak Veblen'e göre insan doğasının ayrılmaz bir parçası olan bu yalın gerçek, en seçkin iktisatçıların çalışmalarında dahi basitçe geçiştirilmiş veya görmezden gelinmiştir (Veblen, 1898b, 187).

Veblen'e göre, çizgileri klasik iktisatçılar tarafından ana hatlarıyla çizilen ve zamanla içeriği doldurulmuş olan iktisadi insan, hayvan kelimesi karşısında bir aykırılığı-zıtlığı belirtmektedir. Eğer bu iktisadi insan, iktisadi doktrinlerin giysisine uyacak düzgün bir şekil verecekse, bilimin sınırlarının ne olduğunu ve insanın doğal seçilim yasasından kurtuluşu nasıl başardığını açıklamak bilimin görevidir (Veblen, 1898b, 189).

Veblen, evrimsel süreçte rakipler karşısında eylemde bulunma alışkanlığı ile çalışmadan kaçınma durumunun birbirinden ayrı tutulması gerektiğini belirtmiştir. Evrimsel bir kültür şeması içerisinde değerlendirildiğinde, insanlık öncesi veya proto-antropoid (insansı) evresinde ırkın yırtıcı bir tür olduğu ve insan kültürünün ilk evresinde olduğu gibi daha sonra kültürel gelişme çağında da esas itibariyle yırtıcı özelliği gösterdiğini öne sürmüştür. Kendi türü, doğa ve başka türlerle sürekli bir

rekabet içerisindeki insanın rutin çalışmaya değil, rekabetçi bir mücadeleye yatkın olduğunu belirtmiştir. İnsanın içgüdüsü, amaçlı eyleme yönelik yatkınlığı, onu işçilikten ziyade sporculuğa itici kılar. Siyaset, askerlik ve sportif eyleme yönelik talebin kaynağını da burada aramak mümkündür. İnsanlık, işçilerden değil sporculardan oluşan bir ırktan türetilirse, işe yaramak için geleneksel isteksizliği açıklamaya gerek yoktur. Ancak endüstriyel toplum için bu bir zorunluluk arz eder. Cevap ise oldukça basitçe verilmiştir. Çalışmak sportmenlik dışıdır ve bu nedenle rahatsız edicidir (Veblen, 1898b, 190-191).

Rekabetçi içgüdüsel özelliğine rağmen yine de çalışmanın bir erdem olarak kabul görmesini, insanın kültürel evriminin bir sonucu olarak değerlendiren Veblen, diğer türler gibi, insanın da alışkanlık ve isteklerin bir bütünü olduğunu ancak diğer türlerden farklılaşmasını borçlu olduğu seçim sürecinde karşı karşıya kaldığı imkânların rehberliği altında hareket ettiğini belirtmiştir. İnsan sosyal bir varlıktır ve ruhsal yapısını edindiği seçim süreci, aynı zamanda onu barışçıl bir varlık yapmıştır (Veblen, 1898b, 193).

Veblen'in rekabetçi ama diğer taraftan da yaşam araçlarının temini noktasında çalışmayı kendine eziyet gören insanı, en açık anlatımla "aylak sınıf" tanımında karşımıza çıkmaktadır. Veblen'in tanımında soylular, din adamları ve onlara eşlik edenlerden oluşan aylak sınıf, ilkel yabanlık dönemindeki barışçıl yaşamdan, barbarizme, yani savaş yanlısı yaşama geçiş sürecinde tedrici olarak ortaya çıkmıştır (Veblen, 2016, 10-14).

Veblen'e göre kültürel evrim sürecinde aylak sınıfın ve mülkiyet sahipliğinin ortaya çıkışı aynı döneme rastlamaktadır. Zira her iki kurum da aynı iktisadi şartların tezahürüdür. Mülkiyet, başarılı bir yağmanın yanı sıra topluluktaki diğer kişiler ve gruplar üzerindeki nüfuzun kanıtı olarak değerlendirilmiştir (Veblen, 2016, 27-31).

Veblen'in tanımına göre aylak sınıfın en önemli psikolojik dışa vurumu gösterişçi tüketimdir. Gösterişçi tüketim adeta aylak sınıfın tamamlayıcısı niteliğindedir. Veblen'e göre tüketimdeki farklılaşma maddi güç kavramının ortaya çıkışından da eskidir. Bu farklılaşma yağmacı kültürün başlangıcına kadar gitmektedir ve o dönem için büyük oranda törensel bir karaktere sahip iken sonraki dönemde yaşanan farklılaşma ise birikmiş mal farkına yani servete göre şekillenmiştir. Bu bağlamda yaşamın lüks ve konforu aylak sınıfa aittir. Çünkü lüks efendilik alametidir ve diğerleri

için yaşamaya dönük ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olarak gerçekleştirilen tüketim, aylak sınıf için bir statü göstergesidir (Veblen, 2016, 67-70).

Topluluk büyüdükçe tüketim farklılaşması sınıf ayrımını doğurmuştur. Aylak sınıf saygınlık hususunda toplumsal yapının tepesindedir. Yaşam tarzı ve değer yargıları ile statüsü gereği toplumsal standartları ve normları belirler. Bu saygınlık normunun zorlayıcılık hükmü, kısmen dirençle karşılaşabilmekle birlikte toplumun en düşük tabakası için bile geçerlidir. Ayrıca, her bir sınıf, otorite olarak kabul ettiği kendinden daha yüksek bir sınıfta moda haline gelen davranış kalıplarını taklit eder ve enerjisini bu modaya uygun yaşamak için harcar (Veblen, 2016, 75-79). Veblen, gündelik yaşamın göz önünde olmadığı modern toplumlarda, topluma açık ortamlarda gerçekleştirilen tüketimin daha ön plana çıktığını belirtmiştir (Veblen, 2016, 81).

Veblen artan endüstriyel verimliliğin, temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olarak daha az çabayı mümkün kıldığını, fakat bu durumun daha az çalışmaya değil, daha fazla gösterişçi tüketime yönelmeye neden olduğunu belirtmiştir (Veblen, 2016, 102). Bu söylem, adeta Keynes'in gelecek nesillerin yaşam standartlarına ilişkin öngörülerinin (Keynes, 2012, 19-30) neden gerçekleşmediğine yönelik çok daha eskilerden gelen bir cevap niteliğindedir.

Veblen, gösterişçi tüketim ve toplumsal statüye yönelik harcamaların, doğum oranlarını düşürerek nüfus artışını yavaşlatıcı bir etkiye de neden olduğunu belirtmiş, bir çocuğun saygın bir şekilde bakımı için gerekli gösterişçi tüketimin yüksek maliyetinin bu konuda caydırıcı bir rol oynadığını öne sürmüştür. (Veblen, 2016, 103-104). Bu durum Malthusyan öngörüye karşıt bir iddia olarak karşımıza çıkmaktadır.

Maddi yaşam standardının esnek olduğunu ifade eden Veblen, bireysel mülkiyetin varlığı altında bireyin diğerlerinden daha fazlasına sahip olma arzusu içerisinde olduğunu belirtmiş, bu durumun birey için memnuniyet verici olduğunu, ancak yeni malvarlığı standardına alışıldığında, bu yeni standardın öncekinden daha fazla tatmin sağlamayacağını ifade etmiştir. Her yeni mevzi, yeni bir yeterlilik standardına ve mukayese noktasına mahal verecektir ve bireyin memnuniyeti veya memnuniyetsizliği bu kısır döngüde devam edecektir (Veblen, 2016, 34). Ancak Veblen'e göre daha önce alışılmış olan harcama ölçeğini düşürmek, mal varlığındaki artış döneminde yaşanan genişlemeden daha zordur (Veblen, 2016, 95). Bu söylem nispi gelir hipotezi ile neredeyse birebir örtüşmektedir.

Veblen'in kurumsal evrime yönelik değerlendirmesi, beşerî kurumlarda ve beşerî karakterde görülmüş ve görülmekte olan ilerlemenin genel olarak en uygun düşünce alışkanlıklarının doğal seleksiyonuna ve toplumun büyümesi, kurumsal değişim ve değişen çevre nedeniyle bireylere dayatılan mecburi adaptasyon sürecine indirgenebileceği yönündedir. Bu bağlamda kurumlar, sadece hâkim ya da dominant manevi tutum ve kabiliyetleri şekillendiren selektif ve adaptif bir sürecin sonucu olmakla kalmayıp aynı zamanda yaşamın ve insani ilişkilerin yöntemidirler. Bu nedenle, sırası geldiğinde seleksiyonun etkin faktörleri olurlar. Böylelikle, değişen kurallar en uygun mizaca sahip bireyin daha ileri bir zaman ve seviyeye taşınmasına ve bireysel mizaç ve alışkanlıklarının yeni kurumların biçimlenmesi aracılığıyla değişen çevreye adapte olmasına imkân tanırlar (Veblen, 2016, 169-170). Veblen söz konusu kurumsal evrim sürecini üç aşamaya indirgemiştir (Veblen, 2016,171):

- Popülasyonun, çeşitli etnik öğelerden oluştuğu toplumlarda kalıcı ve görece istikrarlı öğelerin biri veya birkaçı hâkimiyet kurar ve kurumları da kendi suretinde şekillendirir,
- Kurumlar değişen koşullarla birlikte dönüşür, çünkü muhteviyatı itibariyle değişen koşulların muktedir olduğu uyarıcıya tepki verme yöntemidir,
- Bugünkü kurumlar geçmişten miras kalan zihinsel tutum veya bakış açısını değiştirerek ya da sağlamlaştırarak yarının kurumlarının şekillenmesini sağlar.

Veblen, kurumsal ve toplumsal değişim noktasında mevcut konumundan memnun ve onu koruma gayretinde olan aylak sınıfın, muhafazakâr ve değişimin direnç noktası olduğunu belirtmiştir (Veblen, 2016, 173). Aylak sınıf, mütemadiyen ve doğal olarak toplumsal ilerleme ya da gelişme adıyla anılan çevreye uyumu geciktirecek şekilde hareket eder. Sınıfın karakteristik tutumu "her ne olursa olsun doğrudur" şeklindedir. Buna karşın doğal seleksiyon yasası ise "her ne olursa olsun yanlıştır" şeklinde işler (Veblen, 2016, 184).

Benzer şekilde toplumun en zayıf kesimi de tüm enerjilerini ancak gündelik ihtiyaçlarını sağlamaya yöneltmekte ve değişime karşı bir talep oluşturmamaktadır. Bu doğrultuda değişim talebi mevcut konumundan memnun olmayan ve aylak sınıfın yaşamına gıpta eden orta sınıftan gelmektedir (Veblen, 2016, 181-185).

Veblen'in dünyasında vicdandan, anlayıştan, dürüstlükten ve itibarlı bir yaşamdan yoksun olmak, maddiyat kültüründe bireyin başarısını daha ileriye taşır. Kültürün

yağmacı ve takip edilen aşamalarını karakterize eden ve statü rejiminde sağ kalmak için en iyi şekilde donatılmış insan tipini işaret eden hususiyetler, gaddarlık, çıkarcılık ve ikiyüzlülüktür. Zorbalığa ve hileye serbestçe ve rahatlıkla başvurmak doğal seleksiyonda hayatta kalmanın yolu olarak görülmektedir. Ancak diğer taraftan rekabetçi rejimde toplumun ve bireyin başarısı için gerekli olan koşullar aynı olmak zorunda değildir. Bireyin başarısı girişkenlik ve çıkarcılığı gerektirirken, toplumun başarısı itaat ve öğretiye bağlılıktan geçer (Veblen, 2016, 200-202).

Veblen'in iktisadi kurgusunda önemli yer tutan bir diğer konu ise endüstriyel faaliyetlerdir. İşçi-işveren, işveren-rakipler ve tüm bunların devlet ile olan ilişkileri bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu çerçevede özellikle "sabotaj", "endüstrinin kaptanları" ve "finansın kaptanları" kavramları üzerinde durulmuştur.

Veblen'in ifadesiyle ilk olarak, belirli sendikaların üyeleri olan örgütlü Fransız işçiler arasında, pasif direniş taktiklerini tanımlamak için kullanılan sabotaj kelimesi, çeyrek asırlık bir dönemde ortak bir kavram olarak kabul görmüştür. Sonrasında ise rekabetçi bir ortamda, işçilerin çalışma hayatına yönelik taleplerini kabul ettirmek, işverenin ise çalışanlarını alt etmek, rakipler karşısında avantajlarını korumak veya daha iyi bir seviyeye ulaşmak için faaliyetlerini geciktirme, engelleme, sürüncemede bırakma veya boşa çıkarma gibi tüm barışçıl ya da barışçıl olmayan gizli manevralarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Veblen, 1921, 2-3).

Veblen'e göre, mevcut endüstriyel tesis ve işçilerin üretken kullanımına yönelik sabotaj yolunda bazı kısıtlamalar olmadan, fiyatların makul bir süre boyunca, makul seviyede karlı bir şekilde muhafaza edilebilmesi olası değildir. Kârlı bir piyasayı sürdürmek için, üretim oranının ve hacminin ticari olarak kontrol edilmesi kaçınılmazdır ve karlı bir piyasa, endüstrisi iş adamları tarafından sahip olunan ve yönetilen herhangi bir toplumda refahın ilk ve sınırsız şartıdır (Veblen, 1921, 7-8).

Veblen, yeni mekanik endüstriyel düzenin aşırı seviyede üretken olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle, üretimin hızı ve hacminin, hangi yönde olacağının, ülkenin sanayi sistemini yöneten iş adamlarınca, fiyat açısından en büyük net getiriyi sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini, aksi takdirde, aşırı üretime bağlı olarak iş dünyasında ortaya çıkacak depresyon nedeniyle zor zamanlar yaşanacağını öne sürmüştür. Burada aşırı üretimden kasıt, piyasanın yeterince karlı bir fiyatla gerçekleştireceği şeyin üzerinde üretim anlamına gelir. Veblen'e göre üretimin hızı ve

hacmi, mevcut kaynakların, ekipmanın ve insan gücünün çalışma kapasitesine veya toplumun tüketilebilir mal ihtiyacına değil, pazarın ihtiyaçlarına göre ayarlanmalıdır. Bu nedenle, daima tesis ve iş gücü açısından belli bir değişken marj olmalıdır (Veblen, 1921, 8-9).

Veblen sabotajın hükümet tarafından da kullanıldığını ifade etmiş, bunun en büyük örneğinin de koruyucu tarife olduğunu belirtmiştir. Burada amaç rekabeti sınırın ötesinde alıkoyarak belirli özel çıkarları korumak, mal arzını düşük tutarak fiyatı yükseltmek ve bu sayede de korumalı ticaret maddelerinde yer alan özel çıkarlara, temel alınan topluluğun pahasına makul miktarda avantaj sağlamaktır. Bu sayede ulusal menfaatlerin korunması hedefi söz konusudur. Ulusal sınırın ana varoluş nedenlerinden biri de budur (Veblen, 1921, 20).

Veblen, gelir getiren her şeyin üretken bir faktör olduğu varsayımı altında, 18. yy.dan itibaren üretim faktörlerinin toprak, emek ve sermaye olarak üç faktör üzerine kurgulandığı ve bunun karşılığında rant, ücret ve kar olmak üzere üç tür gelir elde edildiğini ifade etmiş ancak bu mantıkla bazı etkenlerin göz ardı edildiğini belirtmiştir. Tüm üretken endüstrilerin vazgeçilmez temeli olarak bahsettiği ve geçmiş deneyimlerden elde edilen ortak bilgi stoku olarak tanımladığı "endüstriyel sanat"ın, patent hakları veya ticari sırlarla kapsanan belirli kısmı dışında toplumun bölünmez bir mülkiyeti olarak tutulduğu ve aktarıldığını, bu nedenle de üretim faktörü olarak görülmediğini ileri sürmüştür (Veblen, 1921, 27-28).

Veblen'e göre, göz ardı edilen bir diğer önemli unsur da girişimcidir. Teknolojide yaşanan hızlı dönüşümün ve yeni yatırım fikirlerinin üretime katkısıyla, verimli kapasitede yaşanan sürekli ilerleme dikkate değer bir sonuç yaratmış ve bunda payı olan ve Veblen'in "endüstrinin kaptanları" olarak tanımladığı kesimin toplumdaki gücü ve nüfuzunu arttırmıştır. Veblen, endüstrinin kaptanlarının başlangıcını, 18. yy. sonu, 19. yy. başı dönemde, devrimin endüstriyel sözünü somut bir performansa dönüştürmek için çalışmalarını yapan girişimci İngilizler arasında en iyi şekilde görüleceğini ifade etmiş, bu zamanın erken dönem kaptanlarının, kabaca mucitler olarak değerlendirildiğini belirtmiştir. Ancak fabrika, maden ocağı ve gemi sahiplerinin yanı sıra, tüccarlar ve bankacıların da on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın iş dünyasında hayati bir önemde olduğunu eklemiştir (Veblen, 1921, 30-32).

Veblen'e göre, modern endüstriyel üretim sistemi geçmişle büyük farklılıklar göstermektedir. Mekanik bir yapı gösteren bu sistem, kalifiye zanaatkârlar ve araçlardan ziyade mekanik güçlerin ve maddi kaynakların örgütüdür. Yetenekli işgücü sistemin vazgeçilmez bir parçası olmasına rağmen, kişisel olmayan bir niteliktedir ve "üretim mühendisleri" olarak adlandırılabilecek uzman teknisyenler ve endüstriyel uzmanların yönetimi altında sistematik bir kontrole sahiptir (Veblen, 1921, 52).

Veblen, muazzam şekilde organize olan endüstriyel yapının gereği gibi çalışmasının, ihtiyaçların belirlenmesi ve kaynakların kullanımının sektörün içinden gelen uzmanların iş birliği ile doğal sürecinde gerçekleşmesine bağlı olduğunu belirtmiştir. Herhangi bir yatırımcının özel kazancı göz önüne alınarak işleyişin herhangi bir şekilde engellenmesi, yönlendirilmesi veya durdurulmasının, kaçınılmaz olarak sistemin yerinden çıkmasına neden olacağını ileri sürmüştür. Finansal sistemin ileri gelenlerinin ve kamu otoritesinin, belli bir kesime avantaj sağlamak gayesiyle kaynakların yanlış yönlendirilmesine ve etkin kullanılamamasına neden olduğunu ve endüstrinin uzman kadrolarının da bu sabotaja boyun eğmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Veblen'e göre endüstriyel politika ve yatırım kararlarının, ticari önyargıya dayanmayan üretim mühendisleri kadrosunun takdirine bırakılması gerekmektedir (Veblen, 1921, 53-55).

Veblen'in diğer önemli bir katkısı kredi ve fiyatlar üzerine yapmış olduğu değerlendirmedir. Klasik iktisatçıların, kredilerin fiyatlar üzerindeki etkisini, normal iş çevirimlerindeki gelişmelerden ziyade rahatsızlıklar olarak kabul ettiğini ve olağandışı zamanlarda yaşanan etkinin, olağan zamanlarda geçerli olduğunun kanıtı olamayacağını ileri sürdüklerini belirtmiştir (Veblen, 1905, 465). Zira neo-klasik iktisadın denge yaklaşımı, arz-talep ilişkisine bağlı olarak, dışarıdan herhangi bir müdahale olmaksızın, piyasa dinamiklerinin dengeye dönüşü sağlayacağı yönündedir. Oysa Veblen, sistemin kendisinin dengesizliğin asıl nedeni olabileceğini öne sürmektedir. Genel fiyatlardaki yükselişin, refah veya spekülatif ilerleme döneminin neden olduğu kredi artışından kaynaklanması, durumun doğasından beklenebilecektir (Veblen, 1905, 461-462).

Veblen'in mevcut iktisat literatürüne, iktisat eğitimi ve onun geleceğine ilişkin görüşleri de oldukça ufuk açıcı ve zamanının ötesinde bir anlayıştadır. 20. yy.da üretim ve yaşamdaki mekanizasyon sürecinin düşünce dünyasına da yansıdığını ifade eden

Veblen, ekonomistlerin de bu durumdan en az diğer bilim insanları kadar etkilendiğini belirtmiştir. Çünkü ekonomistlerin aldığı eğitimlerin, fiziksel ve biyolojik bilimlerin mekanik dünyasıyla ve onların hazır kurallar setiyle yoğun ilişki içerisinde, daha az sorgulayan bir yapıya büründüğünü öne sürmüştür. Bu bağlamda öncesinden daha geniş bir şekilde tüm bilgi ve inançlarda kabul edilen gerçeklik temelinin somut, nesnel ve kişiliksiz olmaya başladığını ifade etmiştir (Veblen, 1925, 49).

Bilimsel araştırmanın şüphesiz, kesin nesnel ölçümlere ve hesaplamalara olan ilgisi nedeniyle ileri sürülen varsayımlar yüzünden, gerçekliğinin giderek daha fazla ihmal edildiğini ve göz ardı edilen unsurlar kadar gerçekten sapma gösterdiğini belirten Veblen, bu bağlamda mevcut ekonomist kuşağın, kapsamlı bir iktisat teorisi sistemi oluşturmasının düşük ihtimal olduğunu ileri sürmüştür. Veblen'e göre asıl soru "şeylerin statik bir durumda nasıl dengeye geldiği?" değil, "nasıl devamlı olarak büyüdüğü ve değiştiği?" yönünde olmalıdır. Ancak bu soruya cevap verme çabası da mevcut bilgi birikimi, tecrübe ve inancın statik dünyasında şekillenecek ve hakikati ortaya koyma noktasında yetersiz kalacaktır (Veblen, 1925, 49).

Veblen, yaşanan bu gelişmelerin ışığında iktisat eğitiminin de endüstrinin ve ticari işletmelerin emrine girerek, onların iktisadi çıkarlarına hizmet eder bir yapıya dönüşmüş ve iktisadi bilimlerin fakültelerinin de gittikçe artan bir şekilde, işletme yönetimi, işletme finansmanı, ticaret ve ürün pazarlama alanına kaymakta olduğunu belirtmiştir. Geçmişten gelen ve entelektüel kaygı ile ortaya konan teorik yapıya ilişkin çalışmaların ise, gelişime yönelik olmaktan uzak mevcudu korumaya yönelik olup, varoluş mücadelesinden öteye gidemediğini öne sürmüştür (Veblen, 1925, 54-55).

2.3.1.2. John Rogers Commons

Commons, Veblen'in mevcut iktisadi anlayışa yönelik ortaya koyduğu muhalif duruştan farklı olarak hem tüm iktisat literatürünü hem de farklı disiplinleri kapsayan bir yaklaşım sergilemiştir. Bu doğrultuda en kapsamlı ilişkiyi de iktisat, hukuk ve etik arasında kurmuştur.

Commons, iktisat, hukuk ve etik arasındaki ilişkiyi açıklamanın temelinde yatan problemi ortak bir faaliyet birimini keşfetme sorunu olarak tanımlamıştır. Hukuk ya da etiğin zorunlu olarak dışlandığını, çünkü iktisadi birimler arasındaki ilişkilerin, insanla doğa arasında kurulduğunu öne sürmüştür. Bunlar, Ricardo'nun insan emeği ve doğanın kuvvetlerinin direnci arasında kurduğu ilişki ve Menger'in, doğanın

kuvvetlerinin istediği miktar ile mevcut miktar arasında kurduğu ilişkidir. Oysaki hukuk, ahlak ve geleneğin bu ilişki ile hiçbir ilgisi olmadığını ifade eden Commons, mal ve hizmetlerin fiziksel değişimine dayanan saf bir iktisat teorisi oluşturmak için mülkiyetin sahip olunan mallarla aynı olduğu varsayılarak bu sorunun görmezden gelindiğini ifade etmiştir (Commons, 1934, 56).

Commons'a göre, politik iktisadın ana konusu, yalnızca bireyin doğa ile ilişkisi değil, aynı zamanda mülkiyet haklarının devri yoluyla ortaya çıkan insan ilişkileri vasıtasıyla birbirlerinin yaşam alanlarına olan etkisi ise, hukuk ve etik bu insani aktivitenin kritik dönüm noktası olarak görülebilir. Hukukun insanın insanla olan ilişkisiyle ilgili olduğu gerçeğinden hareketle Commons, hukuk, iktisat ve etik arasındaki ilişki probleminde aranacak en üst düzey birimin, mülkiyet temelli çelişkili çıkarların bir birimi olabileceğini öne sürmüştür. Bu doğrultuda nihai faaliyet birimi aynı zamanda karşılıklı bağımlılık içerisindeki çıkarların bir birimi olmalıdır. Commons insanın insanla ilişkisinin, çatışma kadar bağımlılık olduğunu belirtmiş, daha da ötesi, bu nihai birimin, varyasyonlarla yalnızca sürekli olarak kendini tekrar eden değil, aynı zamanda katılımcıların şu anda ve geçmişte olduğu gibi gelecekte de tekrar edeceğini bekledikleri bir birim olması gerektiğini öne sürmüştür (Commons, 1934, 57).

Commons, John Locke'un fikirlerinin basit fiziksel nesnelerin kopyaları olarak başladığını, iktisat içinse bu nesnelerin mallar ve birey olduğunu belirtmiştir. Sonrasında, daha karmaşık bir şekilde madde, ilişki ve yöntem hakkında fikirlerin derlemeleri haline gelen bu fikirlerin, iki yüz yıl boyunca iktisadi teorinin kavramları olarak kaldığını ifade etmiştir. Fakat Commons'a göre eğer zihin kendisi bir faaliyet birimi ise, o zaman aslında kendi fikirlerini yaratır. Bu kapsamda fikir gerçekliğin bir kopyası değil, yaşamımızı ya da zenginleşmemizi sağlayan yararlı bir hayaldir (Commons, 1934, 93).

Commons, evrimin bir ürünü olarak ortaya çıktığını belirttiği bilinç üzerinde de durur ve bilincin bir sosyolojik tercih unsuru olduğunu ileri sürer. Doğal seleksiyonda, bireylere baskı yapan fiziksel bir ortam vardır ve sadece bu baskıyı sürdürmek için uygun olanlar hayatta kalır. Toplumsal seleksiyonda toplum, birey ile fiziksel çevre arasına girer ve birey tek başına toplumsal baskıyı taşıyacak şekilde hayatta kalır. Bu baskı, özellikle aile, devlet ve mülkiyet olmak üzere dil ve sosyal kurumların eğitim araçlarıyla bireye ulaşır. Kurumlar, fikirlere ve inançlara dayanır ve bunlar dilde

özetlenir. Commons'a göre toplumsal seleksiyon özel mülkiyet ile başlamaktadır ve toplumsal evrim bir yanda özgürlük ve fırsatın, diğer yanda kişiliğin evrimidir (Commons, 1996a, 43-45).

Commons, iktisat teorisinin beş temel kavramından dördünün (kıtlık, gelecek, gelenek ve egemenlik) hukuk bilimi için de işlevsel olduğunu, beşinci kavram verimliliğin bu bilimi fizik bilimleriyle birleştirdiğini belirtmiştir. İktisat biliminin hukuk bilimi ile koordineli bir şekilde ilerlemeyip fizik bilimiyle özdeşleştirilmesini ise klasik iktisadi düşüncenin maksimum mutluluğun ancak maksimum üretim, yani maksimum verimlilik ile sağlanabileceği görüşüyle ilişkilendirir (Commons, 1996a, 331-332).

Commons'a göre, klasik iktisat bireyi geçersiz kılamayacağı doğal yasalara tabi bir varlık olarak görmektedir ve kıtlık ilkesinden türetilen "arz ve talep kanunu" bu türden bir fiziksel güçtür. Fakat iktisat biliminin yapması gereken umut, korku, beklenti gibi insani özellikleri ile insanı bir bütün olarak ele alması, onun iradesine ve tercih yaparken etkili olan faktörlere odaklanmasıdır (Commons, 1996a, 337).

Commons'a göre, insan doğasını maddi doğadan ayıran zamandır ve klasik iktisatçılar geleceğin nesnel ve nicel olduğu fikrini kavrayamamışlardır. Onlar için objektif olabilmek dikkate alınan, üretilebilecek ve tüketilebilecek bir şey olmalıdır. Zaman kavramı sadece akılda var olan ve nesnel bir varlığı olmayan salt bir soyutlamadır ve dolayısıyla, gelenek ya da toplum tarafından yaratılan haklar, ilişkiler ve iyi niyete yer yoktur. İnsanın insan ile ilişkisi klasik iktisatçılar tarafından göz ardı edilip, analizlerde insanın doğa ile ilişkisi üzerine odaklanılmıştır (Commons, 1996a, 477-483).

Commons'a göre, teknik ve örgüt temelinde gerçekleşen teorik kurguda, yalnızca "neyin", "ne kadar" yapıldığını veya yapılmasını bekleyebileceğimizi yanıtlamak için zihinsel araçlar inşa ederiz. İnsan davranışı temelinde gerçekleşen teorik kurguda da aynı şeyi yaparız ancak çok daha ileri gider ve değerleri, dürtüleri, duyguları, amaçları, kısaca "nedenleri" ve "içgüdüsel temelleri" ararız. Başka bir deyişle, yalnızca sınıflandırma, ölçme ve mekanize etmekle kalmaz, aynı zamanda anlama ve anlamlandırmaya çalışırız (Commons, 1934, 727).

Commons'ın iktisadi düşüncesinde öne çıkan kavramlardan biri de "isteklilik"tir. Her bilim, karmaşık faaliyetlerini en basit ve en evrensel ilkelere indirgeme çabasındadır. Politik iktisat için de aynısı yapıldığında, onu sosyolojinin bir dalı olarak fiziksel ve biyolojik bilimlerden ayırdığımızda, sebep, etki veya amaç açısından en basit ve

dolayısıyla en az kendine özgü benzerliği istekliliktir. İstekliliğin "irade" ya da Locke'un "öz" veya "varoluş" veya "güç" kavramlarıyla aynı olmadığını ifade eden Commons, yalnızca insan davranışı deneyiminden elde edilen bir sebep, sonuç veya amaç benzerliği olduğunun söylenebileceğini ileri sürmüştür (Commons, 1934, 94).

İsteklilik iktisadında dört disiplinli bir hipoteze ihtiyaç duymakta olduğumuzu öne süren Commons, bu disiplinleri psikoloji, hukuk, iktisat ve fizyoloji olarak belirtmiştir. Bu Commons'ın iktisat bilimine disiplinlerarası bakışının yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Psikolojik açıdan fikirler, anlamlandırma ve değerlemeler; iktisadi açıdan, işlemler ve işlemlerin iktisadi miktarlarını oluşturan değerleme, tercih, eylem ve tahmin faaliyetleri; hukuki açıdan, işlemleri veya işlemlerle ilgili şeyleri kontrol eden, özgürleştiren veya genişleten gelenek, politika ve müşterek resmi hukukun kolektif eylemi ve son olarak fizyolojik açıdan vücudu harekete geçiren veya durduran salgı bezleri, salgılar, sinirler söz konusu hipotezin çerçevesini oluşturmaktadır. Bu çerçevede gelecek eşit ölçüde beklentinin psikolojik yönüne, modern iktisat teorisinde ölçülebilir bir büyüklüğe, gelecekte hukukî bir gerçekleşmeye ve son olarak teşvik ve yaptırımlara eşlik eden salgıların fizyolojik tepkisine bağlıdır. Böylece isteklilik, beklenen olaylar ışığında sözcüklere ve olaylara verilen anlamlarla, olayları bekleyenlerin kafasında uyandırılan önem duyguları tarafından belirlenen, kurumlar olarak adlandırdığımız kolektif eylemle sınırlandırılan, özgürleştirilen ve genişletilen belirli hareket tarzlarında ortak olan, genel bir sebep, sonuç veya amaç ilkesi halini alır (Commons, 1934, 95-96).

Commons, endüstrinin yapısına ve işgücüne ilişkin değerlendirmelerinde ise bilimsel yönetim ve mühendisliğin etkileri üzerinde durarak, işgücünün psikolojik ve sosyolojik arka planına dikkat çekmiştir. Bu yönüyle iktisadi düşünceye yönelik, mekanik unsurlardan beşerî unsurlara bir kaymadan söz edilebilir.

Commons, "emeğin mal teorisi" olarak tanımlandığı durumda, emeğin kıt faktör olması halinde fiyatının yükseleceğini, bol faktör olduğunda ise düşeceğini, bu bağlamda arz talep kanunu çerçevesinden bakmanın tacir sınıfı için doğal bir bakış olabileceğini belirtir. Ancak örneğin mühendis sınıfının emeğinin doğal olarak mal değil makine olarak görülebileceğini öne sürer (Commons, 1919, 5-6). "Emeğin makine teorisi" olarak tanımlandığı bu durumda ise emeğin değerinin belirleyicisi arz ve talep değil, emeğin ortaya koyduğu üretim miktarıdır. Emeğin mal teorisi, tüccarın

alım satım teorisi iken, emeğin makine teorisi, mühendisin iktisat ve çıktı teorisidir. Sonuç olarak insan, doğanın tüm güçlerinin en muhteşem ve en üretkenidir (Commons, 1919, 14).

Emeğin makine teorisinin mühendis tarafından uygulanmasının belki de modern endüstri tarihinin en verimli buluşu olduğunu öne süren Commons, bakış açısında yaşanan bu değişimin iş gücünün üretim miktarına katkısını sürekli arttırmaya yönelik yeniliği teşvik edici olduğunu ileri sürmüştür. Daha ucuz ve daha verimli süreçler yalnızca rekabet gücüyle kazanılacaktır (Commons, 1919, 15)

Commons, emeğin makine teorisinin, mal teorisi gibi yanlış değil, eksik olduğunu ileri sürmüş, arz ve talep kanununun üstesinden gelinemeyeceğini, ancak bu biliniyorsa, limitler dâhilinde değiştirilebileceğini belirtmiştir. Çıktıyı büyüterek maliyetleri düşüren iyileştirmelerin veri zaman ve kaynak çerçevesinde bir sınırı olduğunu ve başarının her zaman, hepsinden en büyük net geliri sağlayan farklı faktörlerin doğru oranını bulmakla sağlanabileceğini ifade etmiştir (Commons, 1919, 17).

Commons'a göre, işçinin yaşam standardı ve ortak olduğu sınıfın gelenekleri tarafından belirlenen asgari yaşam maliyetleri vardır (Commons, 1919, 9). Mühendis her işçiye ayrı bir birey olarak davranır ve bu süreçte üretime katkısını dikkate alır. Bilimsel yönetim bireyi seçer ve ona daha fazla para kazanmanın teşvikini sunar. Onu bilinçli veya bilinçsizce, belki de kendini tanımladığı gruptan ayırır. Emeğin dayanışmasını bir sınıf olarak keser ve emekçilerin birbirleriyle rekabet halinde olduklarını unutulmaz kılar (Commons, 1919, 18-19).

Commons'ın, iktisadi düşünceye bir diğer önemli katkısı işçi ve işveren arasındaki iyi niyeti iktisat teorisine dâhil etmesidir. İyi niyetin değerini belirsiz ve problemli kılan onun kurumsal karakteridir. Bir şirketin ruhu olmadığı söylenir, ancak iyi niyet onun ruhunu temsil eder. Onun değeri şirketin hisse senetlerine ve tahvillerine yansır. Bu canlı bir organizmanın tüm bölümlerini birbirine bağlayan, sürekli kaygının, birlik ve kolektifliğin değeridir (Commons, 1919, 20).

İyi niyet, özgürlüğün kaynağıdır ve özgürlük genişledikçe önem kazanır. Ceza veya fedakârlık olmaksızın seçim sürecine ilişkin alternatifler ve özgürlüklere dair rekabetçi bir ikna yöntemidir. Alternatifler yoksa veya bunların hiçbir bilgisi yoksa hiçbir iyi niyet yoktur. Müreffeh zamanlarda, alternatiflerin sayısı çok fazla olduğunda devir hızı artarken, zor zamanlarda azalır. Buna bağlı olarak müreffeh zamanlarda, işçiler

üretimlerini azaltırken, zor zamanlarda daha çok çalışma gayretinde olurlar. Bu, modern endüstrinin ve emeğin arz-talep teorisinin tuhaf paradoksudur. Zira talebe göre daha fazla ürün üretim olduğu zaman, işçiler daha fazla çalışarak üretimi daha da arttırırken; talebin arzdan düşük olduğu zamanlarda işçiler üretimi daha da azaltarak düşük arzın yoğunlaşmasına neden olmaktadırlar (Commons, 1919, 24-25).

Commons, karşılıklı iyi niyete dayalı işçi-işveren ilişkisinin, her iki tarafın da rakiplerle kıyaslandığında karşılıklı avantaj sağladığı bir çıkar uyumu geliştirdiği için toplum tarafından önemli görüldüğünü belirtmiştir. Emeğin refahı, toplumun refahının da bir parçası olarak görülmektedir. Bu nedenle iş mevzuatı iyi niyetin tamamlayıcısı olarak ortaya çıkmaktadır. Adil rekabet, serbest rekabeti ortadan kaldırmaz, fakat serbest rekabet zaman zaman acımasız olabilir. Rekabet, öncü işverenleri geri kalmışların seviyesine düşürerek genel seviyeyi düşürme eğilimindedir. Mevzuat ise en kötüsünü daha ileri seviyeye gelmeye zorlar ve geride olanları ortadan kaldırarak genel seviyeyi yükseltir. İyi niyet bireysel bir mesele iken mevzuat sınıfla ilgilidir. İyi niyet, bireyi sınıfının üstüne yükseltirken, mevzuat sınıfı bir bütün olarak ileriye taşır (Commons, 1919, 28-30). Bu değerlendirmesiyle Commons enformel olarak toplumda oluşan kurum ve kuralları formel olarak destekleyen yasal sürecin takipçi olduğu bir dönüşüme vurgu yaparak, kurumsal gelişimin kaynağını ortaya koymuştur.

Commons'ın, endüstriye ve işgücüne yönelik bu değerlendirmeleri emek piyasasının işleyişine ve arka plandaki dinamiklere yönelik önemli bir katkı olarak görülebilir. Teknoloji ve bilimsel katkıların gelişmenin teşvik edici unsuru olduğuna, refah ve yükseliş döneminde artan emek talebine bağlı olarak işini kaybetme tehlikesi olmayan, iktisadi durgunluk ve çöküş döneminde ise işini kaybetme baskısı altındaki işçi sınıfın davranışlarının temelindeki psikolojik arka plana yapılan vurgu dikkat çekicidir. Bu düşüncenin temelindeki mantık, Veblen'in içgüdüsel olarak çalışmanın sıkıcı olduğu ve insanın ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmak zorunda olmaya isyan ettiği söylemiyle de uyumludur.

Commons fiyatlar ve krediler arasındaki ilişkiyi de dikkate alarak bir takım öngörü ve önerilerde de bulunmuştur. Hiçbir ekonomistin genel fiyat seviyesinin tam olarak istikrara kavuşabileceğini söyleyemeyeceğini belirten Commons, analizine fiyatların en mükemmel şekilde dengelenmesi durumunda bile, genel seviyedeki dalgalanmaların aşağı ve yukarı yönlü olarak her zaman olacağı ön kabulüyle

başlamıştır. Bu doğrultuda fiyatların istikrara kavuşturulması ile kastedilenin aslında, genel fiyat seviyesinin sadece aşırı dalgalanmalarından kaçınmak için "genel kredi durumunun" dengelenmesi olduğunu ifade etmiştir (Commons, 1925, 45-46).

Commons, bu çerçevede federal rezerv bankaları tarafından gerçekleştirilen açık piyasa işlemlerinin, sadece kâr etmek amacıyla değil, esas olarak genel kredi durumunu korumak amacıyla yapılması gerektiğini öne sürmektedir. Commons'a göre, bankanın faaliyetlerini yalnızca kârını arttırmak veya zararlarını minimize etmek hedefi doğrultusunda sınırlaması demek, federal rezerv sisteminin 1913 tarihli kuruluş yasasında öngörülen "kamu menfaatinin korunması" amacını göz ardı ediyor olması demektir (Commons, 1925, 49).

Commons, Federal Rezerv Kurulu ve rezerv bankalarının, amaçlarını yerine getirmek için, reeskont oranı ile sadece kredinin fiyatını değil, aynı zamanda açık piyasa işlemleri yoluyla doğrudan kredinin arzını da etkilemesi gerektiğini öne sürmüştür. Bu sayede genel kredi durumunun istikrarının sağlanabileceğini ve bunun da genel fiyat seviyesinin nispi istikrarı anlamına geleceğini ifade etmiştir. Ancak bunun para üzerindeki faiz oranının istikrarı anlamına gelmeyeceğini belirten Commons hem ucuz paraya hem de sabit bir fiyat seviyesine aynı anda sahip olunamayacağını belirtmiştir. (Commons, 1925, 50-51).

Commons'a göre, modern kapitalizm yatırımların güvenliği üzerine inşa edilmiştir. Servetin kaynağı, emek, yönetim ya da makine değil, kredi sistemidir ve kredi sistemi geleceğe olan güvenin ürünüdür. Commons, kredi sisteminin olmadığı durumda da servet üretiminin gerçekleşebileceğini ancak toplumun feodalizme ve şiddete geri döneceğini öne sürmüştür. Diğer taraftan yatırım güvenliğine dayalı olan kapitalizmin iş güvenliğini sağlamadığını öne süren Commons, bu durumun modern sosyalizmin doğuşuna öncü olduğunu belirtmiştir. Fakat işçileri çalışmaya iten şeyin kapitalizm değil yönetim olduğunu ve bunun da geleceğe güvenle değil işsiz kalma korkusuyla ilgili olduğunu öne süren Commons, sosyalistlerin söylediklerinin aksine kapitalizmin kendini iyileştirebileceğini, bunun yolunun da iş güvenliğini sağlamaktan geçtiğini belirtmiştir (Commons, 1996b, 285-286).

Commons, ABD'deki farklı endüstrilerin çalışma koşulları ve ücretleri üzerine yapmış olduğu değerlendirmede, işçi örgütlenmelerinin ve endüstrilere yönelik kısıtlayıcı

veya serbest politikaların bariz etkisine de ışık tutmuş, arz talep kanununu kısmen işlevsiz kılan durumlara dikkat çekmiştir (Commons, 1996b, 283).

2.3.1.3. Wesley Clair Mitchell

Yöntem olarak kurumsal iktisadın bu dönemdeki diğer iki önemli temsilcisi Veblen ve Commons'dan farklı bir yol tercih eden Mitchell, çalışmalarında istatistiki verilere önemli bir yer vermiştir. Akademik çalışmalarda bulunduğu döneme ait Amerikan milli gelir hesaplarına (1921), doların tarihsel seyrine, yasal mevzuata ilişkin düzenlemelere ve piyasadaki gelişmelere (fiyatlar, ücretler, kira gelirleri, karlar, faizler vs.) (1903) ilişkin çalışmalarda bulunmuş, Amerikan verileriyle farklı ülkelerin verileri arasında karşılaştırmalar yapmıştır (1913; 1966).

Mitchell iktisadi analizlerini sınırlı rasyonalite ve belirsizlik varsayımları üzerine inşa etmiştir. Endüstriyel ve ticari faaliyetlerin yönlendirildiği planların rasyonalitesi ile söz konusu planların yürütülmesi esnasındaki faaliyetlerin ve tüketim davranışının rasyonalitesini birbirinden ayrı tutmuştur. İktisat teorisinin eğer gerçeğe ulaşmayı amaçlıyorsa bu ayrımı dikkate alması gerektiğini belirtmiştir. Mitchell'e göre, endüstriyel ve ticari faaliyetlere yönelik planların hayata geçirilmesi esnasında alışkanlık, öneriye yatkınlık, taklit eğilimi, içgüdüler gibi psikolojik faktörler etkilidir. Tüketim davranışı ise geçici hevesler, fiyatlar konusunda dikkatsizlik, kalite hakkında yetersiz bilgi, tercih alışkanlıklarına yönelik patika bağımlılığı, öneri ve öykünme, taklit veya modaya uyma içgüdüsü gibi psikolojik faktörlerin etkisi altındadır. Bu doğrultuda, iktisadi analizlerde rasyonellik yerine sınırlı rasyonellik varsayımının tercih edilmesi iktisadi hakikatleri keşfetme ve açıklama çabası için daha isabetli olacaktır (Mitchell, 1910, 200).

Mitchell'in çalışmalarının merkezinde iş çevirimleri yer almaktadır. Mitchell, bu konudaki çalışmalarına ilişkin bulgularını şu şekildedir (Mitchell, 1966, 456-458):

- İş çevirimlerinin nedenleri ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, herhangi bir ülkede herhangi bir zamanda hüküm süren iş durumunun, önemli iş ilişkilerine sahip olduğu diğer ülkelerde de benzer bir durumun gelişimine neden olabilecektir.

- Her endüstri iş durumundan aynı derecede etkilenmeyebilir ve iş çevirimleri dönemler veya bölgeler itibariyle farklı yoğunluklarda gerçekleşebilir.

- İş çevirimlerinde dalga boyu şiddeti itibariyle farklılık göstermekle birlikte süresi itibariyle dönemler arasında benzerlik göstermektedir.
- İş çevirimlerinde herhangi bir aşamanın bitişiyle diğer aşamanın başlangıcı arasında net bir ayrım yapmak mümkün değildir.
- İş çevirimleri, iş kaynaklı olmayan bir dizi faktörden (savaşlar, sivil rahatsızlıklar, hasattaki eşitsizlikler ve salgınlar) etkilenen son derece hassas olgulardır.
- Mevcut tecrübeler iş çevirimlerinin iktisadi örgütlenme biçimi ile doğrudan ilişkili olduğuna dair kanıtlar sunmaktadır.

Mitchell'e göre, ortodoks iktisatçıların önceliği "uzun vadede" veya "normal durum" için geçerli ilkeleri açıklamak olmuş, krizler ve bunalımlar ikinci plana itilmiştir (Mitchell, 1966, 3-4). İş çevirimlerine yönelik olarak ortaya konulan teoriler ise, aynı ülkedeki birbirini takip eden veya farklı ülkelerdeki eş zamanlı döngüler arasındaki farkları göz ardı ederek, varsayımsal olarak gerçek vakalara göre modellenen ve gerekli tüm özellikleri özetlediği öne sürülen ideal veya tipik bir olayı dikkate almaktadır (Mitchell, 1966, 461). Bu kısıt bir yandan teorisyenlerin işini kolaylaştırırken diğer yandan sınırlayıcı olmakta, birçok noktanın karanlıkta kalmasına yol açmaktadır.

Mitchell, kar arayışının olduğu her ekonomide, iktisadi faaliyetin sunduğu tekrar eden aşamaların bir döngü içerisinde olduğunu belirtmiştir. Refah dönemi krizle kesilir ve depresyona dönüşür, depresyon bir süre daha derinleşir ancak nihayetinde başka bir döngünün başlangıcı olan yeni bir faaliyet canlanmasına yol açar. Bu nedenle Mitchell, bir iş döngüsü teorisinin, bu sürekli döngü içerisinde kümülatif değişikliklerin tanımlayıcı bir analizi olması gerektiğini ileri sürmüştür. Mitchell, süreçlerin benzerliğine rağmen her iş döngüsünün temelde benzersiz bir olay serisi olduğunu ve benzersiz bir açıklama gerektirdiğini, çünkü aynı şekilde benzersiz bir önceki olaylar serisinin ürünü olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle Mitchell'e göre, iş çevrimlerinin tanımlayıcı analizinin amacı, her canlanma, refah, kriz veya depresyon döneminde ortaya çıkan dizileri aramak olmalıdır (Mitchell, 1913, 449-450).

Mitchell, iş çevirimlerinin ortaya çıkışına yönelik onlarca açıklama oluşunun yüzleşilmesi gereken bir zorluk olduğunu belirtmiştir. Söz konusu döngülerin sayısız

faktörden etkilendiğini ve her teorisyenin temel neden olduğuna inandığı bir ya da birkaç nedene odaklanarak, ele alınan değişkenin diğer süreçleri nasıl etkilediği üzerinde durduğunu ifade etmiştir. Bu duruma alternatif olarak ise mevcut kuramlardan faydalanarak ve aralarındaki ilişkileri tanımlayarak bütüncül bir bakış geliştirilmesi önermiştir (Mitchell, 1966, 47-48).

Mitchell'e göre, tekrarlanan refah ve depresyon döngüleri, yani iş çevirimleri ile "iş ekonomisi" olarak tanımlanabilecek karmaşık iktisadi örgütlenme biçimleri arasında organik bir bağ vardır. Para ekonomisi geliştikçe, üretim hane için üretim veya küçük üreticilerden, büyük çaplı işletmelere kaymaktadır ve iş döngülerinin de en çok tam teşekküllü işletmelerin egemen olduğu endüstrilerde yaygındır (Mitchell, 1966, 182). Bu çerçeveden bakıldığında iş çevirimleri kapitalizmin ve sanayi toplumlarının temel bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

İş çevrimleri çalışmalarında, farklı alanlarda işletmelerin dengesiz gelişimi son derece önemlidir. Çünkü refah ve depresyon değişimlerinin en açık şekilde ortaya çıktığı ve en çarpıcı etkilerinin görüldüğü yer iş dünyasıdır. İkinci önemli nokta ise işletmelerin karşılıklı bağımlılığıdır. Bu bağlamda hiçbir işletme iş dünyasında tek başına var olamayacak, birbirlerinin başarı veya başarısızlıklarından etkileneceklerdir (Mitchell, 1913, 22-23).

Mitchell, iş çevirimlerine olan iktisadi ilginin kaynağını, topluluğun maddi refah döneminde ürettiği değişiklikler olarak tanımlamıştır. Maddi refahın kaynağı, malların üretim ve dağıtımıdır. Ancak malların üretildiği endüstriyel ve ticari süreçler, iş insanları tarafından kâr arayışı içinde yürütülür. Böylece topluluğun refahını etkileyen değişiklikler, doğrudan üretim ve dağıtım sürecinden değil, dolaylı olarak para kazanma sürecinden gelir (Mitchell, 1913, 26).

Mitchell, iş çevirimlerinin tür sıklık ve sürelerine ilişkin olarak, savaş olması veya barışın sağlanması, iç düzen bozuklukları, doğal afetler, para standartlarındaki değişiklikler, tarife revizyonları, şirketlere ilişkin hükümet politikaları, altın üretimindeki değişiklikler, endüstriyel teknikteki gelişmeler gibi birçok farklı neden olabileceğini belirtmiştir. Ancak iş organizasyonu ve uygulamasındaki değişimler ile farklı endüstrilerin göreli öneminde meydana gelen değişikliklerin daha az belirgin olmakla birlikte daha kalıcı etkiye sahip olduğunu ileri sürmüştür. Tekel kontrolünün genişletilmesi, endüstrinin entegrasyonu, ücret oranlarının standartlaştırılmasıyla

emeğin örgütlenmesi ve genel olarak iş dünyasının maddi, siyasi veya sosyal ortamdaki değişiklikleri karşılamak için yeniden ayarlanması gibi gerçekleşen her kapsamlı değişim, muhtemel yeni değişimlere temel oluşturmaktadır (Mitchell, 1913, 582-583).

Mitchell, modern şirketlerin yükselişine ilişkin olarak iki önemli konuya dikkat çekmiştir. Mitchell'e göre bu yeni kurumsal örgütlenme biçimi, ticari işletmelerin liderliğini ilgili taraflar arasında teorik olarak bölüştürürken, uygulamada gücün merkezileştirilmesini mümkün kılmıştır. Finans ve sanayinin büyük kaptanları, binlerce yatırımcıdan çektiği sermaye ve çoğu zaman aralarında kurdukları ittifaklarla nüfuz alanlarını ve servetlerini arttırarak güç ve iktidarlarını pekiştirmişlerdir. Büyük şirketlerin yükselişinin bir diğer sonucu ise vekil konumundaki yöneticilerin işletmenin veya diğer paydaşların zararı pahasına kendileri için para kazanma fırsatı bulmasıdır. Bulundukları konumu ve sahip oldukları bilgiyi kötüye kullanarak menfaat sağlama imkânı doğmuştur (Mitchell, 1913, 33-34). Bu durum asimetrik bilgi ve asil-vekil sorununa yol açmıştır.

Mitchell'de Commons gibi, kredi kuruluşlarının, çok dikkat çekmese de iktisadi faaliyetin yönü açısından önemli bir belirleyici olduğunu ifade etmiş, nelerin üretileceği veya hangi alanlarda yatırım yapılacağı konusunda kredi kuruluşlarının tercihlerinin önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra, kredi veren finansal kuruluşların her zaman rasyonel kararlar veremeyebileceği, kredi talebinde bulunanlar hakkında tüm kontrol ve değerlendirmelere rağmen yeterli bilgiye sahip olunamayacağı ve duyguların etkisine maruz kalınabileceğini vurgulamıştır. Bu nedenlerle ortaya çıkan ve yatırım piyasasını etkileyen aşırı güven ve mantıksız çekingenlik dalgalarının ise iş çevrimlerinin en karakteristik olguları arasında olduğunu öne sürmüştür (Mitchell, 1913, 35).

Devlet ve özel sektör farkına yönelik değerlendirmesinde Mitchell, kamu ile ticari işletmelerin para kazanmak ve toplum refahını sağlamak şeklindeki amaç farkının, devlet tarafından iktisadi faaliyetlerin yönlendirilmesi noktasında belirleyici olduğunu, ancak uygulamada devletin rolünün siyasetçi davranışları ve siyasi rekabet nedeniyle net olmadığını belirtmiştir. Kamu ve özel sektör arasındaki tek fark amaç olsaydı, toplumun muhtemelen kapitalizm yerine devlet sosyalizmi temelinde örgütleneceğini öne süren Mitchell, hükümetin amacına ulaşma noktasında ticari

girişimlerin daha az etkili olmasının buna engel olduğunu ifade etmiştir (Mitchell, 1913, 36).

Genel olarak bakıldığında Mitchell'in çalışmalarının öncüllerinden farklı olarak daha sınırlı bir kapsam çerçevesinde oluşturulduğu ve kurumların sınırlı bir rolü üzerinde durulduğu görülmektedir. Veblen'in kapsayıcı bakış açısı ve Commons'ın çok disiplinli ve/veya disiplinler arası yaklaşımına Mitchell'de rastlanmamaktadır. Buna karşın söz konusu kısıtlı çalışma alanında daha ayrıntılı analizler ortaya konulduğu görülmektedir.

2.3.2. Kurumsal İktisadın Duraksama Dönemi ve Yeni Kurumsal İktisadın Doğuşu

1929 krizi ve ardından yaşanan II. Dünya Savaşı iktisadi düşüncede de önemli dönüşümlere yol açmıştır. Kurumsal iktisat cephesinden bakıldığında, bu dönüşüm süreci kurumsal iktisada yönelik akademik ilginin azaldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rutherford'a göre kurumsal iktisadın başlangıçtaki konumunu kaybetmesinde etkili olan nedenlerin ilki özellikle "modern psikoloji" de olması gereken temelleri tam olarak saptayamadığı için, erken dönem vaadini yerine getirememesidir. 1920'lerin ortalarından sonra psikologlar içgüdü/alışkanlık yaklaşımını giderek daralan ve iktisat için uygun bir temel olarak görülmesi zorlaşan davranışçılık lehine terk etmişlerdir. Bu dönüşüm, kurumsal hareketin başlangıcında önemli rol oynayan yeni psikolojik yaklaşımlara olan bağlantının sürdürülememesine yol açmıştır. İkinci önemli neden kurumsalcıların, sosyal normlar, teknolojik değişim, yasama ve yargı kararları, işlemler ve ticari girişim biçimlerine (mülkiyet hakkı ve kontrol haricinde) yönelik teorilerini Veblen ve Commons'ın ötesine taşıyamamış olmaları, iş döngüleri ve kamu hizmeti düzenlemesi gibi siyasi konularla sınırlı kalmalarıdır. Üçüncüsü ise 1930'lu yıllardan itibaren ekonometri alanındaki gelişmelerin de katkısıyla ana akım iktisatta meydana gelen, piyasa aksaklıkları ve dışsallıkları da kapsayan dönüşüm karşısında kurumsal iktisadın iş çevirimlerine yönelik planlamacı fikirlerinin Yeni Düzen (New Deal) Programı boyunca taraftar bulamayarak yerini Keynesyen fikirlere bırakmasıdır (Rutherford, 2001, 82-84).

Benzer şekilde Myrdal, Büyük Buhran'la birlikte kurumsal iktisada yönelik ilginin azalmasını, kurumsal iktisatçıların karmaşık dünyalarına karşın, teorik okullardan gelen basitleştirilmiş bir makro modelin tercih edilmesine bağlamaktadır. Ancak Myrdal, iktisat biliminin de ekonominin kendisi gibi döngüsel bir yol izlediğini ve zaman içerisinde farklı düşünce sistemlerinin ön plana çıkacağına inandığını belirtmiştir (Myrdal, 1973d, 13-17)

2.3.2.1. Ayres ve Myrdal'ın Çalışmaları

Kurumsal iktisadın taraftar kaybettiği ve ilginin azaldığı dönemde kurumsal iktisadi düşünceyi ayakta tutan ve fikri dönüşüm sürecinin başlamasına öncü olan iktisatçılar da söz konusu olmuştur. Ayres ve Myrdal'ın bağımsız çalışmaları bu bağlamda önemli yer tutmaktadır.

2.3.2.1.1. Clarence Edwin Ayres

Ayres, insanlık tarihi boyunca süregelen birikimli ilerlemeye vurgu yapar. Büyümenin bilim ve teknolojinin doğasında olduğunu, bunun, insanın herhangi bir içgüdüsel eğilimi nedeniyle değil, sürecin doğası gereği ortaya çıktığını vurgular. Mevcut bilgi, araç ve malzemeyi bir araya getirerek yeni icat ve keşiflere ulaşan insan zekâsı ve becerisidir ancak insan zekâsı çağlar boyunca sabittir. Oysa bilgi, beceri, araç ve malzemelerin birikimi süreklilik arz etmiştir (Ayres, 1967, 5).

Ayres'e göre, geçmiş değişmezdir ve kurumsallaşma geçmişe olan bağlılıktır. Bu çerçevede kurumsallaşma süreci tüm yönleriyle geçmişe yöneliktir ve bu nedenle değişime dirençlidir. Keşifler, icatlar ve yeniliklerin ortaya çıkmasına yol açan süreç, sadece insanın yaratıcılığının daha önce var olan araçla, malzeme ve fikirleri yenilik yaratmak için bir araya getirmesi ile sağlanmaz. Mevcut kurumsal sistemde bir miktar boşluk, bir miktar zayıflık veya bir miktar sınırlamayı gerektirir (Ayres, 1967, 6).

Ayres, Batı Avrupa'nın dünyanın geri kalanından pozitif ayrışmasını da kurumsal kabuğunun benzersiz derecede ince ve kırılgan olmasına, bu nedenle de devrimci değişime izin vermesine bağlamaktadır. Yani modern uygarlık, modern zamanlar boyunca kurumsallaşmayı kaldırmaktadır (Ayres, 1967, 8). Batı Avrupa kültürünün, tüm Akdeniz bölgesi ile teknolojik olarak süreklilik arz ettiğini ama aynı zamanda kurumsal olarak da süreksiz olduğunu belirtmiştir. Batı Avrupa'nın, Akdeniz Havzası, Orta Doğu ve Uzak Doğu gibi köklü medeniyetlerden ayrışarak sanayi devriminin ve büyük bir medeniyetin merkezi olmasını, bahsi geçen coğrafyadan edindiği mirasa

karşın, zamanın tüm büyük medeniyetleri arasında kıyaslanamayacak şekilde en genç, en az katı, asırlık kurumsal toz birikimleriyle diğerlerinden daha az boğulmuş ve değişime diğerlerinden çok daha duyarlı olmasına bağlamıştır. Bu doğrultuda, Ortaçağ Avrupası medeniyetini sanayi devriminin ebeveyni yapan şeyin neredeyse kesinlikle bu bileşik karakter olduğunu öne sürmüştür (Ayres, 1944, 136-137). Geçmişte oldukça yavaş ilerleyen bu sürecin, teknolojik gelişmenin fiziksel çerçeveyi değiştirmesiyle daha devrimci bir hal aldığını belirten Ayres, sürecin Batı toplumunun geleneksel kurumlarını parçalayarak daha özgürlükçü bir yapıya ittiğini öne sürmüştür (Ayres, 1967, 15-16).

Ayres'e göre, herhangi bir topluluğun ne kadar iyi olduğunu belirleyen şey, o topluluğun ulaşabileceği teknolojik ilerleme derecesi ve topluluğun bazı üyelerinin diğerlerinden daha iyi konumda olacağını ve kimlerin bu guruba dâhil olacağını belirleyen toplumun kurumsal yapısıdır. Herhangi bir piyasada, herhangi bir ürünü üretmek için daha yeni, daha verimli ya da daha az maliyetli bir yöntem ya da malzeme kullanacak herhangi bir iş adamının piyasayı ele geçirebilecek bir konumda olacağı açıktır. Asıl soru: "Bunu nerede ve nasıl elde eder?" Genel olarak dile getirilmeyen ama bu düşüncenin ardında yatan varsayım, bu tür yeni yöntemlerin ve malzemelerin ve hatta tamamen yeni endüstrilerin geliştirilmesine yol açan şeyin kazanç fırsatı olduğu yönündedir. Ancak bilimsel araştırma süreçlerinin ve hatta teknolojik icatların ardındaki gerçek sürecin oldukça farklı olduğu bilinmektedir. İnanılmaz boyutlardaki keşifler ve icatların, son yıllarda giderek daha yaygın kullanılan bir kelime olan "olumlu tesadüf" ten etkilendiği yani şans eseri ortaya çıktığı görülmektedir. Piyasa sistemi, Veblen'in dediği gibi, kurnaz ya da şanslı iş adamlarının bilimsel ve teknolojik gelişmelerin "intifa (kullanım) hakkını" almalarını mümkün kılmaktadır (Ayres, 1960, 52-54). Diğer taraftan geçmişten gelen birikim ve tecrübe söz konusu tesadüflerin ortaya çıkışında altyapıyı oluşturmaktadır. Benzer keşif ve icatların birbirinden habersiz kişilerce benzer kombinasyonların sonucu olarak eşzamanlı ortaya konması bu durumun delili niteliğindedir (Ayres, 1944, 115).

Ayres, ortodoks iktisadi düşüncenin teorideki güçlü görünümüne karşın gerçek hayatta ortaya çıkan bazı sorunları cevaplamakta yetersiz kaldığını belirtmiştir. Öncelikle "entelektüel kişisel çıkar" ve "kendi kendini düzenleyen piyasa" görüşleri çerçevesinde, teoride öne sürülenin rekabetçi piyasalar beklentisinin aksine gerçek hayatta aksak rekabet ve tekel sonuçlarının ortaya çıktığı görülmüştür. İkincisi modern

teknolojinin büyümesinde makine teknolojisinin rolüdür. Sanayi devrimi sonrası yaşanan iktisadi büyümede bilimsel bilginin büyümesinin ve tüm sanatlardaki ilerlemenin etkisi büyük iken, geleneksel iktisat, teorik çerçeveyi endüstriyel teknolojinin etkisini neredeyse tamamen dışarda tutarak formüle etmiştir. Üçüncüsü ve geleneksel iktisadi anlayışa ilişkin Ayres'in en temel yanlış olarak kabul ettiği şey ise "entelektüel kişisel çıkar" ve "kendi kendini düzenleyen piyasa"nın insan ve toplumun doğal ürünü olduğu, insan ve toplumun geçmişten günümüze yaşanan dönüşümünün görmezden gelindiğidir. Ayres'e göre insan doğası topluma öncül değil aksine toplumun bir fonksiyonudur. Bu bağlamda Ayres, örgütlü toplumun yokluğunda insan diye bir varlığın olamayacağını, insan ve toplum birlikte evrimleştiğini ve insan doğasının biyolojik değil sosyal bir olgu olduğunu ileri sürmüştür (Ayres, 1952, 9-11).

Yalnızca fiyat sistemi merkezli olmasını, ortodoks iktisadın başarısızlığı olarak gören Ayres, bu genellemenin, yani tek iktisadi öneme sahip konunun fiyat olarak kabul edildiği, topluluk üyelerinin tüm iktisadi faaliyetlerinin fiyat sistemi ile ilişkilendirildiği ve bütünleştiği bir ekonomi varsayımının yetersiz ve yanlış olduğunu ifade etmiştir. Ayres'e göre, bilgi birikimi, aletler, makineler, teknolojik beceriler ve organize toplumsal kurumlar da iktisadi sistemin anlaşılması için en az fiyat sistemi kadar önem arz eder (Ayres, 1944, 14-15).

Ayres, tüm bu sorunlarına rağmen ortodoks iktisadın, iktisadi düşünce içerisindeki güçlü konumunu yine üç temel nedene bağlamıştır. Birincisi ortodoks iktisat teorisi ticari bir toplum için son derece destekleyici bir çerçeve sunduğu yönündedir. İkincisi "serbest özel girişim" ve "sosyal sözleşme" teorisi egemenlerle mücadelelerinde insanların elini güçlendirerek demokrasiyi destekleyici unsurlar olduğudur. Üçüncüsü ise olağanüstü bir düzeyde sayıların bilimin dili olarak kabul edilmesi ve bu çerçevede ortodoks fiyat teorisinin sayısal karakteridir (Ayres, 1952, 14-15).

Ayres, makinelerin ve bilimsel bilginin gelişiminin bugünkü batı medeniyetinin şekillenmesinde önemli bir role sahip olduğunu, klasik politik iktisadın hesaba katmadığı bu durumun süreç ve gelişme açısından bütün bir düşünme şekli olarak "Darwinizm" temelinde tanımlanmasının mümkün olduğunu öne sürmüştür (Ayres, 1952, 22-23).

Mensubu olunan uygarlığın diğerlerinden "daha iyi", "daha doğru" ve "daha yüksek" olduğunun varsayılamayacağını belirten Ayres, kendi uygarlığını üstün görmenin bir yanılsamadan ibaret olduğunu ve bu tür değerlendirmelerin önyargılı ve yanlış olacağını ifade etmiştir (Ayres, 1968, 26). Ayres'e göre, herhangi bir uygarlığa ait gelenek, düşünce veya olguyu batıl veya hakikat olarak kabul etmek için geçerli bir kriter yoktur. Kurumlar olarak adlandırılan tüm güç ilişkileri şeması köken olarak ilkel geçmişle ilişkilidir ve kısaca, uygarlığın amacı ve "manevi" olarak sonucu otoritedir (Ayres, 1968, 30-32).

Ayres, ahlaki geleneklerin bugün artık doğaüstü kökenli olmaktan ziyade sosyal ilişkilerin ürünü olduğunun görüldüğünü, bu nedenle toplumlar arasında vicdani davranış olarak kabul edilen eylemler arasındaki tutarsızlıkların, ebedi hakikatin değişen derecelerine değil, durum ve kurum farklılıklarına atfedildiğini ifade etmiştir. Ayres'e göre bu toplumun evrimiyle ilişkilidir. Toplumun tüm kurumları ilişki içinde ve sürekli bir sosyal ağ oluşturmaktadır. Bu kapsamda ahlaki anlayış yalnızca vicdan ve ahlaki sağduyunun güçlü bir durumu olarak tanımlanamaz. Ahlaki anlayış toplumun tüm yapısına ilişkin bir anlayıştır ve ahlaki ilgi, kurumların ve bireylerin servetlerini de içeren bir ilgidir (Ayres, 1918, 55; Ayres, 1952, 47). Ayres'in bu ifadelerle, bireyin, toplumun ve kurumların şekillenmesi sürecindeki evrimsel nedenselliğe vurgu yaptığı görülmektedir.

Ayres, bilimi işlevsel olarak kurumlardan ayrı tutarak bilimi saf teknoloji olarak tanımlamış, bilim ve endüstri arasındaki ilişkiyi de buna bağlayarak, endüstriyi uygulamalı bilim olarak nitelemiştir (Ayres, 1952, 54). Bilimin materyalizme yol açmaktan öte materyalizmin kendisi olduğunu, sosyal bilimlerin gerçek anlamda bilimsel olabilmesinin ise bu varsayımı kabul ederek, uygarlığı maddi varlıkların bir dizi fiziksel aktivitesi olarak görmesiyle sağlanabileceğini öne sürmüştür. Söz konusu dönüşümü bilimsel ve hatta daha geniş bir tanımla teknolojik devrim olarak niteleyen Ayres, teknolojiyi bu dönüşümün kaynağı olan ve yanılsamaları ortadan kaldıracak, etkili bir toplumsal güç olarak tanımlamıştır (Ayres, 1968, 38-39).

Ayres, her araştırmacının içinde bulunduğu çevrenin sosyo-kültürel normlarından ve araştırma yaptığı disiplinin akademik geleneğinden etkilenmekte olduğunu ancak bu yargının sosyal bilimler için çok daha geçerli olduğunu öne sürmüştür. Commons ile benzer şekilde, fen bilimlerine konu olan şeylerin, onlar hakkındaki düşüncelerimizi

önemsemediği veya şekillendirmeye çalışmadığını belirten Ayres, aksine uygarlığın tam da bunu yaptığını, sosyal bilimcilerin temel kaygısının kendilerini bir şekilde kendilerinden ayırmak olması gerektiğini ifade etmiştir (Ayres, 1968, 25). Çünkü sosyal bilimlerde araştırmacının kendisinin aynı zamanda araştırmanın konusudur.

Ayres'e göre, bir sosyal bilim olarak etik sadece diğer sosyal bilimlere doğrudan bağımlı olmakla kalmaz, aynı zamanda araştırmacıyı eylemin toplumsal kökenini ve etkilerini de görmeye zorlayarak toplumsal dönüşümün anlaşılmasına imkân sağlar. Endüstriyel toplumda yaşam sorununa bir çözüm bulmaya yönelik genel çabaya katkısının iktisat bilimini tek varlık sebebi olduğunu ifade eden Ayres, bu anlamda ahlaki meselelerin bir aşamasını temsil ettiğini öne sürer (Ayres, 1918, 56-57).

Ayres'in iktisadi anlayışında dikkat çeken bir diğer önemli nokta insan davranışlarının niteliğidir. Ayres, iktisadi faaliyetin insan davranışının bir sonucu olduğunu, bu çerçevede klasik iktisatçıların, iktisadın ilkelerini insan doğası teorisinden türetmekte oldukça haklı olduklarını belirtmiş ancak sorunun onların insan doğası anlayışlarından kaynaklandığını ileri sürmüştür (Ayres, 1944, 89)

Ayres, davranışçılığın: davranış mekanizmalarının bir taraftan organik yapılarla, diğer taraftan da medeniyetin kültür özellikleriyle korelasyonu noktasında, önemli bir istisna olmaksızın, modern psikolojinin tüm eğilimini temsil ettiğini ve bu sentezin, enstrümantalizm ve kurumsal iktisat olarak adlandırılan tüm entelektüel görüşlerin çekirdeği olduğunu belirtmiştir (Ayres, 1968, 33).

Ayres, insan davranışlarının açık bir şekilde diğer insanlarla olan önceki sosyal deneyimlerine bağlı olduğunu, aynı aileden dahi olsa her bireyin bulundukları ortama farklı bir deneyim birikimi getirdiğini belirtmiştir. Kişiliğin inşasında roller önemlidir ve her birey, bu rollerin benzersiz bir kümesidir. Çerçeve genişletildiğinde, her toplum, toplumun parçaları ve toplumdaki organize davranışlar da önceki sosyal deneyimlerin ve davranışların bir ürünüdür (Ayres, 1952, 38-40).

Ayres, insan davranışının kısmen organik ve kısmen de sosyal olarak tanımlanamayacağını bu durumun bir bütünlük içinde hem tamamen organik hem de tamamen sosyal olarak tanımlanması gerektiğini öne sürmüştür. Bu bağlamda, tüm insan davranışları, herkes için aynı anlamda organik olarak koşullandırılmış ve aynı anlamda sosyal olarak düzenlenmiştir. Davranışların bir kısmını sosyal bir kısmını da fiziksel terimlerle açıklamak yani insan bedeninin fiziksel sınırları ile davranışların

sosyal temelleri arasında ilişki kurmak kafa karışıklığı yaratacaktır. Ayres'in örneğiyle daha açık ifade etmek gerekirse oturabilmek bedenin fiziksel özellikleri ile ilişkilidir, oturarak yemek ise sosyal bir eylemdir (Ayres, 1944, 93-94).

Ayres'e göre, teknoloji her şeyden önce insan davranışının bir türü, biçimi veya yönüdür, önceden var olan organize davranış tarafından sosyal olarak koşullandırılan öğrenilmiş bir davranıştır. Ayres'in tabiriyle, tıpkı bir dilin kelimelerinin ve bir tür araç olan diğer unsurlarının, insan tarafından çıkartılan sesleri özetlemesi ve kodlaması gibi çeşitli davranış kalıplarını özetler ve kodlar (Ayres, 1952, 51).

Ayres'e göre, teknolojik gelişmenin, mevcut keşif ve icatların kombinasyonundan kaynaklandığı varsayımı altında, ne kadar çok keşif ve icat varsa, potansiyel kombinasyonların sayısı o kadar büyük olur. Bu tespit, geçmişle günümüz arasındaki ilerleme hızı farklılığını da açıklamaktadır. Bu bağlamda Ayres, alet kombinasyonu ilkesini gerçek bir ilerleme yasası olarak tanımlamıştır (Ayres, 1944, 117-119). Bu çerçevede sanayi devrimi de dinamik bir sürecin sonucudur. Yerleşik hayata geçişten, tarımsal üretime; hayvanların evcilleştirilmesinden, ateşin kullanımına ve daha nice icat ve keşfin öncü olduğu bir süreci ihtiva eder (Ayres, 1944, 131-132).

Ayres, teknolojinin gelişimsel karakterinin, bireyin kişisel kabiliyetlerinde değil, aletlerin karakterinde örtük olduğunu belirtmiş ve teknolojik ilerleme ilkesinin anlaşılabilmesi için analizlerin bireysellikten ziyade kültürün genel düzeyinde ilerlemesi gerektiğini ifade etmiştir. Zira teknoloji bireysel değil, toplumsal bir karakterde, geçmişle bağlantılıdır. Topluma yeni bir buluş olarak sunulan şey, genellikle uzun bir icat dizisinin nihai ürünüdür. Ayres bu kapsamda teknolojik icatlar ile bilimsel keşifleri gelişim sürecine katkıları noktasında bir tutmuş, doğal kaynakların amaca yönelik kullanılmasını da teknolojik gelişmenin bir parçası olarak görmüştür (Ayres, 1944, 112-113).

Ayres'e göre, törensel davranış sistemi inanç temellidir ve teknolojik aktiviteye direnç oluşturmaktadır. Geçmişten gelen efsanelerin ayrılmaz bir parçası olan "arkaik" karakter, törensel davranış sistemini geriye dönük, durağan ve değişime dirençli kılar. Ancak bu durum, törensel davranış sistemlerinin hiç değişmediği veya değişmeyeceği anlamına gelmez. Teknolojik gelişme, faaliyet gösterdiği maddi ortamı değiştirerek kurumsal yapının değişmesine olanak sağlayabilir (Ayres, 1944, 175-187).

Ayres, genellikle "kapitalist sistem" ifadesinin modern Batı ekonomisinin tamamını kapsadığı yönünde bir kanaat olduğunu ancak kapitalizmin kurumsal yapısıyla tanımlanan güçlerin makinelerden türetilmediğini, doğrudan tarihsel ardıllık yoluyla, feodalizmden türediğini, yaygın kanaatin aksine Batı toplumunun çok fazla feodal duygu ve inanç kalıntısı içerdiğini öne sürmüştür (Ayres, 1952, 127-128). İktidar muammasının tek olası çözümü olarak, özgür demokratik "kurumların" evrimini gören Ayres, bu kurumları, klasik kurum anlayışından ayrı olarak teknik açıdan verimli yapılar olarak tanımlar (Ayres, 1952, 394).

Ayres, modern endüstriyel ekonomiyi dinamik bir ekonomi ve büyümeyi de onun açık kaderi olarak tanımlar. Büyümenin ancak devam eden istikrar ile sürekli hale gelebileceğini belirten Ayres, istikrarın tam istihdamı sağlayarak ve alternatif istihdam alanları sunarak hem bireyler için hem de yeni endüstrilerin büyümesi için özgürlük alanı oluşturacağını ifade etmiştir (Ayres, 1952, 419).

Ayres, iktisadi düşüncedeki karmaşıklık ve çatışmaya da vurgu yapmıştır. Bunun ortadan kalkmasının şartı olarak ise araştırmacıların özellikle sanayi ekonomisinin temelini oluşturan faaliyetleri, kurumları ve sosyal güçleri ve aynı zamanda modem düşüncenin ana akımlarını, kaynaklarını ve yönlerini anlamaya çalışması gerektiğini belirtmiştir. Aksi takdirde belirli bir akıma kapılıp, farkında olmaksızın bir yönde savrulma tehlikesiyle karşı karşıya olunacağını öne sürmüştür (Ayres, 1952, 5).

Ayres, ekonomistlerin sadece sosyal bilimciler veya kamu görevlileri olmadığını, ne kadar ampirik iktisatçı olurlarsa ve çalışmaları kamu politikasına ne kadar fazla nüfuz ederse, kaçınılmaz olarak içine çekildikleri diğer sosyal bilimlerle o kadar yakınlaşacaklarını belirtmiştir. Ayres'e göre bu koşulların öngördüğü entelektüel anlaşmaya yönelik mantıksal gereksinim, tüm sosyal bilim insanlarının listesine uzanmaktadır. Zorunluluktan ötürü, toplumun doğası ve hepsinin içinde bulundukları kurumsal desteğin önemi hakkındaki ortak fikirleri paylaşmaları gerekir. Böyle bir birleşik alan teorisinin, en azından embriyoda mevcut olduğunu belirten Ayres, artık tüm sosyal bilimcilerin karakteristik olarak tüm insan faaliyetlerinin öğrenilmiş faaliyetler olduğu konusunda hemfikir olduğunu ifade etmiştir. Öğrenilen her şeyin toplamına -yani topluluğun tüm faaliyet modellerinin toplamına- kültür denir (Ayres, 1960, 58-60).

Ayres, kendi kurumsal ikilemlerimiz hakkında daha derin bir anlayış kazandıkça ve toplumsal dönüşümü daha iyi anlamaya yönelik olarak endüstriyel teknolojinin henüz yeni yayıldığı halkların durumunu inceledikçe, toplumsal gerçeklere yönelik daha sağlıklı bir yapı oluşturulacağını belirtmiştir.

Ayres'e göre, bu düşünme biçimi kurumsallaşma olarak adlandırılsın veya adlandırılmasın, iktisat bilimi yavaş yavaş bilim ve teknolojinin dinamizmine ve kurumsallaşmış geleneklerin ve sosyal yapıların pasifizmine dayanan bir tür birleşik alan teorisini paylaşmaya başlayacak ve bundan da bir değer teorisi gelecektir. Ekonomistlerin diğer sosyal bilimlerde meslektaşları ile çalıştıkları kurumsal takviye çabası mutlaka bir değer standardını benimsemektedir ve bu teknolojik bir teoridir. Teknoloji, süreç içinde üstü kapalı değer yargısının bir ölçütüdür (Ayres, 1960, 61).

2.3.2.1.2. Karl Gunnar Mrydal

Myrdal, mensubu olduğu gelenekten kısmen farklılaşarak çalışmalarında kalkınma ve eşitlik sorunlarına odaklanmıştır. Araştırmalarına teorik bir iktisatçı olarak başlayan Myrdal zaman içerisinde kurumsal iktisada geçiş yapmıştır. Bunun nedenini sorunların tek başına iktisadi, sosyolojik ya da psikolojik olmadığını, kompleks olduğunu görmeye başlamasına ve tarihsel bir perspektiften bakılması gerektiğine inanmasına bağlamıştır (Myrdal, 1978, 772).

Myrdal'a göre, sosyal sistemin dinamikleri, tüm endojen koşullar arasında, bir koşulda değişiklik varsa, diğerlerinin yanıt olarak değişeceğini ima eden dairesel bir nedensellik olduğu gerçeğiyle belirlenir. Bu modelde dışsal olarak tanımlanan ilk politika değişiklikleri, daha geniş bir perspektiften bakıldığında aynı zamanda içsel koşullara ve tepkime verdikleri değişikliklere de bağlıdır. Bu da birçok açıdan kapsam ve yönünü daralmakta ve etkilemektedir. Bu şekilde, kısmen politik düzenlemelerin etkisindeki dinamik bir sistem içerisinde, dairesel nedensellikteki çeşitli koşullar arasında, karşılıklı ilişki katsayıları genellikle nicel hassasiyetle bilinememektedir. Atalet unsurları, zaman gecikmeleri, bir veya birkaç koşulun bazı koşullardaki değişikliklere karşı toplam tepkisizliği, hepsi kesin bilginin nadiren mevcut olduğu sorunları ortaya çıkarır. Sonuç olarak, sınırlı gözlemler, sezgi ve tahmini yargılara dayanan analizler genellikle geçici genellemeler ve sadece makul hipotezlerle sona ermeli, güvenilir, kesin ve eksiksiz bir yargıda bulunmak için sahip olunan imkânların kısıtlılığının farkında olunmalıdır (Myrdal, 1978, 773-775).

Myrdal'ın çalışmaları incelendiğinde, kamunun öncülük ettiği bilinçli ve amaca yönelik politikalarla büyüme ve kalkınma sağlanabileceği düşüncesi göze çarpmaktadır. Myrdal'ın kamunun ekonomiye müdahalesi olarak bahsettiği şey daha fazla bürokrasi ve ayrıntılı kontroller değil, iktisadi kalkınma için bazı geniş ulusal parametrelerin daha bilinçli ve daha önceden planlanmış bir kontrolüdür. Myrdal'a göre özel sektör, özellikle de artan refahtan kısıtlı yararlanan dezavantajlı kesim için, toplum zenginleştikçe yükselmesi gereken ve toplumun bütününü ilgilendiren kamusal ihtiyaçları karşılamak için yeterli imkân sağlayamaz. Dolayısıyla bu ihtiyaçlar organize bir şekilde karşılanabilmesi için iktisadi ve siyasi kurumlar dönüştürülmelidir (Myrdal, 1967, 79-81).

Myrdal'a göre klasik iktisat, kendisine doğal hukuk ve faydacılık felsefelerinden miras kalan düşünce sistemi üzerine, dağıtım konusunda son derece radikal ilkeler oluşturmuş ve aslında bu ilkelerin kanıtlarını sağlama çabasında olmuştur. Klasik anlayışın eşitlik meselesine dair analizinde, önyargılar ve analitik eksikliklerin mirasıyla, daha fazla eşitlik ile iktisadi büyümeyi teşvik etmeye yönelik politikalar arasında bir çatışma olduğu varsayılmaktadır. Bunun nedeni çoğunlukla eşitlikçi reformların iktisadi büyümeyi geciktirme maliyeti taşıdığının düşünülmesidir (Myrdal, 1973c, 43-44).

Myrdal, az gelişmiş ülkeler üzerine yaptığı değerlendirmede büyüme hedefleri ile eşitlik ve sosyal adalet arasında bir çatışma olmadığı, aksine radikal eşitlikçi reformların, sürdürülebilir büyüme ve gelişme için gerekli bir koşul olduğunu ifade etmiş, bunun nedenlerini ise şu şekilde sıralamıştır (Myrdal, 1973a, 119):

- Az gelişmiş ülkelerdeki yetersiz beslenme ve sağlık hizmetleri ile düşük yaşam standartları istihdam kalitesini de düşürecek, üretimi istikrarsız hale getirecektir.
- Toplumsal ve ekonomik eşitsizlik hareketliliği ve serbest rekabeti kısıtlayacaktır.
- Az gelişmiş ülkelerde toprak sahipleri ve diğer zengin insanların elinde biriken sermaye verimli yatırımlara aktarılamamakta, yatırım ve sermaye kaçışı olabilmektedir. Doğrudan vergilerin toplanması ve değerlendirilmesindeki eksiklikler, kamu tasarruflarına katkı sağlamamaktadır.

- Eşitsizlik ulusal birlik ve ortak hareketin önünde engel teşkil etmektedir.
- Gelişmiş refah toplumları deneyimi de verimlilik ve refah artışı için, toplumsal ve ekonomik eşitsizliğin yüksek olduğu düşük gelirli ülkelere örnek teşkil etmektedir.

Myrdal, az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarına yönelik reformlara ilişkin olarak; reformların hepsinin daha büyük eşitlik ve daha yüksek üretim amacına hizmet etmek için planlanıp motive edilmesi ve tüm reformların doğasında köklü kurumları ve tutumları dönüştürme girişimi olması gerektiğini ifade etmiştir (Myrdal, 1973c, 46).

Az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarına yönelik küresel çabalara ilişkin olarak servetin ve gelirin yeniden dağıtımına veya sermaye yardımına ilişkin faaliyetlerin ancak küçük etkiler doğuracağını ifade eden Myrdal, bu çerçevede yapılan yardımların bu ülkelerdeki ihtiyaç sahibi insanların asgari ihtiyaçlarını karşılamakta bile yetersiz olduğunu belirtmiştir. Myrdal'a göre asıl sorun kaynakların kullanımındaki muazzam eşitsizliktir ve az gelişmiş ülkelerde kalkınma mümkün olacaksa, bunun gelişmiş ülkelerdeki kaynak kullanımının azaltılmasına bağlı olacaktır (Myrdal, 1989, 9-11).

Myrdal, Sterner ve Rose (1944) "Amerikan İkilemi"nde, ABD'deki siyahi sorunu ve modern demokrasi üzerine odaklanmış, siyahiler ve beyazlar arasındaki eşitsizliklere ve siyahilerin toplumdaki konumlarına dikkat çekerek, Amerikan toplumuna tam anlamıyla eklemlenmelerinin önünde engel olarak gördüklerini tarihsel, sosyolojik, psikolojik, ideolojik ve etik temelleri ile ortaya koymuş ve beyazların düşünce dünyalarındaki ahlaki çatışmayı gözler önüne sermiştir. Söz konusu yazarlara göre, ABD'nin ikilemi, liberal Amerikan düşüncesi ve özgür toplum hayali ile siyahilerin maruz kaldığı hak ihlalleri ve toplumdan dışlanmışlık arasındaki çelişkidir.

Diğer taraftan Myrdal (1968), Amerikan İkilemi'nde lokal ölçekte ele alınan eşitsizlik sorununu "Asya'nın Dramı"nda küresel bir boyuta taşımıştır. Asya örneği merkeze alınarak, az gelişmiş ülkelerin kalkınma ve büyüme konusunda, önündeki gelişmiş ülke tecrübelerine rağmen neden başarı sağlayamadıkları analizin ana temasını oluşturmuştur. Myrdal bu çalışmasında: siyasi sorunlar, nüfusun seviyesi ve kalitesi, milliyetçilik, göç sorunu, coğrafyanın şartları ve iklim gibi konular üzerinden oldukça geniş bir perspektiften söz konusu coğrafyada yoksulluğun nedenlerini sorgulamıştır.

2.3.2.2. Yeni Kurumsal İktisat

Kurumsal iktisada yönelik olarak azalan ilgi, kurumların iktisadi önemi üzerine yapılan çalışmalarda yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Bu arayışlar doğrultusunda ortaya çıkan yeni kurumsal iktisatla birlikte kendisine yeni bir hedef belirleyen ve yeni bir forma bürünen kurumsal iktisada yönelik ilgi yeniden artmıştır. Yeni kurumsal iktisat kurumların mikro temellerini analize dâhil ederek neo-klasik iktisatla bir köprü kurmuş ve akademik kabullerle uyumlu bir yol çizmiştir.

Rutherford'a göre kurumsalcı düşüncenin yeniden canlanmasında neo-klasik teorinin özündeki kurumsal içeriğin eksikliği etkili olmuştur. Teorik düzeyde yeni kavramlar ve analitik araçlar geliştirilmesi ve piyasa sonuçları ile düzenleyici alternatiflerin karşılaştırılmasına yönelik pratik bir zemin ortaya çıkması, söz konusu eksikliğin giderilmesine yönelik akademik çalışmalara olanak sağlamıştır. Farklı motivasyonlarına ve kaynaklarına rağmen, çağdaş ekonomideki birçok gelişme, araştırmacıların kendilerini bir şekilde eski kurumsal geleneğin bir parçası olan konularla ilgilenir hale gelmesine neden olmuştur. Örneğin, karar verme, sınırlı rasyonellik ve beklentiler üzerine çalışmalar da dâhil olmak üzere ekonomiyi daha makul bir psikoloji teorisine doğru ilerletmek için çok sayıda çaba mevcuttur. Bunun yanı sıra hukuk-iktisat ilişkisi, sözleşmeler, mülkiyet hakları ve işlem maliyeti gibi konular araştırmacıların yoğunlaştığı konular olarak ön plana çıkmıştır (Rutherford, 2001, 186).

Yeni kurumsal iktisat, işlem maliyeti, sözleşme ve mülkiyet hakları olmak üzere üç temel unsuru üzerine inşa edilmiştir. Yeni kurumsal iktisadın ilk temsilcileri, standart neo-klasik modeli altüst eden bir değerler dizisi yarattıklarını iddia etmemekle birlikte, Coase'un, "firmaların neden var olduğu?" sorusunun göz ardı edilemeyeceği ve pozitif işlem maliyetlerinin ortadan kaldırılamayacağı konusundaki ısrarı, standart neo-klasik modellerin merkezi bir varsayımına meydan okumuştur. Ancak standart neo-klasik düşünceye bir alternatif sunmaktan öte fiyat mekanizmasının yanı sıra, bilgi, teknoloji, bireyler, firmalar, işlemler, mülkiyet hakları, sözleşmeler, hukuki çerçeve, devlet ve çevre gibi farklı etkenler altında arz talep dengesini açıklamaya çalışır ve standart paradigmayı çok farklı bir yapıya dönüştürerek genişletip değiştirir (Ménard, Shirley, 2014, 556).

Yeni kurumsal iktisadın çerçevesinin oluşmasında Coase, Williamson ve North'un çalışmaları ön plana çıkmaktadır.

2.3.2.2.1. Ronald Harry Coase

Coase, eski kurumsal iktisattan farklılaşmayı vurgulamak için ortaya çıktığını iddia ettiği "yeni kurumsal iktisat" kavramının doğuşunu, eski kurumsalcıların teori karşıtı tutumlarına ve teori olmaksızın keşfettikleri hakikatlere ilişkin aktarabilecekleri çok az şey olmasına bağlamıştır. Neredeyse başlangıcından bu yana aynı çizgide süregelen ana akım iktisadın başarısı, arz ve talebe bağlı olarak fiyatların nasıl oluştuğunu temel alan teorik bir dayanağa sahip oluşudur. Refahın ve zenginliğin kaynağını iş bölümü ve uzmanlaşma olarak gösteren Adam Smith'in düşüncesine katkı olarak Coase, uzmanlaşmanın yalnızca mübadelenin varlığı ile olabileceğini, etkin bir mübadelenin de ancak uygun kurumsal ortamda ve düşük işlem maliyetleri altında gerçekleşebileceğini öne sürmüştür (Coase, 1998, 72-73).

Coase'un iktisadi çalışmalarının temelinde bir mübadele ekonomisi içerisinde firmanın hangi şartlarda ortaya çıktığı yatmaktadır. Coase'a göre, ana akım iktisat fiyat mekanizmasını koordine edici bir araç olarak görürken aynı zamanda da girişimcinin koordinasyon işlevini reddetmemiştir. Ancak bu durum kaynakların fiyat mekanizmasıyla tahsis edildiği varsayımı ile girişimciye olan bağımlılık varsayımı arasında bir boşluğun doğmasına yol açmaktadır (Coase, 1937, 389-390).

Coase'a göre, bir kişinin daha az geliri kabul ederek başka birinin altında çalışmayı kabul etmesi veya başkaları üzerinde otorite sahibi ve başkalarını yönlendirmeye istekli olması firmanın varlığını açıklama konusunda önemsiz, göz ardı edilebilir faktörler olacaktır. Coase, bir firma kurmanın karlı olmasının temel nedeninin, fiyat mekanizmasını kullanmanın maliyeti olduğunu öne sürmüştür. Piyasadaki her mübadele işlemi bir sözleşmeye bağlı olacaktır ve mübadele işlemlerinin karmaşık bir hal alması işlem maliyetlerini arttırmaktadır. Bu çerçevede firmanın varlığı tüm sözleşmeleri ortadan kaldırmamakla birlikte büyük ölçüde azaltacaktır. Çünkü firma kapsamında bir araya getirilen faktörlerle bir dizi sözleşme yapma zorunluluğu ortadan kalkacaktır. Bu duruma ek olarak firmanın varoluşuna etki eden bir diğer faktör ise belirsizliktir. Özellikle uzun vadeli sözleşme gerektiren durumlarda da firmanın varlığı kaçınılmazdır. Çünkü firmanın varlığı ve bağlı bulunduğu kurumsal çerçeve belirsizliği kısmen elimine edecektir. Coase, bu bilgiler ışığında firma ölçeğini

belirleyen faktörün girişimcinin tertip etmeyi göze aldığı işlemlerin hacmiyle ilişkili olduğunu öne sürmüştür. Bu noktada fiyat mekanizması aracılığıyla gerçekleştirilen her ilave işlemin maliyeti ve getirisi arasındaki ilişki belirleyici olacaktır (Coase, 1937, 390-394).

Coase, yeni kurumsal iktisadın iktisadi düşünceye katkısını, üretimin kurumsal yapısı olarak adlandırılabilecek şeyin iktisadi sistemin çalışması noktasında önemini göstermek olduğunu ifade etmiştir. Coase'a göre ana akım iktisat teorisinde mikro iktisat büyük ölçüde fiyatların ve çıktıların belirlenmesi üzerine kurgulanmıştır. Oysaki üzerinde çalışılan şey, ekonomistlerin zihninde yaşayan ancak yeryüzünde olmayan bir sistemdir. Çünkü modern bir iktisadi sistemdeki kaynakların çoğu, doğrudan bir piyasanın işleyişine değil, idari kararlara bağlı olarak firmalar içinde kullanıldığından, bu olağanüstü bir durumdur. Sonuç olarak, iktisadi sistemin etkinliği büyük ölçüde bu organizasyonların, özellikle de modern şirketin ilişkilerini nasıl yürüttüğüne bağlıdır. Bu kurumsal düzenlemeler neyin üretildiğini büyük ölçüde belirlediğinden, sahip olunan şey oldukça eksik bir teoridir (Coase, 1992, 713-714).

Coase, piyasa mekanizmasının tercih edilebilirliği noktasında fiyatlandırma sistemine dikkat çekmiştir. Yürütülecek müzakereler, sözleşmelerin hazırlanması, denetimlerin gerçekleştirilmesi ve anlaşmazlıkları çözmek için yapılan düzenlemeler işlem maliyetlerini oluşturmaktadır ve bu maliyetler fiyatların oluşumuna etki etmektedir. İşadamları, iş yapma yollarına ve ne üreteceklerine karar verirken, işlem maliyetlerini dikkate almak zorundadır. Teoriye işlem maliyetlerini dâhil etmemek, iktisadi sistemin işleyişinin, firmanın ortaya çıkması da dâhil olmak üzere birçok yönünün görmezden gelinmesi anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda Coase, kısmen kusurlu olan piyasa mekanizmasının ekonomistlerce tercih edilmesinin nedeni olarak alternatif koordinasyon yöntemlerinin ortaya çıkardığı daha yüksek maliyetleri göstermiştir. Piyasa sisteminde modern firmanın varlığı rekabetçi bir sistemde işlem maliyetlerini ne ölçüde düşük tutabildiğine bağlıdır ve aynı fonksiyon rakipler için de geçerlidir. Etkin bir iktisadi sisteme sahip olmanın yolu sadece piyasalar için değil aynı zamanda uygun büyüklükteki kuruluşlar için de planlamaya da ihtiyaç olduğunu öne sürmüştür. Sorun rekabetin sonucu olarak bu müdahalenin derecesinin ne olması gerektiğidir (Coase, 1992, 715-716).

Coase, standart iktisat teorisi varsayımı olarak sıfır işlem maliyeti altında, taraflar arasındaki müzakerelerin başlangıçtaki hakların devrinden bağımsız olarak, serveti en üst düzeye çıkaracak yeni düzenlemelere yol açacağını belirtmiştir. Ancak bunun, işlem maliyetlerinin pozitif olduğu gerçek dünyada, hükümet faaliyetlerinin piyasadaki bireyler arasındaki müzakerelere dayanmaktan daha iyi bir sonuç üretemeyeceği anlamına gelmediğini ifade etmiştir. Coase'a göre, pozitif işlem maliyetlerinin varlığı kabul edildiği bu yeni dünyada bireylerin sahip oldukları haklar, yükümlülükler ve imtiyazlar büyük ölçüde yasanın belirleyeceği unsurlar olacaktır. Sonuç olarak, yasal sistemin iktisadi sistemin çalışması üzerinde derin bir etkisi olacaktır ve bazı açılardan onu kontrol ettiği söylenebilir. Bu noktada iktisadi etkinliğin seviyesi işlem maliyetlerinin düşük olduğu bir mülkiyet hakları sisteminin varlığına bağlıdır (Coase, 1992, 717-718).

Coase'un İktisadi düşünceye bir diğer önemli katkısı sosyal maliyet sorunu, başka bir ifadeyle herhangi bir iktisadi faaliyetin diğerleri üzerinde oluşturacağı zararlı etkiler ile ilgilidir. Coase burada, Geleneksel yaklaşımın öngördüğü "A'nın faaliyeti B'ye zarar vermektedir, bu nedenle A'yı nasıl kısıtlamalıyız?" düşüncesinden öte bir durumla karşı karşıya olunduğunu ifade etmiştir. Coase'a göre karar verilmesi gereken gerçek soru; "A'nın B'ye veya B'nin A'ya zarar vermesine izin verilmeli mi?" olmalıdır. Çünkü asıl sorun daha ciddi zararlardan kaçınmaktır (Coase, 1960, 1-2).

Coase'a göre, hukuki kararlar ile iktisat biliminin olaylara bakışı birbiriyle ayrışmaktadır. Her türlü zararlı etki durumunda iktisadi sorun, üretim değerinin nasıl en üst düzeye çıkarılacağıdır. Bu doğrultuda piyasa işlemleri maliyetsizse ve üretim değerinde bir artışa yol açacaksa, yasal sınırlamaların piyasadaki işlemlerle değiştirilmesi mümkündür ve her zaman gerçekleşecektir. Yani maliyetsiz piyasa işlemlerinde, mahkemelerin zarar sorumluluğu ile ilgili kararının kaynak tahsisi üzerinde etkisi olmayacaktır. Fakat Coase, bu varsayımın reel iktisadi sistem için gerçekçi olmamasından hareketle, piyasa işlemlerinin gerçekleştirilmesinin maliyetleri göz önüne alındığında bu tür bir yeniden düzenlemenin ancak hakların yeniden düzenlenmesi sonucu ortaya çıkan üretim değerindeki artışın, söz konusu düzenlemenin getireceği maliyetlerden daha yüksek olması durumunda gerçekleşeceğini öne sürmüştür. Aksi durumda ise, eylemin durdurulması veya zararın ödenmesi yükümlülüğü, piyasa işlemlerinin maliyetsiz olması durumunda ortaya çıkacak bir faaliyetin gerçekleşmesine engel teşkil edecektir. Coase bu koşullarda,

yasal haklardaki sınırlamaların iktisadi sistemin işleyişi üzerinde etkisi olacağını belirtmiştir (Coase, 1960, 10-16).

Bu noktada mülkiyet haklarının önemi ortaya çıkmaktadır. Mülkiyet haklarının tanımlanma şekli işlem maliyetlerini etkilemektedir ve haklardaki herhangi bir değişiklik bireysel gelirler üzerinde yeni bir muhtemel etki oluşturacaktır. Bir değişimden kazanç elde edenler bunu tercih etme eğilimine girecek ve gelirleri düşecek olanlar buna karşı çıkacaktır. Bu çerçevede Coase, standart sözleşme formları uygulamasını tüm taraflar için işlem maliyetlerini azaltmanın bir aracı olarak önermiştir (Coase, 1974, 493-494).

Coase, firmanın varlığı ve faaliyet alanının genişlemesinin bazı işlem maliyetlerini ortadan kaldıracağını ve zararlı etkiler sorunuyla kısmen başa çıkmaya imkân tanıyacağını belirtmiş fakat çoğu zaman zararı elimine etme konusunda yeterli olmayacağını ifade etmiştir. Çünkü firma, ortaya çıkan idari maliyetleri karşılamada yetersiz kalabilmektedir. Coase alternatif çözümlerden biri olarak, doğrudan hükümet düzenlemesini göstermiştir. Hükümet, piyasadaki işlemlerle değiştirilebilecek yasal bir haklar sistemi kurmak yerine, insanların ne yapması ya da yapmamaları gerektiğini ve uyulması gerekenleri belirleyen düzenlemeler getirebilir. Böylece üretim faktörlerinin kullanımını idari kararla etkileyebilecektir. Ancak hükümet faaliyetleri de maliyetsiz değildir. Burada hükümetin tutumu, karar alırken dikkate aldığı dinamikler ve siyasi baskı gibi faktörler iktisadi etkinlik ve verimliliğin belirleyicisi olacaktır. Coase'a göre bir başka alternatif ise soruna karşı hiçbir şey yapmamaktır. Kuşkusuz, zararlı etkilere yol açan eylemlerin düzenlenmesinden elde edilecek kazancın, hükümet düzenlemesinde yer alan maliyetlerden daha az olacağı şüphelidir (Coase, 1960, 16-18).

Coase'un bu çalışmasında görüldüğü üzere zararlı eylemin ortaya çıkardığı maliyeti ortadan kaldırmaya yönelik her eylemin getiri ve maliyetleri söz konusudur. Burada iktisadi açıdan temel problem, optimal çözümün hayata geçirilmesi ve hükümet faaliyetlerinin kapsamının ne olacağı olarak görülmektedir. Ayrıca çözüme ilişkin eylemde toplumsal faydanın da dikkate alınması gerekliliği göz ardı edilmemelidir.

Coase, bilimlerin sınırlarının belirlenmesindeki güçlüğe de vurgu yapmış, disiplinler arasındaki sınırları, özellikle de iktisat ile sosyoloji, siyaset bilimi, psikoloji gibi diğer sosyal bilimler arasındaki sınırları belirleyen şeyin uygulayıcıların ve muhataplarının

tatmin düzeyi olduğunu ifade etmiştir. Uygulayıcılar arasındaki rekabet ve taraftar toplama becerisi bir disiplini belirli bir alanda hâkim kılabilmektedir. Oysaki bir grup uygulayıcının başka bir grubu sahadan çıkarmasına gerek yoktur. İktisat biliminin hemen tüm sosyal bilimlerin alanına girerek analiz geliştirme çabasının bu farkındalığın bir sonucu olarak karşımıza çıktığını öne süren Coase, bu çabanın çıktılarının intihardan ulusal savunmaya ve hatta dil bilime kadar çok geniş bir perspektifte ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu durumun nedeni olarak, iktisatçıların şimdiye kadar iktisadi problemleri çözmede elde ettiği başarıya benzer bir başarı elde etmek adına yeteneklerini diğer sosyal bilimlerde kullanmaya karar vermesi veya günümüz iktisatçılarının kendilerinden öncekilere nazaran daha geniş tabanlı bir eğitime sahip olması nedeniyle ilgi alanlarının daha geniş olması gibi faktörler öne sürülmüştür. Ancak bu nedenleri reddeden Coase, asıl nedenin iktisatçılar tarafından kullanılan teknikler olduğunu öne sürmüştür. Coase'a göre, şu anki iktisat bilimiyle ilgili olarak genişleyen ilgi alanına zıt bir şekilde teknik açıdan matematiksel yöntemlerle sınırlanan analizler tutarsız gözükmekle birlikte, aslında genelliği nedeniyle teknik açıdan tüm sosyal sistemler için uygulanabilir hale gelmiştir. Ekonomistin diğer sosyal bilimcilere nazaran bu konudaki en büyük avantajı ise parayı bir ölçü birimi olarak kullanabilmesidir (Coase, 1978, 201-209).

2.3.2.2.2. Oliver Eaton Williamson

Williamson, belki mühendislik kökenli olması ve bu temelin ona sağladığı zemin ve araç setinin de etkisiyle iktisat bilimine geçişi sonrası analizlerinde matematiksel bir yöntem tercih etmiş görülmektedir. İktisadi analizlere ilişkin olarak Williamson, her ne kadar varsayımsal teorik altyapı genellikle başlangıç için iyi bir zemin oluştursa da sonrasında anlaşmazlık, direnç, kargaşa ve insan doğası gibi gerekli koşulların analize dâhil edilmesi gerektiğini özellikle belirtmiştir (Williamson, 2010, 228).

Williamson, toplumsal analizleri dört düzeye ayırır. Yeni kurumsal iktisadın ise bu düzeyler arasında kurumsal çevre olarak adlandırdığı, kısmen evrimsel süreçlerin ürünü olan ancak tasarım fırsatları da barındıran, anayasa, yasalar, mülkiyet hakları gibi resmi kuralları barındıran ikinci düzey ve yönetişim kurumlarının yer aldığı üçüncü düzey ile ilgilendiğini ifade etmiştir (Williamson, 2000, 596-600).

Williamson'a göre, işlem maliyeti iktisadı, ekonomiyi organizasyon teorisinin yönleriyle birleştiren ve sözleşme hukuku ile büyük ölçüde örtüşen disiplinlerarası bir

girişimdir. Bu bağlamda kurumsal iktisadın modern karşılığıdır ve ağırlıklı olarak karşılaştırmalı analize dayanır (Williamson, 1979, 261).

İşlem maliyetinin iktisadi çalışmalarda göz ardı edilmesini kavramın tam olarak tanımlanamamasına bağlayan Williamson, işlem maliyetlerinin farklılaştığı kritik boyutların belirlenmesi ve işlemleri organize etmek için alternatif kurumsal yöntemlerin iktisadi özelliklerinin incelenmesi ile bu alanda ilerleme sağlanabileceğini ifade etmiştir (Williamson, 1979, 233-234). Williamson'a göre, herhangi bir sözleşme hukuku sisteminin amacını mübadeleyi kolaylaştırmaktır ve sözleşmeye dayalı ilişkileri tanımlamak için kritik boyutlar belirsizlik, işlemlerin tekrarlanma sıklığı ve yatırımların özgünlüğüdür (Williamson, 1979, 236-246).

Williamson'ın ilgi gösterdiği bir diğer konu "yönetişim"dir. Williamson yönetişimi, basit piyasa değişimine karşı ilişkinin sürekliliğinin bir değer kaynağı olduğu devam eden sözleşme ilişkileri olarak tanımlamış ve yönetişim iktisadının dört kavramsal köşe taşı olarak yönetişim, işlem maliyetleri, adaptasyon ve disiplinlerarası sosyal bilimi göstermiştir. Temel problem devletin etkili hukuk kuralları oluşturup uyguladığı yasal merkeziyetçilik geleneği varsayımı altında, özel düzene duyulan ihtiyacın nerede ortaya çıktığıdır. Williamson'a göre yasal koşullar ne olursa olsun özel düzen ekonominin performansının merkezinde yer almaktadır (Williamson, 2005, 2-3).

Williamson, yönetişim iktisadına ilişkin olarak sınırlı rasyonaliteyi temel almaktadır. Bu çerçevede tüm karmaşık sözleşmelerin kaçınılmaz olarak eksik olacağı ancak buna rağmen yönetişim iktisadının, uzun vadeli bir sözleşmenin taraflarının uygulanabilir öngörüye sahip olduğunu varsaydığını öne sürer. Sözleşmelerin ve organizasyonun ortadan kalkması, kişisel çıkarların nasıl tanımlanacağı konusunu gündeme getirmektedir (Williamson, 2005, 8).

Williamson'a göre, yönetişim iktisadı, yönetişim yapısını basit piyasa değişimini içeren klasik piyasalar, uzun vadeli işlemleri içeren karma sözleşmeler ve firma ve şubeleri içeren hiyerarşiler olmak üzere üçe ayırılır. Teşvik ve kontrol sisteminin boyutu bu yapının işleyişine etki edecek, güçlü ve zayıf yanların belirleyicisi olacaktır (Williamson, 2005, 7).

Williamson, iktisat biliminin karmaşık iktisadi olayları inceleme noktasında tercihleri ön plana çıkarırken sözleşme tarafını ihmal ettiğini ileri sürmektedir (Williamson, 2002, 172). Williamson'a göre, yönetişim yapısı olarak bir firma modelinin temel

ilkeleri, işlemler, alternatif yönetişim biçimlerinin nitelikleri ile hizmet edilen amaçlardır. İkili bağımlılığa yol açan varlık özgüllüğü ve uyumlanabilen ihtiyaçlar doğuran belirsizlik işlemlerin önemli özellikleridir. Yönetişim yapısını tanımlayan özellikler arasında ise teşvik yoğunluğu, idari kontrol ve sözleşme hukuku rejimi bulunmaktadır (Williamson, 2002, 180).

Williamson, teknoloji ile yönetişim ve organizasyon arasındaki ilişkiye de vurgu yaparak teknoloji ve işlem maliyeti ilişkisini analizlerine dâhil etmiştir. Bu ilişkinin boyutunu; teknolojinin iktisadi örgütlenme üzerinde belirleyici olduğu güçlü yapı, tekel ve fiyat teorisi sonuçları ile ilişkili olarak teknolojinin iktisadi örgütlenme üzerinde etkili olduğu yarı güçlü yapı, teknolojinin, uygulanabilir bir organizasyon kümesini sınırlandırdığı yarı zayıf yapı ve organizasyonun neredeyse tamamen işlemsel faktörler tarafından belirlendiği teknolojinin önemsiz rol oynadığı zayıf yapı olmak üzere dörde ayırmıştır (Williamson, 1988, 356).

Williamson'a göre, teknoloji iktisadi örgütlenme için ne tamamen belirleyici ne de alakasızdır ancak organizasyonel olarak desteklenmeyen teknolojik yenilik avantaj sağlamayabilecektir. Burada asıl belirleyici işlem maliyeti tasarrufudur ve karşılaştırmalı kurumsal planda temel bir konuma sahiptir. Bu kapsamda Williamson, işlem maliyetlerinin hesaba katıldığı endojen bir teknolojik değişim teorisinin daha tatmin edici olacağını ileri sürmüştür (Williamson, 1988, 357).

Williamson'ın üzerinde durduğu bir diğer önemli mesele üretimin dikey entegrasyonudur. Williamson'ın çıkış noktası, "Geleneksel yaklaşımın teorik analizlerinde varsayıldığı gibi rekabetçi piyasaların işletilmesinin maliyetleri sıfırsa neden entegrasyon söz konusudur?" sorusudur (Williamson, 1971, 112).

Williamson, sorunun geleneksel cevabının, dikey entegrasyonun rekabete aykırı etkilere ulaşmak için stratejik olarak kullanılabilmesi ve/veya teknolojik yeniliklerin zamanında takip edilip buna göre konum alınmasıyla ortaya çıkan verimli imalat konfigürasyonlarını belirleyen ardışık süreçlerin, teknolojik karşılıklı bağımlılık doğurması olarak verildiğini belirtmiştir. Ancak Williamson'a göre dikey entegrasyonun asıl nedeni ise en düşük maliyete ulaşmak için basit bir verimlilik aracı olmanın ötesinde, bazen piyasa tarafından sağlanabilecek koordinasyonu aşabilecek bir koordinasyon potansiyeline sahip olmasıdır. Piyasa başarısızlığı ve piyasanın doğurduğu sözleşme ve işlem maliyetleri firmaları dikey entegrasyona

yönlendirmektedir. Williamson, firmanın iç organizasyonunun piyasanın yerini almasını sağlayan özelliklerini; teşvikler, kontroller ve yapısal avantajlar olarak tanımlamıştır (Williamson, 1971, 112-114).

Williamson, üretimin dikey entegrasyonu ve piyasa başarısızlıklarına ilişkin çalışmasının ortodoks iktisadi yaklaşımdan farklarını (Williamson, 2010, 230):

- Ortodoks bakışın yerini sözleşme ve yönetişim kavramlarının alması,
- Hiperrasyonellik varsayımının sınırlı rasyonalite ile yer değiştirmesi,
- Basit kişisel çıkar anlayışının sözleşme esnasında stratejik davranışı içerecek şekilde genişletilmesi,
- Sıfır işlem maliyeti varsayımından, işlemlerin özelliklerine bağlı olarak pozitif işlem maliyeti yaklaşımına geçilmesi,
- Adaptasyonun organizasyonun temel problemi olarak kabul edilmesi ve
- Karşılaştırmalı kurumsal eylemin çoğunlukla karşılıklı bağımlılık altında, adaptasyonun gerekli olduğu rahatsızlıklar durumu şeklinde kabul edilmesi

olarak göstermiştir.

2.3.2.2.3. Douglass Cecil North

Yeni kurumsal iktisadın üçüncü önemli temsilcisi North, çalışmalarında kurumların iktisadi hayatın içindeki önemi konusuna dikkat çekmiştir. Neo-klasik kuramın, ekonomi hakkındaki bilgimize katkı sağladığının, gelişmekte olan ülkelere ilişkin yapmış olduğu piyasa analizleriyle bu yapıların anlaşılmasında önem arz ettiğinin açık olduğunu, ancak terazinin diğer kefesinde kapitalizm öncesi etkinlikten uzak mübadele sistemlerinin binlerce yıl boyunca nasıl kalıcı olabildiğini açıklamakta yetersiz kaldığını belirtmiştir (North, 2010, 19).

Bireylerin tekrar tekrar etkileşime girdiği, birbirleri hakkında çok fazla bilgiye sahip oldukları, grupların az sayıda bireylerden oluştuğu durumlarda iş birliği söz konusu olmaktadır. Ancak şartlar ters yüz edildiğinde, bireylerin ille de alışverişini yinelemek ve karşı tarafı tanımak zorunda olmadığı ve çok sayıda bireyin ticarete taraf olduğu durumlarda iş birliğini sürdürmek zordur. North'a göre, günümüz dünyasında bu şartlar altında ticari faaliyetten potansiyel kazançların neden faklı toplumlarda farklı

düzeylerde gerçekleştiğine verilecek cevap saklı kalmış birçok konuyu aydınlığa kavuşturacaktır (North, 2010, 21). Bu bağlamda oyun kuramına dikkat çeken North, oyun kuramının iş birliğinde yaşanan sorunlara yoğunlaştığını ve oyuncuların iş birliğinden sağladıkları kazançları ve stratejileri tanımladığını ifade eder. Ancak kuramın görece temiz, kesin ve basit dünyasıyla insanoğlunun karmaşık ve kesinlikten uzak, kararların kısmen içgüdüsel olarak alındığı dünyası birbirinden oldukça farklıdır. Dahası neo-klasik iktisat gibi oyun kuramı da oyuncuları refahı azamileştirmeye çalışan bireyler olarak kabul eder. Fakat insan davranışı bu tür basit, varsayımsal bir kalıba sokulamayacak kadar karmaşıktır. Oyun kuramı iş birliği ve iş birliğini bozmanın muhtemel kazanç ve kayıplarını gösterir fakat işlem maliyetleri ve kurumsal yapıların bu maliyetleri ne yönde etkilediğini göstermez (North, 2010, 25).

North, kuramlar kuramını insan davranışı ve işlem maliyeti teorilerini birleştirerek kurduğunu ifade etmiştir. İşlem maliyetinin temel unsuru bilginin maliyetidir. Mübadeleye konu olan varlığın değerli özelliklerini ölçme, hakları koruma, sözleşmenin yürürlüğe girmesi ve denetimi işlem maliyeti olarak tanımlanmıştır. İş bölümü ve uzmanlaşmadan doğan üretim artışı ile mübadeleden kazanç sağlanabileceği anlayışı iktisat kuramının temel yapı taşı olmuştur. Ancak bu süreçte mübadele sürecinin işlem maliyeti göz ardı edilmiştir. Milli gelirin yarıya yakını işlem maliyetinden oluşmakta iken kuramın dışında bırakılması büyük bir boşluk oluşturmaktadır (North, 2010, 39-40).

North, siyaset bilimindeki rasyonel seçim modellerinin, neo-klasik iktisat teorisinin temel varsayımları olan araçsal rasyonalite ve etkili pazarlar varsayımlarını temel aldığını belirtmiştir. Araçsal rasyonaliteyi ise aktörlerin ya çevrelerindeki dünyayı yorumlayacak doğru modellere sahip oldukları ya da başlangıçtaki yanlış teorilerini düzeltmelerine imkân tanıyacak geribildirimleri aldıkları rasyonalite olarak tanımlamıştır. Rasyonel seçim modellerine göre, doğru teorilere ulaşamayan aktörler ve örgütlerin, toplumları karakterize eden rekabetçi piyasalarda yok olacağını ifade etmiştir. Oysaki gerçek dünya çok daha karmaşık ilişkilerin ve tercihlere etki eden birçok faktörün yansımasıdır. Bu nedenle North, rasyonel seçim modellerine alternatif olarak, pahalı bilgi ve aktörlerin çevrelerini açıklamak için öznel modeller ve anlaşmaları kusurlu olarak uygulaması varsayımları üzerine kurulacak bir "siyasetin işlem maliyeti teorisi" önermiştir (North, 1990, 355-356).

North'a göre, siyasi piyasaların etkinliği; "Seçmen çıkarlarını nasıl biliyor?", "Yasama organının kurumsal yapısı sıfır işlem maliyeti modeline ne kadar yakındır?" ve "Amaçlanan ile sonuçlar birbirine ne kadar yakındır?" sorularının cevabına bağlıdır (North, 1990, 360-361). North, politika yapıcının tasarlamaya çalıştığı karmaşık ortamın kusurlu modellerine ilişkin olarak, asil ve temsilci arasındaki güvenilirlik sorunu, yüksek bilgi maliyeti ve bireysel paydaşlara sınırlı geri dönüş gibi nedenlerin siyasi piyasaları doğal olarak çok kusurlu hale getirdiğini ifade etmiştir. Siyasi piyasalar verimsizliğe çok daha açıktır. Çünkü nelerin değiş tokuş edildiğini ölçmek ve bunun sonucunda anlaşmaların uygulanması oldukça zordur (North, 1990, 361-362). North'a göre, bu kısıtlar altında politikaların evrimini belirleyen şey kurumsal çerçevedir. Kurumsal çerçeve ise kuralların, davranış normları ve sözleşmeler gibi gayrıresmî kısıtların ve bunların uygulama özelliklerinin bir bileşimi olan, insan etkileşimini şekillendiren, insanca tasarlanmış kısıtlamalardır. Ekonomilerin uzun dönemli dönüşümünü belirleyen kurumsal değişimin yolu, geçmişten gelen kısıtlamalar ve sürekli olarak bu kısıtlamaları değiştiren sayısız girişimci tercihinin sonuçlarıyla şekillenir. Patika bağımlılığı tarihin önemli olduğu anlamına gelir (North, 1990, 364-365).

North, genel mevcut literatürle karşılaştırılabilir bir iktisadi dinamikler teorisi ile ekonomilerin zaman içinde nasıl geliştiğine dair analitik bir çerçeve oluşturulabileceğini aksi halde yalnızca geçmiş ekonomilerin özelliklerinin tanımlanıp, çeşitli zamanlardaki performanslarının incelenebildiği karşılaştırmalı statik analizden öte gidilemeyeceğini ifade etmiştir. North'a göre, böyle bir teori iktisadi kalkınma alanı için de oldukça önemlidir. Neoklasik teori gelişmeyi teşvik edecek politikaları analiz etmek ve öneriler geliştirmek için uygun değildir. Çünkü piyasaların nasıl geliştiğiyle değil, piyasaların işleyişi ile ilgili olup kurumları ve zamanı göz ardı etmektedir (North, 1994, 359).

North'a göre, bir ekonominin kurumsal gelişimini şekillendiren, kurumlar ve kuruluşlar arasındaki etkileşimdir. Kuruluşlar, belirli hedeflere ulaşmak için ortak bir amaç ile birbirine bağlanan bireylerden oluşur. Ortaya çıkan kuruluşlar, kurumsal matrisin sağladığı fırsatları yansıtacaktır. Yani, kurumsal yapı korsanlığı ödüllendirirse, korsan örgütler; üretken faaliyetleri ödüllendirirse, üretken faaliyetlerde bulunan kuruluşlar, yani firmalar ortaya çıkacaktır. Değişim, piyasa

aktörlerinin zaman ve mekân içerisindeki sürekli olarak gerçekleştirdikleri seçimlerin sonucudur (North, 1994, 361).

North, herhangi bir neslin mevcut öğrenme kapasitesinin, kolektif öğrenmeden elde edilen birikime bağlı olduğunu öne sürerek, bir toplumun öğrenme sürecinin, belirli bir inanç yapısının, deneyimlerden elde edilen bilgileri filtreleme biçimi ile bireyler ve toplumlarla farklı zamanlarda karşılaşan farklı deneyimlere bağlı olduğunu belirtmiştir (North, 1994, 364).

North, modern kurumsal iktisadın iki temel önermeyle başladığını belirtmiştir. Bunlar, teorik çerçevenin neo-klasik teoriyi kurumların insanlar için mevcut olan seçim setini değiştirme biçiminin bir analizi ile bütünleştirebilmesi ve bu çerçevenin kurumların temel belirleyicileri üzerine inşa edilmesi gerekliliğidir (North, 1986, 230). Yeni kurumsal iktisadın çerçevesi, kurumların herhangi bir toplumda ve zamanda piyasadaki aktörlere sınırlı bir tercih kümesi sunması bakımından neo-klasik teorinin geleneksel tercih setinden daha dar; ancak yalnızca fiyat ve miktarı dikkate alan fiyat teorisinden ziyade, mal ve hizmetleri tanımlayan boyutları ve piyasa ajanlarının performanslarını da içermesiyle ve geleneksel neo-klasik fayda fonksiyonundan daha geniş bir fayda fonksiyonu kapsaması yönüyle daha geniştir. Ayrıca hem siyasi hem de iktisadi bir sözleşme çalışması olduğundan, teori ve gözlemler arasında bir köprü sağlar (North, 1986, 230-231).

North, ölçüm ve uygulama maliyeti olmak üzere sözleşmeye dair iki önemli maliyet kaleminden bahsetmiştir. Bu çerçevede herhangi önemli bir özniteliğin ölçümünün mükemmel bir şekilde gerçekleştirilemeyecek kadar maliyetli olduğu durumda, değerlendirmeye tabi niteliklerin taraflarca kusurlu bir şekilde ölçülme derecesi nispetinde katılımcıların birbirlerinden yararlanma olanağına sahip bulunduğunu ifade etmiştir. Sözleşmelerin yapmaya çalıştığı şey, mübadele sürecine dâhil olan değerli nitelikleri olabildiğince kesin bir şekilde tanımlamaktır. Ancak bu niteliklerden bazıları kusurlu olarak ölçüldüğü takdirde hileli işlemler söz konusu olabilecektir. Sözleşmenin uygulama maliyeti de yine ölçüm maliyeti ile ilişkilidir. Sözleşmenin ne zaman yerine getirildiği veya ihlal olup olmadığına dair ölçüm sorunu, sözleşme uygulama safhasında da maliyet doğuracaktır (North, 1984, 9-10). North'a göre ideolojiler dışlandığı takdirde kurum teorisi tam olmayacaktır. Performansı ve insan

davranışlarını ölçmek pahalıdır ve bu nedenle performans, sözleşmelerin dürüstlüğü veya adaleti hakkındaki inançlardan etkilenebilir (North, 1984, 10).

North'un dikkat çektiği noktalardan biri de üçüncü tarafın sözleşmenin sonuçlarından etkilendiği durumdur. Sözleşme yaptırımlarının üçüncü kişileri etkilediği noktada sağlıklı işleyen kurumsal çerçeve ve etkili bir hukuk sisteminin önemi daha da belirgin bir hal alır (North, 2010, 50).

Tam bilgi dünyasında hiçbir kurumlara ihtiyaç olmadığını belirten North'a göre, işlem maliyetlerinin sıfır kabul edildiği durumda ticaret karlıdır. Fakat varsayımlardan sıyrılıp gerçek dünyaya dönüldüğünde olaylar farklı yönde hareket etmektedir. Gerçek dünyada ticaretten iki tarafın da kar elde edebilmesi sağlıklı işleyen kurumlara bağlıdır. Kurumlar, sözleşmeye ilişkin bilgilere erişimi mümkün kılarak, sapmaları minimuma indirirler ve genellikle bilgiye erişimi ekonomik hale getirirler. Ayrıca kurumların bu özelliği kamusal bir üründür ve toplumun geneli bundan fayda sağlamaktadır (North, 2010, 79).

North'un üzerinde durduğu, toplumsal hayata dair en çarpıcı durumlardan biri de tüm reformlara, devrimlere ve köklü yasal değişimlere rağmen toplumun birçok yanının değişmeden kalmasıdır. Birçok baskıya ve sömürüye maruz kalmış topluluklar ilginç bir şekilde kimliklerini kısmen de olsa korumayı başarmışlardır. Buna neden olan enformel kısıtlar toplumsal olarak aktarılan bilgiden gelen, kültür adını verdiğimiz mirasın parçasıdır. Kültür duyuların beyne sunduğu bilgileri çözmek ve yorumlamak için dile dayalı kavramsal bir çerçeve sunmaktadır (North, 2010, 52).

North, ikinci iktisadi devrim olarak tanımladığı Sanayi Devrimi'nin, batı dünyasında eşit olmayan refah çağını başlattığını ve sonucunda piyasa ekonomilerine ve piyasa kaynak tahsisi biçimlerine karşı büyük bir tepki yarattığını belirtmiştir. Bunun nedeni olarak iki hipotez öne sürmüştür. Birincisi; büyük ölçekli kişisel olmayan faktör ve ürün pazarlarının yaratılması, bahsi geçen devrimin üretken potansiyelini gerçekleştirmek için önemli bir önkoşuldur. Ancak bunun bedeli ideolojik yabancılaşma olmuş ve herhangi bir toplumun istikrarı, oyunun kurallarını meşrulaştırmak için ideolojik bir üstyapı gerektirdiğinden, bu ideolojik yabancılaşma muazzam bir siyasi istikrarsızlık yaratmıştır. İkincisi ise; nakliye maliyetleri düşmesine bağlı olarak, dünya çapında meydana gelen rekabet nedeniyle doğal istikrarsızlık kaynağı olduğu yönündedir. Bu rekabet, değişim açısından keskin

dalgalanmalara yol açmış ve çıkar gruplarını, rekabetçi baskıları azaltmak amacıyla devletin politikalarını etkileme veya kontrol etmeye teşebbüse yöneltmiştir (North, 1984, 15-16).

North, iktisat tarihi ve iktisadi kalkınmanın temel meselesini, artan üretkenliği tetikleyen ekonomik bir ortam yaratan siyasi ve iktisadi kurumların evrimini açıklamak olarak tanımlamıştır (North, 1991, 98). Batı Avrupa'daki yükselişi ve dünyanın geri kalanından ayrışmasını; işlem maliyetlerini düşüren organizasyonel değişimler, araçlar, özel teknikler ile uzun mesafeli ticarette mübadele maliyetlerini düşüren uygulamalardaki yeniliklerden kaynaklı olduğunu ve bu yeniliklerin; sermaye hareketliliğini arttıranlar, bilgi maliyetlerini düşürenler ve riski yayanlar olmak üzere üç maliyet marjında gerçekleştiğini ifade etmiştir (North, 1991, 105).

Parçalanmış Avrupa siyasi birimleri arasında rekabetin askeri teknolojideki değişime bağlı olarak, yöneticileri hayatta kalmak için daha fazla gelir elde etmeye zorlamasının, Batı Avrupa'yı kurumsal bağlamda diğerlerinden ayıran önemli bir unsur olduğunu ifade eden North, ancak bunun cevabın sadece bir kısmı olduğunu öne sürmüştür. Daha kapsamlı bir cevap için temel kurumsal çerçeve, sonuçta ortaya çıkan organizasyon yapısı, kurumsal değişim arasındaki ilişki ve kurumsal çerçevenin artan getiri özelliğinin bir sonucu olan iktisadi değişimin yola bağlı doğasının dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir (North, 1991, 108).

Patika bağımlılığına ilişkin olarak North, bir yanda Hollanda ve İngiltere'nin, diğer yanda İspanya'nın birbirlerine zıt tarihlerine ve hatta bu durumun Yeni Dünya'daki kolonilerine yansımasına dikkat çekmiştir. North'a göre, İngiliz kolonilerinde modern teknolojinin potansiyel iktisadi faydalarını yakalamasının yanı sıra, siyasi istikrar için gerekli olan karmaşık, kişisel olmayan, değişime izin veren kurumsal bir çerçeve gelişirken, İspanya hâkimiyetinde kalan bölgede kişisel ilişkiler siyasi ve iktisadi değişimlerin çoğunun anahtarı olmuştur. Bu durum, Latin Amerika'da düzensiz iktisadi büyüme sağlayan, siyasi ve de ekonomik istikrarın sağlanamadığı ve modern teknolojinin potansiyelinden faydalanmalarının önüne geçen gelişmekte olan kurumsal bir çerçevenin sonucudur (North, 1991, 111).

North, İngiltere'de gelişen ve Kuzey Amerika'ya taşınan başarılı kurumsal çerçevenin kasıtlı, bilinçli bir yaratım olduğunun iddia edilemeyeceğini fakat Kuzey Amerika'yı

İspanyol ve Latin Amerika vakalarıyla karşılaştırmanın, neyin işe yarayıp neyin yaramadığını açıkça ortaya koyduğunu gösterdiğini belirtmiştir (North, 1992, 22)

İdeal kurumsal çerçeveyi, uyarlanabilir şekilde verimli olan çerçeve olarak tanımlayan North, demokratik politikalar ile iyi tanımlanıp, uygulanan mülkiyet haklarına sahip, merkezi olmayan piyasa ekonomilerini uyarlanabilir verimli kurumsal çerçeveye bilinen en yakın örnekler olarak göstermiştir. Ancak bu vasıflara sahip ekonomiler arasında dahi büyük farklılıklar ortaya çıkabilmekte olduğunu da ifade etmiş ve farklılıkların organizasyonel yapılarda değişikliklere neden olan farklı kurumsal çerçevelerden ve aktörlerin zihinsel modellerinden kaynaklandığını öne sürmüştür (North, 1992, 17).

2.3.3. Kurumsal İktisadın Bugünü ve Geleceği Üzerine

Günümüzde kurumsal iktisada yönelik çalışmalar eski kurumsal iktisadın fikri temellerine dönüş çabası güden veya yeni kurumsal iktisadın çizgisinde devam eden iki farklı patikada devam etmektedir.

2.3.3.1. Eski Kurumsal Geleneği Temel Alan Çalışmalar

Hodgson, Veblen'in Darwinci evrim sürecinin sürekli bir çeşitlilik, kalıtım ve değişen koşullara daha iyi uyum sağlayan türlerin devamlılık konusunda avantajlı olacağı yönündeki ilkelerini iktisadi bir bakış açısıyla kurumların kökeni, büyümesi, kalıcılığı ve çeşitliliğini açıklamada kullandığını belirtmiştir. Ancak Veblen'in bunu sistematik bir teorik yaklaşımla yapmadığını belirten Hodgson, Veblen sonrası bu çizgiden tamamen uzaklaşıldığını ancak son yıllarda bilim dünyasında yaşanan gelişmelerle sosyoloji ve iktisat bilimlerinde yeniden Darwinci bir eğilimin yeniden doğuşuna şahit olunduğunu ifade etmiştir (Hodgson, 2003, 88-95).

Hodgson, kurumsal rijitlik temelli, endüstriyel üretimde üretkenlik üzerine yaptığı değerlendirmede, üretkenliğin yalnızca mekanik olarak işveren ve çalışan arasında kararlaştırılan çalışma saatlerine değil, işgücünün motivasyonu, becerisi, yönetimin organizasyonu ve denetime de bağlı olduğunu belirtmiştir. Bunlar karmaşık kurumsal yapılar, rutinler ve geçmişten miras kalan kültürel normlarla doğrusal ilişki içerisindedir. Ekonominin üretkenliği, bilginin aktarılması, yorumlanması ve farklı bilgi türlerinin büyümesi ile önemli ölçüde ilişkilidir. Ancak firmaların rutinleri ve işgücünün alışılmış becerileri gibi kodlanamayan bilgiler de iktisadi performansta

etkili olmakla birlikte kontrol dışı faktörler olarak varlığını sürdürmektedir (Hodgson, 1989, 83-85).

Hodgson, diğer birçok iktisatçı gibi iktisadi kalkınma için mülkiyet haklarının önemine dikkat çekerek mülkiyet kavramını kurum olarak tanımlamıştır. Ancak "haklar" noktasında yalnızca bir kaynağın kontrolünün hak olarak kabul edilmesinin yetersiz olacağını belirtmiştir. Tüm iktisadi çıkarlar mülkiyet hakkıyla sınırlı değildir ve mülkiyet dışında kalan meşru yasal haklara da önem verilmelidir. Mülkü destekleyen hukuki altyapının ihmali, iktisadi kalkınma için önem arz eden mülkiyet temelli kredileri desteklemede, mülkün rolünün anlaşılmaması dâhil birçok soruna yol açabilir. Bir şeye sahip olmak ile ona yasal olarak sahip olmak, yani yasal güvenlik, ekonomik istikrar ve kalkınma açısından farklılık arz edecektir (Hodgson, 2015b, 683-684).

Hodgson, yasalara uymanın sadece maliyet-fayda ilişkisiyle açıklanamayacağını, vatandaşların yasal otoriteyi, insanların uyması gereken kuralları belirleme konusunda meşru bir hakka sahip olarak görmelerinin ve bunun ahlaki olduğuna inanmalarının da yasalara uyma konusunda önemli olduğuna dikkat çekmiştir (Hodgson, 2015b, 697).

Rasyonalite kavramının öne çıkan tanımının, insanların içinde bulundukları koşullarda ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmaları olduğunu belirten Hodgson, ancak insanların içinde bulundukları durumu nasıl yorumladıkları, "en iyi"nin nasıl belirlendiği ve benzer şartlarda ortaya çıkan farklı eylemlerin kaynağı gibi konulara ilişkin yeterli argüman ortaya konulmadığını ifade etmiştir (Hodgson, 2012a, 95). Bu bağlamda, rasyonalite üzerine yapılan tartışmaların iktisadi düşünce içerisinde gereğinden fazla yer tuttuğunu, aslolanın insan davranışlarındaki eğilimlerin doğasının ve kökeninin anlaşılması olduğunu öne sürmüştür. İktisadi açıdan önemli olan, olay ve olguların ardında yatan yapıların ve güçlerin keşfidir. Genetik miras ile kültürel aktarım bu arayışta anahtar konumundadır (Hodgson, 2012a, 100).

Evrimsel iktisadın insanın evriminin ötesinde, iktisadi gelişmenin temelinde yatan teknolojik yenilik ve sürekli dönüşüme odaklı olduğunu belirten Hodgson, kurumsal iktisadın öncülerinin izinden giderek, iktisat biliminin evrimsel bir temelde ilerlemesi gerektiğini öne sürmüştür. Ancak bunu sağlamak için yalnızca iktisat bilimi temelinde değil disiplinlerarası bir çaba gereklidir (Hodgson, 2012b, 266-271)

Modern iktisadi çalışmalara ilişkin olarak, araştırmacılar tarafından geçmişin olağanüstü entelektüel keşiflerinin göz ardı edildiğini belirten Hodgson, araştırmacıların yakın dönemin literatürü üzerinden çalışmalarını gerçekleştirdiklerini ifade etmiştir (Hodgson, 2009, 1209). Bu durumun araştırmacıyı bu muazzam birikimden mahrum bırakmasının yanı sıra bazı şeyleri yeniden keşfetmek zorunda kalmasına yol açmaktadır.

2.3.3.2. Yeni Kurumsal İktisadın İzindeki Çalışmalar

İktisadi kalkınma, büyüme ve istikrarın kurumsal temelleri ile modern üretim üzerine yoğunlaşan bu dönem çalışmaları veri toplama ve analiz yöntemlerinde yaşanan gelişmelerin de etkisiyle daha karmaşık iktisadi konuları modellere dâhil edebilmiştir.

Acemoğlu, iktisadi büyümenin yalnızca yenilik, yeniden tahsis, yatırım ve eğitimi teşvik eden kurumlar ve politikalar inşa edilen bir toplumlarda gerçekleşeceğini ifade etmiştir (Acemoğlu, 2009, 192). Bu iradi dönüşümün mümkün olduğu anlamına gelir.

Acemoğlu, Robinson ve Verdier, teknolojik yenilik, kurumlar ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkide, öncü konumda olan Anglo-Sakson iktisadi sisteminin ve kurumlarının Avrupalı muadiline kıyasla daha fazla iktisadi eşitsizliği tolere eden ve hatta teşvik eden bir yapıda olduğunu ifade etmiştir. Burada etkili olan temel unsur teknolojik açıdan en gelişmiş ülkeler tarafından yapılan yenilikler, dünya teknoloji sınırına katkıda bulunurken, söz konusu yenilikler çalışanlar ve özellikle girişimciler için teşvik gerektirir. Bu durum yeniliği güçlü bir şekilde teşvik eden bir toplumun daha büyük eşitsizliğe sahip olacağı anlamına gelir. Teknolojik karşılıklı bağımlılıkları olan bir dünyada diğer ülkeler ekonomilerini bu sınır üzerine inşa edebilirken, büyük bir maliyet oluşturan yenilik için motivasyonları daha zayıf olacaktır. Sonuç olarak bazı ülkeler öncü ülkeler tarafından geliştirilen yeni teknolojilerin transferi sayesinde daha eşitlikçi kurumsal yapılar inşa edebilmektedir. Liberal piyasa ekonomileri ile düzenlenmiş piyasa ekonomileri arasındaki farkı belirleyen öncü veya takipçi olmak konusundaki farklılıklardır (Acemoğlu, Robinson, Verdier, 2017, 1246-1248).

Acemoğlu vd., bazı araştırmaların aksine demokrasinin yatırımı teşvik ederek, eğitimi artırarak, iktisadi reformları teşvik ederek, kamu yararını iyileştirerek ve sosyal huzursuzluğu azaltarak uzun vadede GSYH'yi artırdığını ileri sürmüştür. Ancak geçiş dönemindeki eğitim durumu ve kalkınmışlık seviyesi önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Acemoğlu ve diğ., 2014, 1).

Acemoğlu ve Jackson, sosyal normlar ve kanunların uygulanması arasındaki ilişkiye dair analizlerinde yasaların etkinliğinin ve uyum derecesinin sosyal normlarla ve enformel kurallarla uyumuna bağlı olduğunu ifade etmiştir. Birçok yasanın etkisiz olmasının ve uygulamada sonuç alınamamasının nedeni, geçerli sosyal normlarla çelişmesi ve buna bağlı olarak ajanların yasa koyucu ve uygulayıcısı ile iş birliği yapmaya isteksiz hale gelmesidir. Çünkü ihlalin tespiti için de toplumsal kabul ve destek zorunlu şartlar arasındadır. Bu şartlarda daha yüksek cezai yaptırım ve daha sıkı denetim çabası yasaların daha fazla çiğnenmesine yol açmaktadır (Acemoglu, Jackson, 2014, 27-28).

Acemoğlu ve diğ., teşvik ve yeniden tahsis politikalarının yenilik ve iktisadi etkinlik konularında ortaya çıkardığı sonuçlar üzerine gerçekleştirdikleri analizde, yerleşik firmaların sahip oldukları konumu ve nüfuzu sayesinde ya da hükümetler tarafından daha büyük yatırımlar yapmaya, üretkenliği artırmaya ve istihdamı korumaya yönelik teşvik edilmeleri amacıyla sübvansiyonların büyük bir kısmını aldıklarını ifade etmişlerdir. Ancak bu durumun, yeniden tahsisi yavaşlatacağını ve hatta hem devam eden firmalar hem de piyasaya yeni giren müteşebbislerin yenilikçiliğini caydırarak iktisadi büyümeyi de azaltabileceğini öne sürmüşlerdir (Acemoğlu ve diğ., 2018, 3450-3451).

Acemoğlu ve Restrepo'nun otomasyon süreçleri ve işgücü arasındaki rekabet ve değiş-tokuş ilişkisine yönelik analizleri, teknik ve teknolojik yeniliklerin istihdam üzerine etkisini ortaya koymaktadır. Tarihsel sürece bakıldığında makinelerin işgücünün yerini alacağı ve istihdam sorunu ortaya çıkaracağı kaygısı hep var olmakla birlikte sürekli genişleyen yeni çalışma alanları bu kaygıyı kısmen geçersiz kılmıştır. Ancak son dönemde otomasyon, robotik ve yapay zekâ teknolojileri hızlı ilerleme, yeni teknolojilerin işgücünü gereksiz hale getireceğine dair endişeleri yeniden gündeme taşımıştır. Söz konusu çalışmada otomasyon sistemlerinin adaptasyon süreci, nitelikli ve niteliksiz işgücünün bu süreçteki konumu, yeni iş alanlarının ortaya çıkışı veya çıkışının önündeki teknolojik engeller, eğitim sisteminin yeni gereksinimlere cevap verebilme yetisi ile sürdürülebilir ve istikrarlı bir büyümenin koşulları üzerinde durulmuştur (Acemoğlu, Restrepo, 2018, 1525-1527).

2.3.3.3. Kurumsal İktisadın Geleceği

Samuels, iktisat mesleğinin temel ihtiyacının mikro ve makro teorinin entegrasyonu, yasal konular ve piyasa ekonomisi arasındaki karşılıklı ilişkiye dair genel bir modelin oluşturulması hem piyasa hem de piyasa dışı (sosyalist) ekonomileri içeren genel bir modelin inşası ve genel bir iktisadi kalkınma teorisinin inşası olduğunu belirtmiştir. Kurumsal iktisadın bu amaçlara ulaşmak için şimdiye kadar ulaşılandan daha yüksek genelleme ve sahip kanunlar ve kavrayışlar üretebilecek bir konumda olduğunu ifade etmiş, ancak bu amaçlara ulaşmanın önündeki birçok güçlüğe dikkat çekmiştir. Öncelikle kurumsal iktisadın faaliyet alanı tüm zamanlardan daha geniş ve karmaşıktır. Sosyal sürecin aşırı entelektüelleştirilmesi söz konusudur ancak sürecin kendisi ne entelektüel ne de mekaniktir. Sosyal kontrole aşırı vurgu yapılmaktadır. Sosyal bilimlerin doğasında var olan ve pozitif analize baskın olan normatif düşünceler tehlikesi söz konusudur. Son olarak daha durağan bir dönüşümün söz konusu olduğu kurumsal yapı ile daha dinamik bir dönüşüm içerisindeki teknolojinin teorik bir çerçeve oluştururken doğru konumlandırılması ve aralarındaki ilişkilerin doğru yorumlanabilmesi oldukça zorlayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Samuels, 1969, 70-72).

Kurumsal iktisadın temel açmazları yeni kurumsal iktisat için de geçerliliğini korumaktadır. Değişim ve dönüşümün modellenmesi oldukça karmaşık ve güç olmasının yanı sıra kurumsal kalitenin ölçümüne yönelik objektif kriterler belirlemenin zorluğu yeni kurumsal iktisadın gelişiminin önünde önemli bir engel olarak görülmektedir. Söz konusu problemler ayrıca ortak bir teorik çerçeve oluşturulmasını da zorlaştırmaktadır. Yeni kurumsal iktisadın geleceği bu engellerin aşılmasına bağlı gözükmektedir (Ménard, Shirley, 2014, 556).

Tüm bu bahsi geçen zorluklara rağmen günümüzde bilim dünyasında yaşanan gelişmeler, daha sağlıklı istatistiki veri tutulması, veri toplamayı ve analizi kolaylaştıran teknik ve teknolojik yeniliklerin geçmişe nazaran çok daha karmaşık ve kapsamlı modeller kurulmasına ve hesaplanmasına olanak sağlamaktadır. Bu durum disiplinler arası bir bakış açısıyla çok sayıda değişkeni dikkate alan kurumsal iktisat için önemli bir avantaj olarak görülebilir.

2.4. Sonuç

Veblen'in öncü çalışmaları ile başlayan kurumsal iktisat geleneği, ana akım iktisada alternatif bir paradigma oluşturması açısından büyük önem arz etmiştir. Tarihsel süreç içerisinde iktisadi anlayışının temelinde de var olan dönüşüm fikri, kurumsal iktisadın kendisi için de söz konusu olmuş, zaman içerisinde farklı bir noktaya evrilmiştir.

Çalışmada kurumsal iktisadın bu dönüşüm süreci üç dönem olarak ele alınmakla birlikte, hem dönemler arası keskin sınırlar çizmek hem de ele alınan dönem için ortak bir bakış açısından söz etmek mümkün değildir. Burada kurumsal geleneğin tanımlarında da bahsedildiği üzere çok disiplinli ve disiplinlerarası yapısı ile çok geniş bir araştırma alanını kapsamasının etkisi büyüktür.

Kurumsal iktisadın ortaya çıkışında Veblen'in kurumların evrimine, insan davranışlarının kaynağına iktisadi büyümenin temellerine yönelik analizleri önemli yer tutmaktadır. Veblen'in iktisadi anlayışında doğal düzenin varlığının tam anlamıyla reddedilmesi söz konusu değildir. Klasik ve neo-klasik anlamdaki statik doğal düzene karşı doğal seçilim üzerine kurulu, dinamik bir yapıda olan ve sürekli değişkenlik arz eden bir doğal düzen anlayışı söz konusudur. Kurumsal dönüşüm rassal bir çizgide gerçekleşmektedir ve geleceğe dair iradi bir değişiklik olası görülmemektedir.

Veblen'in ortodoks iktisada tam bir alternatif oluşturma gayesiyle ortaya koyduğu düşüncelerin, takipçileri tarafından ortodoks iktisadın keşiflerini de kapsayan bir şekilde genişletildiği görülmektedir. Commons, kurumlara dair bilinçli reformun mümkün olduğunu öne sürmektedir. Her değişim kontrol dışı değildir. Benzer görüşler, sonraki dönemde North'un açıklamalarında da dikkat çekmektedir.

Kurumsal iktisadın bu ilk döneminde ortaya konan görüşlerde kurumların geçmişin bilgisine ve ihtiyacına göre şekillendiği ve iktisadi faaliyete ilişkin görüşlerin de içinde bulunan şartlara ve çevre etkisine temelden bağlı olduğu düşüncesi hâkimdir. Veblen'in, iktisat bilimiyle meşgul olan araştırmacıların, yaşadığı toplumdan ve çevreden etkilenerek edindiği eğilimlerin çalışmalarını yönlendirdiği ve Commons'ın ekonomistin kendisinin de ortaya koyduğu amaçlı bilimsel faaliyetin parçası olduğu şeklindeki beyanlarına ek olarak Ayres, hakikate ulaşma noktasında aslolanın araştırmacının bir şekilde bu ön kabullerden sıyrılması ve kendini kendinden soyutlayabilmesi olduğunu belirtmiştir.

Kurumsal iktisada yönelik ilgi, Büyük Buhran ve II. Dünya Savaşı sonrası dönemlerde yaşanan olaylara ilişkin politik açıdan kullanışlı argümanlar ortaya konulamamasının etkisiyle gerilemiştir. Bu dönem bir varoluş mücadelesinin yaşandığı fikri dönüşüm sürecidir. Kurumsal iktisadın inceleme alanı bu dönemde yeniden şekillenmiş ve yeni kurumsal iktisadın doğuşuna öncülük etmiştir. İktisadi kalkınma ve büyüme, firmanın varlığı, mülkiyet hakları, işlem maliyetleri, sözleşmeler gibi makro ve mikro iktisadi konular geçiş dönemi ve yeni kurumsal iktisadi analizlerin merkezini oluşturmuştur.

Veblen ve çağdaşlarının ortaya koyduğu fikirler sonraki dönemde teorisiz iktisat olarak tabir edilmiş ve aradaki farklılığa vurgu yapmak adına bu yeni anlayış yeni kurumsal iktisat olarak tanımlanmıştır. Ancak Veblen'in analizlerini teorisiz bir iktisat olarak görmek aşırılık olarak kabul edilebilir. Daha uygun bir tabirle ampirik olarak ispatı en azından dönemin sunduğu imkanlarla oldukça güç olan, mikro temeli kısmen eksik, geniş kapsamlı fikirler olarak ifade edilebilir.

Yeni kurumsal iktisat, saf teorik yapıdaki neo-klasik iktisat ve teorisiz olarak kabul edilen eski kurumsal iktisadın eklemlenmiş hali olarak karşımıza çıkmakta ve adeta kurumsal iktisat ile neo-klasik iktisat arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Bu yönüyle yeni kurumsal iktisat Commons'ın kurumsal iktisadın kendinden önceki keşiflere karşı olmadığı yönündeki beyanının hayat bulmuş halidir. İşlem maliyeti, mülkiyet hakları ve sözleşmeler yeni kurumsal iktisadın analizlerinde oldukça önemli yer tutmaktadır. Bu üç başlık altında kurumsal iktisadın mikro temellerinin oluşturulduğunu söylemek mümkündür.

Kurumsal iktisadın bugününe geldiğimizde yapılan analizlerin oldukça geniş bir çerçevede hem eski hem de yeni kurumsal iktisadın bakış açısıyla ve fikri temelleriyle ilişki içerisinde sürdüğü görülmektedir. Bu durum ortak bir anlayışın oluşmasına engel olmakla birlikte, modern iktisadi anlayışa uygun şekilde araştırmacılara geniş bir faaliyet alanı sunmaktadır. Kurumsal iktisadın farklılık temelli bu zenginliği, gelişen teknikler, hemen her alanda daha sağlıklı istatistiki kayıtların oluşması, çok daha geniş kapsamlı modellerin analizine imkân veren teknolojik yeniliklerle kurumsal iktisadı avantajlı bir konuma taşımıştır. Ayrıca ana akım iktisadın küresel çapta yaşanan iktisadi ve siyasi istikrarsızlıkları açıklamada yetersiz kalması da heterodoks yaklaşımlara alan açmıştır. Kurumsal iktisadın geleceği bu avantajlar karşısında söz konusu akımın temsilcilerinin nasıl bir yol çizeceği ile ilişkili görülmektedir.

3. KURUMSAL İKTİSADIN KRİZ YAKLAŞIMI

3.1. Giriş

Krizler, iktisadi düşünce tarihinin en mistik konularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alanda ortaya konulan çok sayıda çalışmaya rağmen krizlerin ortaya çıkışının önlenmesi ya da en azından muhtemel etkilerinin hafifletilmesi noktasında iktisat biliminin mutlak bir başarı sağladığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Ana akım iktisadın serbest girişim temelli liberal bir bakış açısıyla ortaya koyduğu kendiliğinden denge yaklaşımının, bu konuda ortaya konacak düzenleyici politikalar ve uygulamalar için bir set oluşturduğu görülmektedir. Yine de yaşanan her kriz sonrası kamunun politik gücünün kullanılmasına ve sistemin yeniden düzenlenmesine yönelik eylemler söz konusu olmaktadır. Bu çerçevede kurumların iktisadi hayat içerisindeki önemi her kriz döneminde yeniden sorgulanır olmaktadır.

Bu hakikat ışığında alternatif iktisadi akımların söylemlerine kulak verilmesi, kriz konusu özelinde de iktisat biliminin daha ileri taşınması açısından büyük önem arz etmektedir. Kurumsal iktisat, iktisadi olgulara yönelik kapsamlı ve dinamik bakış açısıyla ana akım iktisada alternatif oluşturmak açısından önemli bir yer tutmaktadır. Toplumun ve insan davranışlarının temelinde yatan kültürel olgular ve formel-enformel kalıplar birçok iktisadi problemin kaynağına açıklık getirilmesi noktasında mantıklı ve etkili cevaplar sunmaktadır. Benzer bir durumun iktisadi krizler için de söz konusu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

İnsanın geçmişten günümüze edindiği genel ve farklı toplumların, farklı çevresel faktörlere maruz kalmasının etkisiyle yaşadığı dönüşüme bağlı olarak özel karakteristik özellikler ve bu özellikler çerçevesinde geliştirdiği kurumlar, kurumsal iktisadın günümüz dünyasını açıklamadaki temel argümanlarıdır. Toplumlar arasında üretim ve tahsis konusunda, finansal ve siyasi sistemlerde, ahlaki anlayışlarda ve tercihlerdeki benzerlik ve/veya farklılıklar bu dönüşüm süreçlerinin günümüz yansımalarıdır.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmının ardından çalışmanın ikinci bölümünde kısmen standart tanımlamaların dışında kalan farklı bakış açılarıyla, iktisadi anlamda kriz kavramının neyi ifade ettiği üzerinde durulmuş, üçüncü bölümde ise kriz olgusu üzerine ortaya koyulan teorik çerçevenin dünden bugüne dönüşümünden bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde kurumsal iktisadın krizler hakkındaki görüş ve değerlendirmeleri dikkate alınmıştır. Çalışmanın kapsamı kurumsal iktisadın, ekonomik istikrar ve krizle ilgili doğrudan ve/veya dolaylı değerlendirmeleriyle sınırlı olacak ve söz konusu değerlendirmeler eski kurumsal ve yeni kurumsal anlayışı kapsayacak şekilde iki bölüm halinde sunulmaya çalışılmıştır. Ardından genel bir değerlendirmenin yer aldığı sonuç bölümüyle çalışma tamamlanmıştır.

3.2. Kriz Kavramı Üzerine

Kriz kavramı, birçok disiplinde rutinin dışında gerçekleşen ve sistemin işleyişini bozan beklenmedik şokları tanımlamaktadır. İktisadi açıdan bakıldığında da benzer bir durum söz konusudur. Bazı öncü göstergeler olmakla birlikte krizler çoğu zaman beklenmedik zamanlarda ve beklenmedik şekillerde ortaya çıkmaktadır. Belirsizlik durumu krizin en temel özelliklerinden biri konumundadır. İktisadi manada krizler, finansal piyasalarda yaşanan aksaklıklar ve çoğu zaman bu aksaklıkların reel ekonomi, yani üretim ve tüketim üzerinde meydana getirdiği etkiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Döviz kurundaki istikrarsızlık ve buna bağlı olarak ulusal paranın çöküşü, iç ve dış borç, varlık balonlarının çöküşü, hiperenflasyon gibi krizlerin temelinde birçok farklı neden tek başına veya birlikte etkin olabilmektedir. Genellikle finansal sistemde yaşanan bu aksaklıklar üretimde daralma, yüksek işsizlik ve tüketim ihtiyaçlarının karşılanamaması gibi reel sorunlarla sonuçlanmaktadır.

Krizlere ilişkin en dikkat çekici ve özgün tanımlardan biri Gramsci'ye aittir. Gramsci, krizin, eskinin ölmesi, buna karşın yeninin henüz doğmaması gerçeğinden ibaret olduğunu belirtmiş, bu geçiş sürecinin marazi semptomlarını kriz olarak tanımlamıştır (Gramsci, 1978, 276). Zira Krugman'ın 2008 Krizi için yapmış olduğu değerlendirme bu tanımla oldukça örtüşmektedir. Krugman, krizin kuralsızlaştırmadan öte, henüz kurala bağlanmamış kuruluşların üstlendiği risklerden kaynaklandığını söylemenin doğru olacağını belirtmiştir. Gölge bankacılığın yol açtığı finansal savunmasızlığın da

ancak bu yeni sistemi kapsayacak bir güvenlik ağı oluşturarak aşılabileceğini ileri sürmüştür (Krugman, 2010, 148). Benzer şekilde Roubini ve Mihm, 2008 Krizi öncesinde Banka sahiplerinin finansal faaliyetlerini düzenlemeye tabi olan geleneksel bankacılık sisteminden daha geniş ve özgür bir eylem alanına sahip oldukları gölge bankacılığa kaydırdığını belirtmektedir (Roubini, Mihm, 2012, 224-225). Veblen'in kurumların ancak geçmişin ürünü olduğu ve asla bugünün ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamayacağı yönündeki öngörüsü de burada yeniden ön plana çıkmaktadır (Veblen, 2016, 171).

Aftalion, krizi periyodik olarak gerçekleşen bütün bir döngünün anlarından sadece biri, yani refahtan depresyona geçişin gerçekleştiği, bir aşamanın tamamlanarak diğerinin başladığı kesişme noktası olarak tanımlamıştır (Aftalion, 1913, VI). Döngüsel dalgalanmalara yönelik olarak, her bir döngü için temel nedenlerin belirsizliğine vurgu yapan Aftalion, geçmiş tecrübelerin iç içe geçmiş bir dizi heterojen gerçekliğin varlığına kanıtlar sunduğunu ifade etmiştir (Aftalion, 1913, IX-X).

Bounatian, krizi daha geniş bir etki alanıyla değerlendirerek, çok sayıda girişimcinin iktisadi yıkımına ve bunun sonucunda gelir ve servet kaybına yol açan organik bir rahatsızlık olarak tanımlamıştır. Ayrıca savaş ve doğal afet gibi olağandışı nedenlerden kaynaklanan kayıplar hariç, krizlerin ulusal ekonominin örgütlenmesi ile yakından bağlantılı olduğunu belirtmiştir (Bouniatian, 1922, 31). Buradaki organik süreç ifadesinin, Bounatian'ın krizleri toplumsal ve iktisadi yaşamın olağan bir süreci olarak gördüğünün bir yansıması gibidir.

Stanfield'ın kriz tanımı hem kapsam hem de süreç olarak diğerlerinden ayrışmaktadır. Stanfield, kriz tanımını, refah döngüleri içerisinde yaşanan devresel bunalımların çok daha ötesine taşımıştır. Bu bağlamda istikrar sorunu, çevreye verilen zarar, doğal kaynaklar kontrolsüz tüketimi, demografik uyumda yaşanan sıkıntılar, kentleşmenin getirdiği sorunlar, işçilerin, firmaların ve yerel toplulukların yüz yüze kaldıkları iktisadi değersizleşme gibi toplumsal yaşamdaki aksaklıkların tümünü kapsayan bir çerçeve çizmiştir. Kurumsal değişimin ise kapitalizmin getirdiği bu krizlere verilen tepkisel cevaplar olduğunu ifade etmiştir. Ortodoks iktisadi anlayışın yaşanan bu değişimi açıklayamayacağını öne süren Stanfield, bunun için kurumsal bir bakışa ihtiyaç olduğunu belirtmiştir (Stanfield, 1977, 449-450).

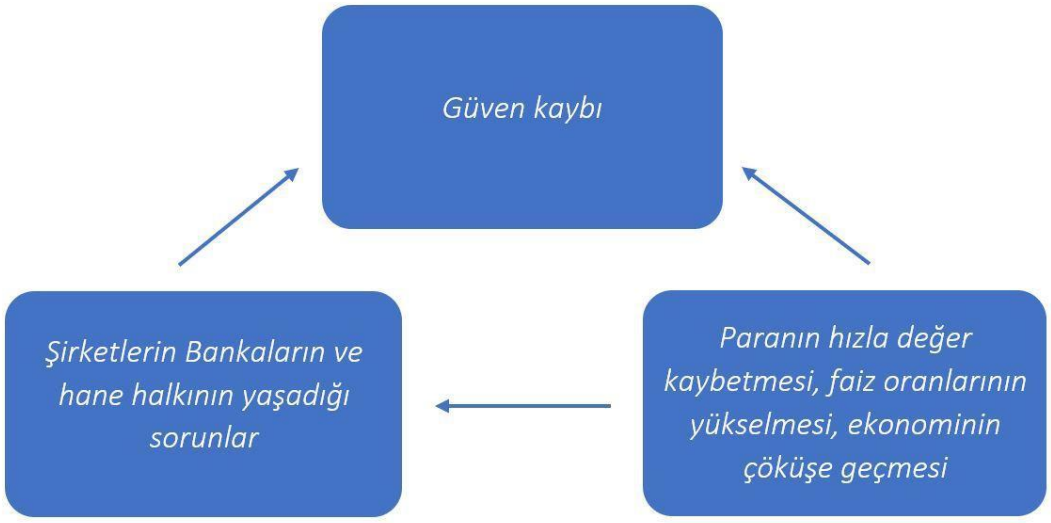
King, modern finansal sistemin bir illüzyon oluşturduğunu ve iktisadi sistem açısından sürekli bir tehdit olarak karşımızda durduğunu belirtmiş, "para ve bankacılık simyası" olarak tanımladığı bu durumun ortadan kaldırılması veya en azından azaltılması gerektiğini ifade etmiştir. Tasarrufu, yani gelecekteki talebin kaynağını ortadan kaldırarak, bugün ile gelecek arasındaki bağı koparan bir durumla karşı karşıya olunduğunu öne süren King, bu durum devam ettiği takdirde yatırım getirisi oranlarının düşeceğini ve kaynakların kârsız projelere yöneleceğini ve sonuç itibariyle de büyüme oranlarının düşeceğini belirtmiştir. King'e göre, bu durumun temel nedeni geleceğe dair belirsizliktir. Krizler bilinmeyen bir gelecekle baş etmeye çalışan insanların yaptığı kaçınılmaz hataların sonucudur (King, 2017, 8-12).

Stiglitz, krizlerin temelde ekonominin varlıklarına zarar vermediğini, bankalar ve firmalar iflas ederken reel varlıkların mevcudunu koruduğunu belirtmiştir. Bir krizde yaşanan toplumdaki inanç ve güvenin aşınması, banka ve firmaların iflası ve/veya iflasa sürüklenmesi nedeniyle kurumsal dokunun zayıflayarak mülkiyet taleplerinin aşınmasıdır (Stiglitz, 2012, 117-118).

Stiglitz, modern ekonominin, finansal mühendislik alanındaki yeniliklerle devresel bunalımların önüne geçilebileceği inancına hâkim olduğunu belirtmiştir (Stiglitz, 2012, 12). Ancak insan duygu ve davranışlarının mutlak olarak kestirilebilmesinin mümkün olmadığı ve toplumun standart kalıpların dışında bir davranışa yönelmesinin ihtimaller dâhilinde olduğunun her zaman göz önünde bulundurulması gerektiği açıktır. Reinhart ve Rogoff, iktisat teorisinin kaldıraç işlemlerine dayanan modern finansal piyasaların oldukça kırılgan ve güven krizine açık olduklarına dair mantıklı nedenler sunmakta olduğunu ancak zamanlaması ve süresine ilişkin mevzularda yetersiz kaldığını belirtmiştir (Reinhart, Rogoff, 2010, 41). Yani teori çoğu zaman ancak her şey olup bittikten sonra muhtemel nedenler üzerine görüş ortaya koyabilmektedir.

Roubini ve Mihm, çoğu krizin varlık fiyatlarındaki olağandışı değerlenme ile başladığını belirtir. Varlık fiyatlarındaki yükselişin bir finansal balona dönüşmesinin nedeni ise yatırımcıların bu yükselişten pay alma isteğinin meydana getirdiği talep-fiyat merkezli kısır döngüdür. Söz konusu yükselişten pay alma çabası aynı zamanda yüksek bir borçlanma talebiyle de desteklenmektedir (Roubini, Mihm, 2012, 25).

Kindleberger ve Aliber de benzer şekilde bir finansal balonun, sürdürülebilir olmayan fiyat değişiklikleri veya nakit akış modelini içerdiğini ve temelinde finansal taşkınlıkların (mani) olduğunu belirtmiştir. Taşkınlık, genellikle gayrimenkul, hisse senedi ve/veya bir ya da birkaç emtiadaki artışların, tüketim ve yatırım harcamalarında artışlara ve bunun da ekonomik büyüme oranlarında hızlanmaya yol açtığı iş döngüsünün genişleme aşamasıyla ilişkilendirilmiştir. Bu durum, sürekli bir ekonomik büyüme yanılgısına neden olur ve muhtemel risklerin görülemediği bir illüzyon oluşturur (Kindleberger, Aliber, 2005, 1-10). Ancak yükseliş hiçbir zaman sonsuza dek sürmez ve sonuçta döngü tersine döner. Genişleme sürecinin ardından, hükümet politikasında değişiklik, beklenmedik bir şirket veya banka iflası gibi varlık fiyatlarındaki artışta duraklamaya yol açan bir olay, alımlarının çoğunu borç para ile finanse eden yatırımcıların bir kısmını, gayrimenkul, hisse senedi ve/veya emtiaların satıcısı haline getirir. Çünkü bu süreçte ödünç paranın maliyeti, yatırımların getirilerini aşan bir seviyeye ulaşmıştır. Satışlar, varlık fiyatlarında keskin düşüşlere yol açar ve bunu bir panik ve ardından çöküş takip eder. Panik ve çöküş, sürdürülemez finansal davranış kalıplarının bir sonucudur (Kindleberger, Aliber, 2005, 11-13).

Şekil 1: Finans Krizinin Kısır Döngüsü

Paul Krugman, **Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü ve Küresel Kriz** (İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2010), 76.

Şekilde de görüldüğü üzere güven ya da güvensizlik döngünün yönünü, yani yükseliş ya da çöküş durumunu belirleyen en temel öğelerden biridir. Güven konusu sadece piyasa açısından önem arz etmez. Benzer şekilde krizden çıkışta uygulanan politikaların başarısı açısından politika yapıcılara olan güven de oldukça önemlidir.

Bu değerlendirmeler çerçevesinde genel olarak özetlemek gerekirse kriz: belirsizlik altında, beklenmedik bir şekilde, toplumun ekonomik gidişata dair inançlarının ve politika yapıcılar tarafından alınan kararların da etkisiyle ortaya çıkan iktisadi bunalımlardır. İş çevirimleri kapsamında değerlendirildiğinde refah döneminden başka bir refah dönemine geçiş aşamasında yaşanan söz konusu bunalımlar, finansal piyasaların yanı sıra reel ekonomik dinamikleri ve de toplumları derinden etkileyen aksaklıklar olarak tanımlanabilir. Ancak Stanfield'ın tanımında olduğu gibi iktisadi aksaklıklara yol açan ve muhtemel kriz sebebi olabilecek kronik sorunların da kriz çalışmalarında dikkate alınması gerektiği aşikârdır.

3.3. Modern Ekonomik Sistemin Krizleri Üzerine Ortaya Koyulan Teorik Yaklaşımlara Genel Bir Bakış

Sanayi Devrimi'yle birlikte ortaya çıkan yeni endüstriyel sistem, ekonomik yapıyı da dönüşüme uğratmıştır. Bu yeni sistemle birlikte toplumsal yaşama ve ekonomik ilişkilere dair unsurlar köklü bir değişim sergilemiştir. Ekonomik bunalım veya diğer bir ifadeyle kriz olgusu da bu bağlamda yeni bir boyut kazanmıştır. Geçmişte iklim şartlarına bağlı olarak tarımsal ürün hasadındaki dalgalanmalar, savaşlar veya doğal afetler gibi reel unsurlara bağlı aksaklıklara finansal veya organizasyonel faktörlere bağlı yenileri eklenmiştir.

Modern ekonomik sistem yani kapitalizmle birlikte ortaya çıkan krizlere dair teorik açıklamalar neredeyse sistemin kendisi kadar eskiye gitmektedir. Patterson, bu ilk dönem analizleri iki gruba ayırmıştır. İlki modern endüstrinin istikrarlı bir denge durumunda ve bu normali devam ettirme eğiliminde olduğu, her bir rahatsızlığın kendine özgü, öngörülemeyen bir neden barındırdığı ve sebep ortadan kalktığında veya endüstriyel yapı bu yeni normale uyarlandığında yeniden dengeye gelineceği yönündeki görüşlerdir. İkincisi ise krizler arasındaki süreler ve eşlik eden bazı olgulardaki benzerliklerden hareketle krizlerin tekrar etme eğiliminde olduğu ve refah, kriz ve depresyonun birbirini takip eden olağan bir süreç olarak kabul edilerek iş

döngüleri kapsamında değerlendirildiği analizlerdir (Patterson, 1915, 136-137). Görünen o ki krizler üzerine sonraki dönemde yapılan tartışmalar da bu iki grup ekseninde süregelmiştir. Patterson'un gruplandırması çerçevesinde bakıldığında klasik ve neo-klasik iktisadın temsilcilerinin krizlere bakışının ilk grup içerisinde yer aldığı görülmektedir. Krizlerin kapitalizmin sistemik bir unsuru olduğunu öne süren heterodoks yaklaşımlar ise krizleri genellikle ikinci grup çerçevesinde ele almışlardır.

Modern ekonomik sistemde ortaya çıkabilecek muhtemel bunalımlara dair açıklamaların en başında Marx'ın kapitalizme dair öngörüleri gelmektedir. Marx, söz konusu bunalımları olağandışı bir durum olarak değil kapitalizmin iç çelişkilerine bağlı olağan bir durum olarak tanımlamış ve Stanfield'ın kriz tanımında da olduğu gibi (Stanfield, 1977, 449-450) birdenbire ortaya çıkan anlık bir şoktan ziyade bir süreç olarak tasvir etmiştir.

Marx'a göre, krizlerin nedeni, piyasalardaki çetin rekabetin küçük işletmeleri ortadan kaldırarak sermayenin belirli ellerde toplanmasına yol açması, daha yüksek oranda sabit sermaye kullanımına bağlı olarak artan üretime karşın işgücüne olan talebin düşmesi ve bunların bir sonucu olarak ortaya çıkan talep yetersizliğidir. Daha açık bir ifadeyle krizlerin nedeni üretimin piyasalardan daha hızlı genişlemesi, yani Say Yasası'nın aksine üretilen her şeyin tüketilmemesidir (Marx, 2010, 149-185).

Marx'ın öngörüleri finansal yapıdan çok reel ekonomik sistemle ilişkilidir. Her ne kadar Marx'ın yaşanan bu sürecin kapitalizmin sonunu getireceği öngörüsü hâlihazırda gerçekleşmemiş olsa da kapitalizmin kriz üreten çelişkilerine dair görüşlerinin birçok defa tecrübe edildiğini söylemek mümkündür.

19. yy. sonlarında Wicksell'in krizlerin finansal temellerine dair ortaya koyduğu teorik çerçeve dönemin en kapsamlı analizlerdendir. Wicksell, krizlerin düzenli aralıklarla meydana geldiği düşüncesinin sağlam temellerinin olmadığını öne sürmektedir. Ancak bunun bir iş çevirimleri döngüsünün varlığını reddetmek olmadığını belirten Wicksell, düzensiz aralıklarla düzensiz krizlerin ortaya çıkmasının kısmen ekonomik hayata dair dış koşulların doğasında varmış gibi düşünebileceğini ifade etmiştir. Wicksell, Krizlerde rol oynayan en önemli unsurun ajanların eksik bilgisi ve yetersiz öngörüsü olduğunu öne sürmüştür. İyi zamanlarda çılgın spekülasyonlara ve sağlıksız girişimlere yol açan şey aşırı iyimserlik, kötü zamanlarda iş faaliyetlerini felç eden şey ise aşırı karamsarlıktır. İyimserlik ya da karamsarlık, nominal faiz ile doğal faiz

arasındaki ilişkiyi, dolayısıyla yatırımların marjinal getirisini belirleyen en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Wicksell, 1962, 224-225).

Wicksell, krizlerin iyi zamanların bir sonucu olarak ortaya çıkan aşırı üretimden kaynaklandığı görüşünü de reddetmekte, aksine aşırı üretimin bunalımlı zamanlara ait ve sonraki altüst oluş için gerekli önkoşulu sağladığı ölçüde, depresif zamanların daha parlak tarafını oluşturduğunu belirtmiştir. Hatta kriz sırasında veya hemen sonrasında fiyatlardaki ani düşüşün zorunlu olarak aşırı stoklara bağlı olmayıp, azalan talep ve sıkılaşan kredi imkânları ile açıklanabileceğini ifade etmiştir. Buna ek olarak Wicksell, ekonomik dalgalanmaların ve krizlerin hiç yaşanmadığı bir durumun ancak durağan bir ekonomi varsayımı altında geçerli olabileceğini ve toplumsal yaşamın doğası gereği bu varsayımın olası olmadığını öne sürmüştür (Wicksell, 1962, 225-231).

1929 yılında yaşanan ve uzun süre etkileri devam eden Büyük Buhran sonrası krizle ilgili görüşler yeni bir boyut kazanmıştır. Bu süreçte belki de politik olarak uygulanabilirliğinin de etkisiyle Keynesyen görüşlerin ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Keynes, genel itibariyle Wicksell'in fikirlerini temel alsa da iki noktada ayrışmıştır. Öncelikle Keynes, Wicksell'in doğal faiz oranı fikrinden vazgeçmiştir. Keynes'in ikinci olarak karşı çıktığı şey ise kredi arzının birikimlerin toplamı ve bankacılık sistemi tarafından yaratılan para olduğu ve böylece ikincisinin rahatsız edici bir faktör haline geldiği fikridir. Keynes, kapitalist bir ekonomide faiz oranıyla eşitlenen tasarruf ve yatırım arasında bir piyasanın olmadığı sonucuna varmıştır. Bu anlayışla Say Yasası da reddedilerek ortaya koyulan efektif talep yasası çıktı ve istihdamın belirlenmesinde anahtar rol oynar (Detzer, Herr, 2014, 10).

Keynes, yükseliş döneminde yukarı yönlü harekete katkı sağlayan güçlerin kümülatif etkisinin aşamalı olarak azalmakta olduğunu öne sürmüştür. Nihayetinde bu etkiler tersine dönmekte ve gerilemeye zemin oluşturmaktadır. Yine bu dönemde de söz konusu etkilerin aşamalı olarak zayıflayan bir yapı sergilemekte olduğunu belirten Keynes, ancak aşağı yönlü hareketin yukarı yönlü hareketin yerine geçmesinin çoğu zaman birdenbire ve sert bir şekilde olduğunu ifade etmiştir. Keynes'e göre, bu yukarı ve aşağı yönlü hareketler zaman uyumu ve süre açısından gözle görülür bir düzenlilik içerisindedir (Keynes, 2010, 268).

Keynes, yatırımlarda meydana gelen bir dalgalanmanın tüketim eğilimindeki bir değişimle dengelenmesi muhakkak olarak istihdamı da etkileyeceğini belirtmiştir.

Sermaye mallarının cari durumu ise mevcut üretim maliyetlerinin yanı sıra geleceğe dair beklentilerle de doğrudan ilişkilidir. Beklentilerdeki değişimlerin ise istikrarsız olmasının yanı sıra mutlak kesinlik ve gerçeklik içermesi gerekmez. Keynes'e göre krize sebebiyet veren şey, faiz oranlarındaki ani bir artıştan öte sermayenin marjinal etkinliğinde meydana gelen ani bir çöküştür. Yükseliş döneminde geleceğe dair olumlu beklentilerin etkisiyle, kısmen plansızca yapılan alımlar sonucu ortaya çıkan balonlar, herhangi bir olumsuz etkiye bağlı olarak beklentilerin olumsuza dönmesiyle aniden çöküşe geçmektedir. Likidite tercihindeki keskin artış ve artan risklerin de etkisiyle faiz oranlarının yükselmesinin yatırımların marjinal etkinliğini düşürmesiyle çöküş daha sert bir şekle bürünmektedir (Keynes, 2010, 268-270).

Keynes, gerçek dünyada güven ortamı yeniden tesis edilmeden yalnızca faizlerin düşürülmesiyle yatırımların marjinal etkinliğinin arttırılmasının mümkün olmayacağını öne sürmüştür. Keynes'e göre krizler, muhtemel bir balonun önüne geçmek için verimli ve yararlı yatırımları da engelleyecek şekilde faizleri yüksek tutarak değil, tüketimi uyaracak şekilde gelirin yeniden dağılımının sağlanmasıyla önlenebilecek veya ortadan kaldırılabilecektir (Keynes, 2010, 270-273).

1970'li yıllardaki Petrol Krizi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan stagflasyon olgusu döngüsel dalgalanmalar konusundaki Keynesyen görüşlerin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu dönemde monetarist iktisatçılar tarafından öne sürülen görüşler en çok taraftar bulan yaklaşımlar olmuştur.

Friedman ve Schwartz, yapmış oldukları ampirik analizle, para stokundaki döngüsel hareketle iş dünyasındaki döngüsel hareket arasında yakın bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda gelirdeki büyük değişimleri açıklamak için, para stokundaki büyük çaplı değişimin, parasal gelirdeki büyük çaplı değişiklikler için gerekli ve yeterli bir koşul olduğu sonucuna varmışlardır. Friedman ve Schwartz'a göre, para stoku değişim oranındaki düzensizlikler, paranın kendisindeki değişim oranından gelen geri besleme süreci ile döngüsel bir ayarlama mekanizmasını içerir. Zaman zaman ortaya çıkan ek rahatsızlıklar ise dalgalanmaların ortadan kalkmasını ve yeniden istikrar durumunu engelleyecek veya geciktirecektir (Friedman, Schwartz, 1987, 70-71).

1970'li yılların sonu itibariyle kriz çalışmaları özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki zayıf ekonomik yapılar ve uygulanan hatalı ekonomi politikaları çerçevesinde ortaya

çıkan finansal krizler üzerinde yoğunlaşmıştır. Söz konusu çalışmalar literatürde birinci nesil modeller, ikinci nesil modeller ve bulaşma modelleri olmak üzere üç kategoride sınıflandırılmaktadır.

Öncülüğünü Krugman'ın yaptığı (Krugman, 1979) birinci nesil modeller sabit döviz kuru rejimi altında rezervlerin durumunu dikkate almaktadır. Bu modellerde krizlerin, uygulanan para ve maliye politikalarının tutarsızlığına bağlı olarak, kurun sürdürülemeyeceği beklentisiyle ortaya çıkan spekülatif saldırı nedeniyle meydana geldiği ve bu çerçevede kaçınılmaz ancak öngörülebilir olduğu görüşü hakimdir. İkinci nesil modellerde ise krizler, hükümet için sabit bir döviz kurunu koruma maliyeti ile piyasa ajanlarının devalüasyon beklentileri arasındaki bir geri bildirim süreci çerçevesinde ortaya çıkan, kendi kendini gerçekleştiren beklentilerin bir sonucudur. Bu modellerde spekülatif saldırı piyasa ajanlarının hükümetin sabit kur rejimini terk edeceğini düşündüğünde başlar. Ajanlarının devalüasyon beklentileri, sabit döviz kurunu korumanın maliyetlerini artıran temel değişikliklere neden olur ve kendi kendini besleyen bir süreç ortaya çıkar. Yani sürecin kökeni birinci nesil modellerdeki politik yanlışlardan çok ajanların beklentileridir. Son olarak bulaşma modelleri ise bir ülkede meydana gelen krizin benzer iktisadi özellikler gösteren başka bir ülkedeki krizi tetiklemesi üzerine ortaya koyulan görüşleri içermektedir. Söz konusu modeller, uygulanan politikaların benzerliği veya beklentilerdeki bozulma gibi özellikler itibariyle birinci ve ikinci nesil modellerle de ilişkilendirilmektedir (Bustelo, Garcia, Olivié, 1999, 29-54).

2008 Küresel Finans Krizi, kriz kavramına olan ilginin yeniden canlanmasına yol açmıştır. Krizlerin zayıf finansal temeller ve hatalı politik kararlar neticesinde temelde gelişmekte olan ülkelerin bir sorunu olduğu düşüncesi 2008 Krizi ile yeniden sorgulanır olmuş, neden olduğu büyük ekonomik yıkımın da etkisiyle krizlere dair geçmiş tecrübe ve öngörülerin tekrar gözden geçirilmesi gerekliliğini doğurmuştur.

3.4. Kurumsal İktisadın Krizlere Bakışı

Ülkeler ve dünyanın çeşitli bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklılıkları iktisat biliminin en çok üzerinde durduğu konular arasındadır. Bu bağlamda, "Neden bazıları daha zengin?", "Neden sanayi devrimi Batı Avrupa'da başladı?" veya "Tarih boyunca birçok yeniliğe ev sahipliği yapan ve geçmişte çağının çok ötesinde icat ve keşiflere

öncülük eden topraklar neden bu konumunu sürdüremedi?" gibi soruların muhtemel cevaplarına yönelik merak her daim canlı kalmıştır.

İktisadi kalkınmanın temelinde ekonomik ve siyasi istikrarı sağlayan ve bunun yanı sıra yenilikleri teşvik eden ve ödüllendiren kurumsal yapıların ve toplumların geçmişten günümüze taşıdığı alışkanlıkların olduğu düşüncesi, bu alanda ortaya konulan birçok çalışmada karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde iktisadi ve siyasi anlamdaki başarısızlıkların yani krizlerin de temelinde bahsi geçen nedenlerin etkisi büyüktür. Kurumsal iktisadın kriz konusundaki bakışının da bu eksende şekillendiğini söylemek mümkündür.

Kurumsal iktisadın krizlere olan bakışını eski ve yeni kurumsalcılar çerçevesinde incelemek daha sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek açısından önem arz etmektedir. Zira kapitalizmin kurumlarının henüz yeni oluştuğu, finansal sistemin yeni yeni geliştiği ve günümüze nazaran çok daha sade bir yapıda olduğu, aksaklıkların daha sık yaşandığı ve tarihin en ağır krizi Büyük Buhran'ın vuku bulduğu bir dönemde çalışmalarını ortaya koymuş olan eski kurumsalcılar kriz konusuna ilişkin olarak doğrudan görüş beyan etmişlerdir. Buna karşın yeni kurumsalcılar ise, kriz kronolojisi açısından daha sakin ve tecrübeler ışığında regüle edilmiş, nispeten daha sağlıklı işleyen finansal piyasalar döneminde, daha çok büyüme ve istikrarın mikro iktisadi kurumsal temellerine ve bölgesel kalkınmışlık farklılıklara yönelik çalışmalar ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda eski kurumsalcıların krizle ilgili görüşlerine doğrudan yer verilirken, yeni kurumsalcıların analizlerinde, muhtemel iktisadi aksaklıklara yol açacak durumların ipuçları aranacaktır.

3.4.1. Eski Kurumsal İktisat ve Kriz

Veblen, kurumları geçmiş süreçlerin ürünü olarak tanımlamaktadır. Geçmişteki koşullara adapte edilmişlerdir ve buna bağlı olarak şimdiki zamanın gereksinimleriyle asla tam olarak uyum içerisinde değillerdir. Bu seçici uyum süreci, doğası gereği, toplumun belirli bir zamanda kendisini içinde bulduğu sürekli değişim durumuna hiçbir zaman yetişemez. Çünkü çevre adaptasyonu ve tatbik edilen durumu dayatan ve seleksiyonu gerçekleştiren yaşamın zorunlulukları günbegün değişir. Toplumun birbirini izleyen her bir durumu, tesis edilir edilmez demode olma eğilimindedir. Gelişmede bir adım ileriye gidildiği zaman, bu adımın kendisi bir değişim meydana getirir ve bu değişim de yeni bir adaptasyonu gerektirir. Bu da uyum sağlamada yeni

bir adım atılması için hareket noktası oluşturur ve bu böyle sürer gider (Veblen, 2016, 171-172). Dolayısıyla bu çerçeveden bakıldığında, kurumların yapısındaki bu sürekli değişiminin, ekonominin geneli üzerine yapılan ve statik varsayımlar üzerine inşa edilen değerlendirmelere ve denge yaklaşımına aykırı bir sonuç ortaya çıkarması muhtemeldir.

Veblen'in maddi yaşam standardının esnekliğine ilişkin görüşü refah ve bolluk dönemindeki tüketici davranışı ile durgunluk ve gerileme dönemindeki tüketici davranışını açıklamada önemli ipuçları vermektedir. Harcama kabiliyetindeki artışa bağlı olarak genişleyen tüketim alışkanlığının, gelirdeki daralmaya rağmen sürdürülebilmek istenmesi, tüketicinin neden ödenemez borçların altına girdiğinin anlaşılmasına olanak sağlamaktadır (Veblen, 2016, 95).

Veblen'in rekabetçi ancak çalışmaya yatkın olmayan insanı (Veblen, 1898b, 187), krize giden süreçte toplumun nasıl bir yol izlediğine dair yapılacak bir değerlendirmede yol gösterici olacaktır. Söz konusu tanımda yer alan insan, kendiliğinden veya dışardan herhangi bir müdahaleyle, herhangi bir varlık veya varlık grubunda meydana gelebilecek yapay bir artışa bağlı olarak, kolay yoldan kazanç elde edebilme içgüdüsü ile bu varlık veya varlık grubuna yönelebilecektir. Veblen'in üretim kararlarının endüstrinin uzmanlarına ve mühendislere bırakılması yönündeki düşüncesinin (Veblen, 1921, 55) altında yatan fikir de aslında bu olasılıktan kaynaklanıyor görülmektedir. Zira 2008 Krizi'ne yol açan süreçte özellikle ABD için konut sahibi olunmasının teşvikine yönelik politikalar, konut piyasasının doğal işleyişini bozucu bir etkiye neden olmuş ve söz konusu piyasada suni fiyat artışlarına yol açmıştır.

Veblen'in finansal piyasalara yönelik analizine göre, modern şirketlerde piyasa değeri genellikle gerçek değerin üzerindedir. Veblen bu durumun bankacılık sektörü için daha bariz olduğunu belirtmiştir. Refah ve bolluk döneminde kredi genişlemesine genel fiyatlarda artış eşlik eder, kriz ve bunalım döneminde ise kredilerde daralmaya ek olarak genel fiyatlarda düşüş söz konusudur (Veblen, 1905, 461). Söz konusu dalgalanmalar gerçek değer ve piyasa değeri arasındaki farkın büyüklüğüne bağlı olarak finansal piyasalar için daha keskin ve boyutları itibariyle daha yıkıcı olabilmektedir.

Veblen, şirketlerin halka arzını da bir nevi kredi olarak kabul etmekte, bu şekilde sermaye sahibinin yetkilerini, şirket üzerinde kendinden daha yetkili olan borçluya devrettiğini belirtmektedir. Bu aynı zamanda 2008'de de vuku bulan ve ahlaki tehlike olarak tanımlanan durumun ifadesidir. Ayrıca refah döneminde şirket birleşmelerinin yoğun olduğunu ve şirketin fiziki değeri ile piyasa değeri arasındaki makasın daha da açılma eğiliminde olduğunu ileri sürmektedir (Veblen, 1905, 463-464).

Yükselen bir ekonominin refah dönemi, en azından endüstrinin bazı önemli branşlarında, nispeten yüksek fiyatların olduğu bir dönemdir ve genellikle aynı zamanda, artan fiyatlar dönemidir. Kredi genişlemesi teminat olarak sunulan mülkün parasal değerine (fiyatına) dayanır. Teminatın piyasa değeri yükselirse, destekleyeceği kredinin miktarı da aynı şekilde artacaktır. Teminatın piyasa değeri, genel fiyat seviyesindeki yükseliş veya teminat olarak sunulan işletme mülkünün artan kazanma kapasitesi ile artabilir. Kriz veya belirgin bir depresyon durumunda, tüm bu sonuç zinciri tersine çevrilir (Veblen, 1905, 461-462). Bu kazanç ya da kayıp, esasen borç alınan fonların yatırıldığı mülkün piyasa değerinde veya fonların yatırıldığı endüstrinin çıktısının toplam değerinde bir artış/azalış ya da sadece bir emlak spekülasyonu ve benzeri gibi ikincil bir etki olarak görülebilir (Veblen, 1905, 466).

Veblen'e göre, diğer şartlar sabit olduğunda, banka kredisinin, iş dünyasının elindeki nominal satın alma gücünü artırdığı kadar fiyatların da yükseltmesine neden olduğuna dikkat edilmelidir. Belirsiz bir teminatla güvence altına alınan fonlar mal alımlarında kullanıldığında, satın alınan mallar sırayla başka bir kredi talebinin teminatı varsayılabilir. Sonuç olarak, kredi hacminin daha da artması, buna bağlı olarak mallar için efektif talebin de artması ve fiyatlar üzerinde yukarı yönlü daha fazla bir baskı ortaya çıkması kaçınılmaz olur. Tüm bu döngü, refah veya spekülatif bir ilerleme döneminde, olduğu gibi kümülatif bir karakter alabilir (Veblen, 1905, 471).

Teminatlı kredilerde, kullanılan krediye karşılık olarak gösterilen mülk her an nakde çevrilebilir bir senet olarak düşünüldüğünde, kredi için dengeleyici bir unsur olarak görülmektedir. Ancak çoğu zaman bu varsayım geçerli değildir ve teminatın piyasa değeri fiziki değerinin üzerindedir. Teminatın anında nakde çevrilebilir nitelikte olmadığı, hemen satılmadığı veya hâlihazırda satılmak üzere tasarlanmayan mülklerden oluşması durumunda kredi teminat dengesinin bozulacağı anlaşılmaktadır (Veblen, 1905, 467)

Veblen'in, piyasaların işleyişine ilişkin bu açıklamaları oldukça ufuk açıcıdır. Bu ifadeler bize göstermektedir ki yüz yılı aşkın bir süredir değişen çok fazla bir şey yoktur. Son çeyrek yüzyılda teminat değerlerinde yaşanan çöküşe bağlı olarak küçük veya büyük çaplı birçok finansal kriz yaşanmıştır. 2008'de yaşanan küresel bunalımın temelinde yatan problemin de teminat değerlerinde yaşanan suni artışlar olduğu görülmektedir. Borçlar ve karşılıkları arasında ortaya çıkan uyumsuzluğa ek olarak, belirli bir zümreye menfaat sağlamak amacıyla gerçekleştirilen bir müdahalenin neden olduğu, teminat değerlerinde yaşanan suni fiyat artışları çöküşle birlikte finansal kurumların varlık değerlerinin yok oluşuna neden olmuştur.

Commons'ın dönemin Amerikan ekonomisi için yapmış olduğu değerlendirme ise krizin bir başka boyutuna açıklık getirmektedir. "Neden bazı ülkeler bir varlık balonu olmamasına rağmen krize maruz kalmışlardır?" Bu, krizlerin yayılma etkisine yönelik olarak ortaya atılmış önemli bir soru olarak karşımızda durmaktadır.

Commons 1929 bunalımının çok öncesi bir tarihte 1925 yılında ülkedeki durumu anormal olarak tanımlamıştır. Yurt dışından altın ithalatı çok büyük olduğunu ve bankaların geçmişte sahip olduklarını önemsiz kılacak şekilde rezerv gereksinimlerini karşılamanın bir yöntemi olarak altın toplamak suretiyle kendilerini koruduğunu belirtmiştir. Ancak Avrupalı devletlerden borçlar tahsil edilmek istendiğinde, borç miktarının kesinlikle bu ülkelerin mal ve hizmetlerle ödeme kapasitelerinin ötesinde olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, bankaları, federal rezerv sisteminden daha bağımsız hale getirecek şekilde altın ithal etmeye devam edileceğini ve sürekli olarak muhtemel borç patlaması ve çöküş ile karşı karşıya kalınacak gibi göründüğünü ileri sürmüştür (Commons, 1925, 51). Nitekim karşılığı olmayan üretim ve satış bir noktada durmaya mahkûmdur. Sonuç olarak bu durum Amerikan ekonomisi için finansal ve reel piyasalarda yaşanan büyük bir çöküşle tamamlanmıştır.

2008 Krizi göz önüne getirildiğinde ise Amerikan ekonomisi için bu sefer tersine bir durum söz konusu olmuştur. Yüksek getiri beklentisi ile Amerikan piyasalarında gerçekleştirilen yatırımlar nedeniyle, diğer ülkelerin finansal piyasaları da ABD'deki çöküşle birlikte krize taraf haline gelmiştir. Riskin geniş bir coğrafyaya yayılması ABD ekonomisini çok daha büyük bir yıkımdan korumuştur.

Commons yükselen bir piyasada fiyatların artması beklentisiyle herkes satın almak için rekabet halindeyken, fiyatların düşeceği beklentisi altında piyasadan çıkış için bir

an önce satış eğilimi ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu, kriz dönemlerine ilişkin hiç de yabancı olmadığımız bir tespittir. Böylelikle kişisel çıkar çatışmasının, sistemi bir patlama veya çöküşe zorladığını öne süren Commons, yaşanan bu durumu, sistem sürdüğü sürece refah ve depresyon döngülerinin önlenemeyeceği konusunda birçok insanı ikna eden, kapitalist sistemin kabul edilemez bir özelliği olarak tanımlamıştır (Commons, 1934, 557).

Commons'a göre klasik ekonomistlerin merkantilizme karşı devriminde olduğu gibi, bir vergilendirme politikasının, ulusların zenginliğini artırmak için teşviklere dayanması gerektiği paradoksaldır. Commons, asıl ihtiyacın, aşırı üretim nedeniyle genel bir çıktı kısıtlaması gibi görünmekte olduğunu belirtmiştir. Bu, aslında kapitalizmin paradoksudur. Bu doğrultuda Commons, döngüsel genel aşırı üretimi kısıtlamak veya depresyonu önlemek için dizayn edilen fiyatların istikrarı ve üretimi artırmak için dizayn edilen vergilerin dağıtımı noktasında, iki politikanın karıştığını öne sürmüştür. Bunlar, kısıtlı fakat dalgalanan kar marjları nedeniyle modern kolektif eylemin, karşı karşıya kaldığı çakışan iki problemdir (Commons, 1934, 834).

Commons, herhangi bir sınıfın geliri artarken diğer sınıfların gelirinin düşmesi ve toplam satın alma gücünün artmamasının, gelir dağılımı teorilerinin dalgalanma ve bunalımları açıklayamamasının temel nedeni olduğu sonucuna varılabileceğini öne sürmüştür. Toplam satın alma gücü tüketim harcaması veya tasarruf için sarf edildiğinde işgücü için aynı istihdamı sağlar ve geçici ayarlamaya engel olur. Bu duruma çözüm olarak Commons, işgücünün satın alma gücünü artırmak için, mevcut vergi mükelleflerinin satın alma güçlerinin işçilere aktarılması ya da yatırımları arttırmaksızın onların hükümet tarafından borç vererek finanse edilmesiyle değil, işsizlerin yeni para yaratma yoluyla işe alınmaları önerisinde bulunmuştur (Commons, 1934, 589).

Commons, Amerikan ekonomisini baz alarak küresel finans piyasalarına yönelik yaptığı değerlendirmede, geleceğin umut verici olmadığını, geleceğe ilişkin olumsuzlukların ancak apaçık bir tür uluslararası anlayış kazanılması sayesinde atlatılabileceğini ifade etmiştir. Yani muhtemel aksaklıkların tüm dünyada sadece genel kredi durumunun değil, aynı zamanda genel altın durumunun da dengelenmesine yönelik olarak, merkez bankalarının ve ülkelerin bankacılık sistemlerinin, bir bütün olarak çalışabilmesi için cesur bir iş birliğiyle aşılabileceğini öne sürmektedir

(Commons, 1925, 52). Commons'ın bu çağrısı yapıldığı tarihten yaklaşık 20 yıl sonrasında karşılık bulmuş, küresel ekonomi ve ticaretin koordinasyonuna yönelik kurumlar hayata geçirilmeye başlamıştır. Fakat görünen o ki söz konusu kurumların varlığı problemleri ortadan kaldırmak için yeterli görülmemektedir.

Mitchell'in analizlerinin merkezini refah döngüleri oluşturmaktadır. Mitchell, iktisadi krizlere ilişkin öncü çalışmaların kaçınılmaz olarak, son derece karmaşık kriz olgularını açıklamak için ham ve yüzeysel olduğunu, yinelenen her krizin yeni açıklamaların doğmasına ve mevcutların iyileştirilmesine olanak sağladığını ifade etmiştir. Mitchell, krizlerin nedenlerine ilişkin erken dönem analizlerin devrimci icatlar, eski ticaret yollarını değiştiren yeni ulaşım araçlarının geliştirilmesi, savaşlar, tarifeler ve parasal dalgalanma gibi rahatsız edici bir olay tarafından üretilen "anormal" olgular olduğu yönündeki görüşler, krizleri enflasyonla ilişkilendiren görüşler ve krizleri üretim ve tüketim arasındaki dengenin kurulamaması veya bozulmasıyla ilişkilendiren görüşler olmak üzere üç başlıkta sınıflandırılabileceğini belirtmiştir. Sonrasında krizlerin normal iş akışını kesintiye uğratan ani felaketler olmadığı, aksine refah dönemi, kriz ve depresyon olmak üzere bir iş döngüsünün üç aşamasının en dramatik ve en kısa parçası olduğunun kabul edildiğini ve kriz teorisinin iş çevirimleri teorisine dönüştüğünü ifade etmiştir (Mitchell, 1913, 3-5).

Mitchell ekonomilerin yükseliş ve çöküş dönemini şu şekilde betimlemiştir. Refahın yükselişi, ticari faaliyetlerdeki canlanma ile başlamaktadır. Depresyon döneminde hem ücretlerde hem de diğer üretim maliyetlerindeki düşüşe bağlı olarak düşen fiyatlar sonucu mallara yönelik talepteki artışla birlikte, piyasada iyimserlik hâkim olmakta, beklentiler olumlu yönde evrilmektedir. Yükseliş döneminde artan talep fiyatlar üzerinde baskı oluşturmaya başlar. Bunun tek nedeni refah dönemindeki yüksek talepten pay almak değildir. Artan sipariş mevcut kapasite ile karşılanamaz seviyeye geldiğinde, üretim faktörlerinin yeniden organizasyonu ek bir maliyet doğurabilmektedir. Fiyat artışı tüm ticaret sistemi içerisindeki ilişkiye bağlı olarak domino etkisiyle hızla yayılır. Her fiyat artışı bir sonraki alıcının maliyetini artırır ve nihai tüketiciye kadar her işlemde fiyat artışına neden olur. Fiyatlardaki artışa ücretler de gecikmeli olarak tepki gösterecektir. Para ekonomisinin özelliği, iyi kâr beklentisinin sadece eski işletmeler arasında daha fazla faaliyete değil, aynı zamanda büyüklüklerinin genişlemesine ve yeni işletmelerin doğuşuna da yol açmasıdır. Bu durum ekonomide bir kar tapu etkisi meydana getirir (Mitchell, 1913, 472-473). Refah

artışını sağlayan nedenler aynı zamanda çöküşün de nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Artan fiyatlar, ücretler, kiralar, sigorta maliyetleri, yeni sermaye ve tesis yatırımları kümülatif bir maliyet artışının unsurları olarak sürekli kendini besleyen bir süreç meydana getirir. Sonunda yüksek fiyatlara bağlı olarak talep yetersizliği ortaya çıktığında ve geleceğe ilişkin beklentiler kötümser bir hal aldığında hem üretimde daralmaya gidilecek hem de artan risk nedeniyle finansman maliyetleri yükselmeye başlayacak ve kredi şartları ağırlaşacaktır. Talep ve üretimdeki daralma işgücü talebini de düşürerek, talebi daha da sınırlayan bir kısır döngü oluşturacaktır (Mitchell, 1913, 502-503).

Mitchell, geçmiş tecrübelerin iktisadi organizasyonun tam gelişmiş para ekonomisine dönüştüğü ve para ekonomisinin işleyişine ilişkin bilginin kusurlu olduğu toplumlarda zaman zaman krizlerin kaçınılmaz olduğunu ancak krizlerin panik haline dönüşmesinin önlenebileceği inancını desteklediğini ifade etmiştir. Krizden çıkışın piyasalarda yeniden güvenin tesis edilmesine ve beklentilerin olumluya dönmesine bağlı olduğunu belirten Mitchell, bunun da kredi sistemine yeniden işlerlik kazandırılmasıyla sağlanabileceğini ileri sürmüştür (Mitchell, 1913, 548-550).

Mitchell, kendi dönemine ilişkin olarak krizlerin ABD'de bazen paniğe dönüşüp, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi Avrupa ülkelerinde panik oluşturmamasını, şube bankacılığı şeklinde örgütlenmiş ve bankaların toplam yükümlülükleri noktasında rezerv sağlayan bir merkez bankasının var olduğu bankacılık sistemiyle ilişkilendirmiştir. Söz konusu ülkelerde, merkez bankasının sadece olağan zamanlarda acil gerekliliklerin çok ötesinde bir rezerv taşımakla kalmayıp, aynı zamanda bu rezervi stres zamanlarında cesurca kullandığını belirtmiştir (Mitchell, 1913, 577).

Mitchell, iş çevirimlerinin kontrol edilmesini bankacılık sisteminin düzenlenmesi, önemli endüstrilerin planlanması ve kur politikasının revize edilmesi gibi yapısal reformlara bağlamış ve güçlü bir istatistik sisteminin kurularak verilerin dikkatle değerlendirilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. (Mitchell, 1913, 586-595)

Ayres'in kriz eksenli değerlendirmeleri daha geç bir döneme, Büyük Buhran ve II. Dünya Savaşı sonrasına denk düşmektedir. Ayres, büyük depresyonun ardından ne ekonominin doğal esnekliğiyle (yani kendi kendini düzenleyen piyasanın) ne de kapsamı ne olursa olsun kurtarma programlarıyla asla tam bir iyileşme sağlanamadığını, üretim ve istihdamın ancak II. Dünya Savaşı sonrası normale

döndüğünü öne sürmüştür. Ayrıca, savaş sonrası enflasyonun devam etmesinin ekonominin istikrarı için yeni bir tehdit oluşturduğunu belirten Ayres, süre ve yoğunluk bakımından farklı olsa da bu tür felaketlerin nedenleri anlaşılmadıkça ve etki eden faktörleri dengelemek için adımlar atılmadıkça düzenli aralıklarla meydana gelen depresyonların endüstriyel ekonominin değişmez bir unsuru olarak kalacağını ifade etmiştir (Ayres, 1952, 33).

Ayres, sorunun modern teknolojinin ve geçmişten miras alınan kurumların uyumsuzluğundan kaynaklandığını ve ihtiyaç duyulan şeyin teknik olarak tanımlanmış bir sorunun teknik bir çözümü olduğunu ifade etmiştir. Sorun teknik ayarlamadadır ve açıkça bilimsel-teknolojik sürecin bir uzantısıdır (Ayres, 1952, 205).

Ayres, kriz döneminde ortaya konan eylemleri "Bir kriz anında (savaş gibi), bilim ve teknolojiye (örneğin atom bombasına) başvurur ancak diğer zamanlarda onun gerekliliğini kınar ve hatta sorgularız" şeklindeki katı bir gerçeklikle açıklamaktadır (Ayres, 1952, 297).

Ekonominin piyasa mekanizması tarafından organize edilmediğini belirten Ayres, aksine piyasanın ekonomi tarafından düzenlendiğini öne sürmektedir. Bu doğrultuda Ayres'e göre piyasanın sergilediği düzen, ekonominin örgütsel kalıplarından türetilmiştir ve ekonomi de fiilen elde edilen bu tür düzenin bir ifadesidir. Sanayi ekonomisinin sergilediği istikrarsızlık gibi herhangi bir düzen kusuru, ekonominin kendisinin bir kusurudur ve muhtemelen piyasa hareketliliğinin otomatik işleyişi ile düzeltilemez (Ayres, 1952, 349).

Kurumsal iktisadın krizlere yönelik bu ilk dönem analizlerinde krizlerin kapitalist sistemin ve serbest piyasa ekonomisinin önlenemez bir özelliği olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Refah döngüleri kapsamında yaşanan dönemsel aksaklıklar ve çöküşler kaçınılmazdır. Ancak diğer taraftan kurumsal müdahalelerle ve finansal sisteme yönelik düzenlemelerle yaşanan aksaklıkların etkilerinin hafifletilebileceği inancının varlığı da dikkat çekmektedir. Kredi sistemi, kur politikası ve küresel ilişkilere yönelik düzenlemelerin istikrarlı bir iktisadi düzen açısından etkisine yapılan vurgular da söz konusu döneme dair analizlerde önemli bir yer tutmaktadır.

3.4.2. Yeni Kurumsal İktisat ve Kriz

Kurumsal iktisadın teorik temellerinin eksik olduğu iddiasıyla aradaki farklılaşmayı vurgulamak adına "yeni" ibaresiyle iktisadi düşünce içerisindeki yerini alan yeni kurumsal iktisat (Coase, 1998, 72), analizlerini, kurumsal iktisadın mikro temellerinin oluşturulması ve neo-klasik teorinin temel bir eksiği olarak görülen, kurumların iktisat teorisine dâhil edilmesi amacı doğrultusunda şekillendirmiştir. Bu bağlamda neo-klasik iktisada yakınsama söz konusudur.

Yeni kurumsal iktisat işlem maliyeti, özel mülkiyet ve sözleşmeler olmak üzere üç temel olgu üzerine yoğunlaşmıştır. Bu üç temel olgu iktisadi anlamda başarı ya da başarısızlığın belirleyicisi konumundadır. Şöyle ki işlem maliyetlerinin düşük olduğu, özel mülkiyetin korunduğu ve tarafların sözleşmeye uyumu konusunda güvenin hâkim olduğu bir ortamda, iktisadi sistem etkin işleyecek, aksi takdirde ise istikrarsız bir iktisadi yapı söz konusu olacaktır. Bu üç temel unsur yasal işleyişle doğrudan ilişkili olup yasal sistemin etkinliği büyük önem arz etmektedir (Coase, 1992, 718).

Coase, firmanın varoluş sebebini, aksi durumda olması gereken bir kısım sözleşmelerin varlığını ortadan kaldırarak işlem maliyetlerinin düşürülmesi olarak göstermiştir (Coase, 1937, 390-391). Bu neden, günümüzün karmaşık piyasa sistemi içerisinde ortaya çıkan, devasa ölçekteki şirketlerin varlığına da açıklık getirmektedir. Ancak diğer taraftan, söz konusu şirketlerin içe dönük yapısı yasal denetim ve şeffaflık açısından bazı sorunlar doğurmaktadır.

Williamson ise, yasal koşullar ne olursa olsun özel düzenin ekonomilerin performansı için belirleyici olduğunu belirtmiştir (Williamson, 2005, 3). Özel düzenin merkezine ise yönetişimi yerleştirmiştir. Yapılan sözleşmelerin tüm ihtiyaçları karşılaması imkân dâhilinde olmayacaktır. Buna karşın taraflar sözleşmenin uygulanabilirliğine ilişkin öngörüye sahip olacaklardır (Williamson, 2005, 8). Bunu sağlayan şey özel düzenin varlığı ve taraflar arasındaki güven unsurudur. Bu noktada Nelson ve Katzenstein'in belirsizlik ve risk kavramları arasındaki farka dikkat çekerek yaptıkları değerlendirme önemlidir. Risk ortamında gelecek yine bilinememekle birlikte, öngörülemeyen olaylar "sabit ortalama ve varyansla" bilinen olasılık dağılımına uygun olacaktır ve ajanların tutarlı, rasyonel davranış sergileyeceği varsayımları makul kabul edilebilecektir. Ancak belirsizlik altında, parametreler olasılıkları ölçme noktasında istikrarsız olduğunda söz konusu varsayımlar devre dışı kalmaktadır. Nelson ve

Katzenstein, bu yeni şartlarda ajanlar ve politika yapıcıların belirsizlik ortamına istikrar kazandırmak için sosyal sözleşmelere güvenmek zorunda olduğunu ifade etmiştir (Nelson, Katzenstein, 2014, 362).

Williamson ayrıca, piyasa rekabetini bertaraf etmeye yönelik olarak dikey entegrasyonun ortaya çıkışına da değinmiştir. Zira dikey entegrasyon piyasanın sağlayabileceğinin de ötesinde bir koordinasyon sağlayarak, piyasa başarısızlığının getirdiği yükümlülükler ve piyasanın doğurduğu sözleşme ve işlem maliyetlerini ortadan kaldıracaktır (Williamson, 1971, 112-114).

North'a göre, kurumların sözleşmeye ilişkin etkisinin niteliğinin belirlenmesinde, yasal çerçevenin oluşturulması esnasında ortaya konan tercihler belirleyici olmaktadır. Seçmen hemen hiçbir zaman refahını etkileyecek kanunlar hakkında tam bir bilgiye sahip olmamakla kalmaz, ayrıca temsil yetkisine sahip vekiller de ortaya koydukları tercihlerin muhtemel etkilerini tam olarak kestirebilecek tahmin kabiliyetinden uzaktır. Hatta temsilcilerin, temsil ettiği kitlenin çıkarlarından bağımsız hareket etmesi de muhtemeldir. Kararı veren ile uymakla mükellef olanlar arasındaki bu farklılık kurumsal etkinliğin önündeki en büyük engellerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (North, 2010, 142). Üçüncü tarafın sözleşmenin sonuçlarından etkilendiği durumlarda ortaya çıkan temsil sorunu krizlerde önemli rol oynamaktadır.

Çok çalışmak, dürüstlük ve tutarlılık gibi kültürel kodlar bir yandan işlem maliyetlerini düşürürken, öbür yandan karmaşık üretken mübadeleyi mümkün kılarlar (North, 2010, 179). Bu durum bireysel çıkarlar peşinde koşan rasyonel insandan, toplumsal insana doğru bir yönelişi gerektirir. Bu kapsamda düşünüldüğünde, Veblen'in bahsetmiş olduğu, modern toplumda erdemli olmak yerine, dürüstlükten uzak bir şekilde, çıkarı peşinde koşmanın birey için pozitif sonuçlar doğuracağı fikri (Veblen, 2016, 200), toplumun bütünü için düşünüldüğünde tamamen olumsuz bir tablonun ortaya çıkmasına neden olacaktır.

Yeni kurumsal iktisadın üzerinde durmuş olduğu, işlem maliyeti altında tercih, firmanın varlığı ve bunun iktisadi nedenleri, yönetişim, sözleşmeler, hukuki mevzuatın ve özel düzenin etkisi, piyasa rekabetinden korunma ve daha etkin bir koordinasyon sağlayarak maliyet avantajı elde etme gayesiyle ortaya çıkan dikey entegrasyon gibi konular iktisat biliminin günümüzde cevap aradığı sorular için önemli bir zemin oluşturmaktadır. Günümüzün devasa şirketlerinin varlığı altında ve demokratik siyasal

düzen çerçevesinde ortaya çıkan asil-vekil sorunu, kişisel çıkar, risk iştahı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ahlaki tehlike, asimetrik bilgi ve sınırlı rasyonalite gibi konular temelinde yapılacak araştırmalar için yeni kurumsal iktisadın değerlendirmeleri oldukça faydalı tespitler sunmaktadır.

2008 Krizi'yle "batmak için çok büyük" tabiriyle gündeme gelen günümüzün devasa şirketleri, karar mekanizması, uygulama birimleri ve sahiplik açısından oldukça karmaşık sistemlerdir. Söz konusu şirketlerin karar merciinde yer almayan ve işleyiş hakkında neredeyse hiçbir bilgiye sahip olmayan binlerce yatırımcı ile karar merciinde yer alan bir grup vekilden oluşması, alınan kararların kimin adına doğru olduğunun sorgulanmasını gerekli kılmaktadır.

Stiglitz, mülkiyet ve yönetimin farklı ellerde olmasından kaynaklı temsil problemini günümüz modern şirketlerine has bir durum olarak tanımlamıştır. Kazancı şirketin uzun dönem karına değil de güncel hisse değerine bağlı olan yönetimlerin, piyasa değerini arttırmak adına, yanıltıcı muhasebe kayıtları da dâhil, vekâlet ettikleri sermaye sahipleri aleyhine eylemlerde bulunma ihtimaline dikkat çeken Stiglitz, ahlaki tehlike sorununu vurgu yapmıştır (Stiglitz, 2012, 52).

Şirketlerin aldığı kararlar sadece o şirketi değil, aynı zamanda karşılıklı ilişki içerisinde oldukları diğer şirketleri ve hatta rakip şirketlerin yatırımcı ve yöneticilerini etkilemektedir. Zira maliyet avantajı sağlayarak daha fazla gelir elde etmek ve daha fazla yatırımcı çekmek adına alınan kararlar veya ortaya konulan yeniliklerin hangi şartlarda uygulandığı çoğu zaman bir şirket sırrı olarak kalabilmektedir.

Maliyetlerin düşürülmesi pazarda rekabet avantajı sağlamakta, bu durum hem şirket hem de müşteriler açısından daha yüksek bir menfaat anlamına gelmektedir. Rakipler için ise olumsuz bir durum ortaya çıkmaktadır. Ancak burada asıl soru "maliyetlerin ne pahasına düştüğü?"dür. Vekil konumundaki yöneticilerin daha fazla kazanç sağlamak amacıyla hileli yollara başvurmasının yol açacağı ahlaki tehlike hem müşteriler hem de yatırımcılar için bir tehdit oluşturacaktır. Bu durum özel düzenin sorunlu yanının yansımasıyla ortaya çıkan bir yönetişim krizi olarak tanımlanabilir. Ayrıca burada, yine doğuracağı maliyetler ve/veya yine asil-vekil sorunu nedeniyle, kamunun tarafların hak ve menfaatlerini güvence altına almak amacıyla uygulayacağı denetim görevinin aksamasından da bahsetmek mümkündür.

Bahsi geçen durumun son zamandaki en önemli örneği Amerikan Boeing firmasının yaşadıklarıdır. Bazı maliyetlerden kaçınmak adına, bir kısım güvenlik prosedürlerinin göz ardı edilmesi, şirket adına büyük bir krizin doğmasına yol açmış, sadece şirkete değil müşterilere yönelik olan güvenlik algısı da bu durumdan olumsuz etkilemiştir. Ayrıca birçok havayolu şirketinin uçaklarının yerde kalması itibar kaybının yanı sıra fiziki bir maliyet de doğurmuştur.

Mikro düzeyde tek bir şirket üzerinden örneklendirdiğimiz bu yönetişim krizini, birbiriyle çok daha sıkı ilişkiler içerisinde olan finansal piyasalar üzerinden ele aldığımızda çok daha büyük bir sorunla karşı karşıya olunduğu aşikârdır. Ayrıca maliyetli kontrol sistemlerinin kurulmasından kaçınmanın yanı sıra kamunun temsilcilerin bazen siyasi bazen de özel kaygılarıyla bazı özel alanlara yönelik doğrudan teşvikini düşündüğümüzde ortaya çıkan tablo çok daha yıkıcı sonuçlar doğurabilecektir. Zira kamu açısından da seçen ve seçilen arasında bir asil-vekil sorunu söz konusudur ve tarafların çıkarları her zaman uyumlu değildir.

Reel ekonomiye pamuk ipliği ile bağlı, tamamen işlem üzerine kurulu finansal sistemler modern ekonomilerin hem en büyük itici gücü hem de en büyük zaafı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ve her kriz içinde bir yönetim sorunu barındırır.

2000'li yıllardan sonra ve de özellikle 2008 Krizi sonrası yeni kurumsal iktisadın kriz konusuna olan ilgisi artmış gözükmektedir. Büyük Buhran'ın ardından kapitalizmin en yıkıcı ikinci krizi olarak tarihte yerini alan 2008 Küresel Finans Krizi ve ana akım iktisadın yaşanan bu olay karşısında yeterince güçlü bir karşılık verememesi alternatif düşünceler için fırsat doğurmuştur.

Acemoğlu, 2008 Krizi sonrasına ilişkin yaptığı değerlendirmede risklerin çeşitlendirilmesi ve tabana yayılmasının bir yandan iktisadi sistemi küçük şoklara karşı daha sağlam hale getirdiğini ancak diğer taraftan büyük çaplı iktisadi şoklara yönelik bir domino etkisi oluşturduğunu belirtmiştir. Varlık değerlerindeki büyük düşüşler ve birçok şirketin eşanlı iflasların sebebiyet verdiği büyük çaplı şokların piyasa sisteminin bir parçası haline getirir (Acemoğlu, 2009, 187).

Giderek artan şekilde piyasa işlemlerini destekleyen politikalar nedeniyle, kapitalist ekonominin piyasaların fırsatçı davranışları izlediği kurumsal olmayan bir yapıya dönüştüğünü öne süren Acemoğlu, iktisat disiplininin kazanç hırsını ne iyi ne de kötü olarak değerlendirdiğini belirtmiştir. Sağlam yasa ve yönetmeliklerin himayesi altında

kârı maksimize eden; rekabetçi ve yenilikçi davranışa kanalize edildiğinde, yenilik ve iktisadi büyümenin motoru olan bu duygunun, uygun kurumlar ve düzenlemeler tarafından kontrol edilmediğinde, rant arayışı, yolsuzluk ve suç nedeni haline dönüşeceğini ifade etmiştir (Acemoğlu, 2009, 188-189).

Krizleri tetikleyen sebeplerden biri de güven sorunudur. Yeni kurumsal iktisat perspektifinden bakıldığında, krizin bir yönetişim başarısızlığı olarak nitelendirilebileceğini belirten Ricketts, finansal aracılık sürecinin, katılımcıları işlem tehlikelerinin üstesinden gelmesine veya en azından hafifletmesine olanak sağlaması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü finansal işlemler tehlikelidir ve güveni temin ederek bunları kolaylaştırmak için yönetişim yapılarının sağlanması, bankacılığın ve diğer finansal hizmetlerin altında yatan sosyal rolün ve burada üretilen rantın nihai kaynağıdır (Ricketts, 2011, 172).

Acemoğlu'na göre, kötümser beklentiler ekonominin işleyişine yönelik önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Tüketicilerin ve politika yapıcıların gelecekteki büyüme ve pazarların işleyişine dair beklentilerinin kötümser hale geldiği bir "beklenti tuzağı" riski her şeyi tersine çevirebilecektir. Stokların zaten yüksek ve buna karşın kredilerin kısıtlı olduğu bir zamanda tüketiciler dayanıklı mal alımlarını ertelerse bunun büyük etkileri olabilecektir. Bu türden bir beklenti tuzağı, durgunluğu derinleştirecek ve uzatacak, yaratıcı yıkım ve yeniden tahsisten ziyade çöküş ve tasfiye yol açacaktır. Ancak bundan daha büyük bir risk olarak politika yapıcıların krizden serbest piyasaların sorumlu olduğuna inanmaya başlaması ve desteklerini piyasa ekonomisinden uzaklaştırmasını gördüğünü belirten Acemoğlu, bu durumun toplumları ağır bir hükümet müdahalesi çağına götüreceğini ileri sürmüştür (Acemoğlu, 2009, 193-194).

Acemoğlu ve diğ., ekonomik istikrarsızlık ve krizlere ilişkin olarak, makroekonomik politikaların rolünün sanıldığının aksine daha sınırlı olduğunu, hatta hem zayıf makroekonomik performans hem de tutarsız makroekonomik politikaların, nedenlerden ziyade belirtiler olduğunu ileti sürmüşlerdir. Krizlerin ve makroekonomik politikalardaki başarısızlığın temelinde kurumsal miras etkilidir. Analize konu olan coğrafyaya ilişkin, sömürgecilikten daha kötü olarak "sömürücü" kurumlar miras alan ülkelerde yüksek iktisadi dalgalanmalar ve ciddi iktisadi krizler yaşanma olasılığının çok daha yüksek olduğu ortaya konmuştur. Kurumsal olarak zayıf toplumlarda

seçkinler ve politikacıların, iktidarda olmanın getirilerinden yararlanmak için devleti kontrol etme mücadelesi kötü makroekonomik sonuçların ve oynaklığın altında yatan ana neden olarak görülmektedir (Acemoğlu ve diğ., 2003, 50-54).

Stiglitz, geleceğe dair iki önemli riske dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, yaşanan krizler sonrası ülkelerin açıklarını azaltacak şekilde korumacı eylemlerde bulunması nedeniyle küresel finans piyasalarının parçalanmasının, küresel bütünleşmeden elde edilen faydaları ortadan kaldırmasıdır. İkinci risk ise, piyasaların etkinliği konusunda iktisatçılar arasında fikir birliğinin olmayışıdır. Krizden çıkışta uygulanan politikalar gelişmiş ülkeler için en azından şimdilik mümkün olsa da benzer durumda diğerleri için olası değildir (Stiglitz, 2012, 336-337). Bu çerçevede Commons'ın yaklaşık yüzyıl önceki küresel boyutta ortak politika ve iş birliği önerisi yeniden önem kazanmaktadır. Kurumsal iktisat iktisadi düşünceye ilişkin ortak bir çatı kurulması için uygun bir zemin sağlamaktadır.

Posner, kapitalizmin düzenlenmiş piyasalardan oluşan bir sistem olduğunu belirtmiş, merkez bankası, mülkiyet haklarını uygulayacak mahkemeler, bankaların makroekonomik risk yaratan uygulamalara girişmesini engelleyen ve böylece dışsallıkları kontrol eden düzenleyiciler ve benzeri diğer hükümet düzenlemeleri olmaksızın kapitalist ekonominin varlığını sürdüremeyeceğini öne sürmüştür (Posner, 2011, 293-294).

Stiglitz de benzer şekilde, modern toplumun oyunun kurallarını koyarak, uygulamanın ve denetiminin yanı sıra altyapı sağlama, araştırmaları destekleme, eğitim, sağlık ve çeşitli sosyal destekler gibi pek çok konuda devlete ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Stiglitz, ülkeler arasındaki farklılıkların genetik değil toplumların geçmişten günümüze yaşadığı dönüşüm süreçlerinin bir yansıması olduğunu öne sürmüştür (Stiglitz, 2012, 441-445).

Kurumların varlığına dair yapılan değerlendirmeler dikkate alındığında, kurumların geçmişte olduğu gibi bugün de ekonomik sistemin bir parçası olmaktan öte kendisi olduğunun farkına varılması gerektiği ortadadır. Ve bu bağlamda, iktisadi düşünce gerçek dünyayla sağlıklı bir bağ kurmak istiyorsa kurumları iktisadi analizin merkezine yerleştirme bir tercihten öte zorunluluk olarak durmaktadır.

3.5. Sonuç

Kurumsal İktisadın, iktisadi olay ve olgulara yönelik kapsamlı ve bütüncül bakış açısı gerçek dünya ile olan bağların daha güçlü olmasına olanak tanımaktadır. İktisadi kriz özelinde değerlendirildiğinde her ne kadar konuya ilişkin doğrudan analizler sınırlı kalmış olsa da insan davranışlarının temelinde yatan geçmişten gelen alışkanlıklar, kültürel normlar ve formel-enformel kurumlara yönelik değerlendirmeler, içinde krizlerin nedenlerine ilişkin önemli ipuçları barındırmaktadır.

Eski kurumsalcıların iş çevirimleri ekseninde şekillenen ve kapitalizmin doğal bir unsuru olarak gördükleri kriz olgusu, varlık balonu, krediler ve insan davranışları arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermiştir. Nitekim üzerinden geçen yaklaşık bir asra rağmen söz konusu analizlerin hala geçerliliğini koruduğu görülmektedir. Buna ek olarak teknolojinin hızlı ilerleyişi ve kurumların adaptasyonundaki gecikmeye ilişkin değerlendirmeler de günümüz dünyasında daha güçlü bir karşılık bulmaktadır.

Yeni kurumsal iktisadın firma ve maliyet eksenli analizleri de doğrudan kriz odaklı olmamakla birlikte firma davranışlarının temelinde yatan nedenleri ortaya koymak suretiyle günümüz şirketlerinin işleyişlerine yönelik fikir vermektedir. Ahlaki tehlike, asimetrik bilgi ve asil-vekil sorunu gibi günümüzde iktisadi düşüncenin üzerinde yoğunlaştığı temel problemler açısından öncü denilebilecek olan bu analizler, iktisadi başarı ya da başarısızlığın mikro temellerine de katkı sağlamaktadır.

Ülkelerin siyasi geleneği ve bu temelde şekillenen hukuki mevzuatın da iktisadi krizler açısından önemli rol oynadığı yapılan değerlendirmelerde görülmektedir. İktisadi başarı ve başarısızlığın uygulanan makro politikalardan çok kurumsal geleneğin bir yansıması olduğu, hatta zayıf makroekonomik performans ve tutarsız politikaların temelinde de yine kurumsal mirasın olduğu öne sürülmektedir.

Söz konusu iddiaya ilişkin kanıtları, son dönemde yaşanan küresel salgın karşısında siyasilerin ortaya koymuş oldukları irade, ülkeden ülkeye farklılaşan politikalar çerçevesinde de görülmektedir. Salgın boyunca hükümetlerin izlediği siyasi ve kurumsal gelenek ekseninde şekillenen politikaların meydana getirdiği patika bağımlılığının, ülkeleri sürüklediği sonuçlar yönetişim konusunun iktisadi analizler açısından önemini yeniden gözler önüne sermiştir. Bu süreç bize, belki krizlerin nasıl önleneceği değil ama nasıl yönetileceğine ilişkin de ipuçları sunmaktadır.

Krizlerin nedenleri üzerine yapılan değerlendirmelerdeki bir diğer önemli nokta, hangi iktisadi düşünce ekolünden gelirse gelsin, krizlerin politika yapıcıların yapması veya yapmaması gerekenler yüzünden ortaya çıktığı iddialarıdır. Kurumlar ve de kurumsal yapıların en üst mertebesi devletler, tarihsel dönüşüm sürecinde toplumsal ihtiyaçların veya alışkanlıkların bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır ve iktisadi analizlerde dikkate alınsın veya alınmasın toplumsal ve iktisadi hayatı derinden etkilemektedirler.

Diğer taraftan en liberal yaklaşımlar dahi iktisadi aksaklıklar karşısında ve kriz esnasında ya cevapsız kalmış ya da devletin düzenleyici rolüne atıf yaparak, ekonomiye müdahalesine, kendi doğruları çerçevesinde onay vermiştir. Müdahalenin ölçüsünün ne olacağı tartışmaları da adeta iktisadi bakış açılarının yansımasıdır ve mutlak bir doğrudan bahsetmek mümkün değildir. Bu çerçeveden bakıldığında kamu otoritesi için standart bir rol belirlemek olanak dışıdır.

King, davranışları optimize etme fikriyle, başka herhangi bir analiz yöntemi ihtimalini göz ardı eden ana akım makroekonominin iktisadi sistemin büyük bir kısmını aydınlatmayı başaramadığını ifade etmiştir. Optimize davranışın, belirsizlik altında daha genel bir davranış teorisinin özel bir durumu olduğunu öne süren King, belirsizlik altında, optimizasyonun imkânsız olduğu durumlarda, yeni bir yaklaşım gerekliliğini vurgulamıştır (King, 2017, 366). Bu bağlamda düşünüldüğünde kurumsal iktisadın farklılıklara imkân tanıyan kapsayıcı bakış açısı araştırmacılara ve politika yapıcılara geniş bir perspektif sunmaktadır.

4. 2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİ'NİN KURUMSAL TEMELLERİ ÜZERİNE EKONOMETRİK ANALİZ

4.1. Giriş

2008 Küresel Finans Krizi hem finansal hem iktisadi ve hem de teknolojik anlamda gelişmiş ülkelerin neredeyse bir bütün olarak finansal problemlerle karşı karşıya kaldığı bir dönemdir. 1990'lı yıllar boyunca hayatın hemen her alanında köklü değişikliklere yol açan teknolojik dönüşüm; veri toplama, analiz, risk değerlendirme gibi konularda sağladığı kolaylıkların yanı sıra, toplumun sermaye ve yatırım araçlarına ulaşma konusundaki imkânlarını da hiç olmadığı kadar arttırmış, geleneksel alışkanlıkların değişimine imkân tanımıştır. Bir yandan finansal sistemdeki araçlar daha çeşitli ve karmaşık bir hal almış, işlemlerin niteliği değişmiş, erişim kolaylaşmış, katılım ve buna bağlı olarak genişlik ve derinlik artmışken, diğer taraftan geniş katılım ve katılımcıların sistemin gerisindeki işleyiş hakkında yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmayışı risklerin de daha geniş bir alana yayılmasına yol açmıştır (Rajan, 2005, 1).

Küresel kriz büyük ılımlılık olarak tabir edilen bir dönemin sonunda, her şeyin yolunda gittiğinin kabul edildiği bir dönemde gelmiştir. Hatta öyle ki, dönemin Amerikan Merkez Bankası Başkanı Bernanke, krizin daha birkaç yıl öncesinde gerçekleştirdiği bir konuşmada 1980'lerden itibaren makroekonomik oynaklıkta önemli bir düşüş olduğunu belirtmiş, bunun da büyük ölçüde uygulanan başarılı makroekonomik politikalar ve para politikasının iyileştirilmesi kaynaklı olabileceğini öne sürmüştür (Bernanke, [10.10.2020]).

Krize giden süreçteki en önemli unsurlardan biri şüphesiz ipoteğe dayalı menkul kıymetleştirme sürecidir. Söz konusu finansal inovasyon Amerikan finans kurumları ve başta Birleşik Krallık olmak üzere bu yenilikleri örnek alan finansal piyasalar için önemli bir gelir kaynağı oluştururken, toplum için de hem bir servet edinme hem de tüketimin devamlılığı sağlamak için bir araç işlevi görmüştür. Bu durum konut piyasalarında yapay bir değerlenme ve balon oluşumuna neden olmuştur.

Küreselleşen dünyada finansal piyasaların birbiriyle olan yakın ilişkisi Amerikan konut piyasasında yaşanan çöküşle birlikte başlayan krizin kısa sürede geniş bir coğrafyaya yayılmasında etkili olmuştur. Kapalı bir ekonomi, elbette ki yabancı fon girişlerine ve çıkışlarına bağlı bir kriz yaşamayacaktır. Öte yandan, ülkenin sermaye giriş çıkışına izin vermesi, ekonominin etkinliğini artırabilecek ve ülke vatandaşlarının refah düzeyini yükseltebilecektir. Krizlerden kaçınmak, bazı şeyleri değiştirmeyi gerektirir. Bu da bankacılık sistemini daha az verimli ya da iktisadi büyümeyi daha az destekleyici kılabilir. Krizlerle bile ülkelerin refahı, krizlere izin vermeyen, özgürlüklerin kısıtlı olduğu bir ekonomiden daha iyi olabilir (Baier, Clance, Dwyer, 2012, 201-202). Burada küresel işlemlerden elde edilecek fayda ile söz konusu işlemler sonucu ortaya çıkabilecek aksaklıkların maliyeti arasında bir tercih durumu söz konusudur. Zira finansal piyasaların serbestlik derecesi kaynakların etkin yönetimi açısından da önem arz etmektedir. Rekabetçi bir ortamda, düşük maliyetli sermaye desteği sunan finansman sistemi, yatırımcılar için büyük avantajlar sağlamaktadır. Bu sistem, kamu ve özel katılımcılar arasındaki ortaklığın uzun bir evrimsel sürecinin sonucudur (Integrated Financial Engineering, Inc., 2006, 1). Genel sorun, uzun vadeli büyüme potansiyelini en iyi şekilde değerlendirmek için ne kadar finansal istikrarsızlığın kabul edilmesi gerektiği noktasındadır (Alessi, Detken, 2009, 8).

Yukarıda bahsi geçen durumlar dikkate alındığında kamu otoritesinin, karar mercilerinin ve özel teşebbüsün eylemlerinin finansal etkinlik veya başarısızlık için önemi açıkça görülmektedir. Tüm bu karar mercilerinin ve piyasa ajanlarının davranışları belirli bir kurumsal çerçeve dâhilinde gerçekleşmektedir ve söz konusu kurumsal çerçeve ve karar alırken ve alternatifler arasında tercihte bulunurken etkili olan davranışsal kalıplar ülkelerin geçmişten günümüze yaşadıkları dönüşüm süreçlerini bir yansımasıdır.

Bu çalışmada 2008 Krizi'nde etkili olan makroekonomik dinamiklerin yanı sıra kurumsal unsurların nasıl bir rol oynadığı ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Giriş bölümünün ardından, ikinci bölümünde krizin genel bir tasviri ve ardından üçüncü bölümde krize yol açan süreç, küresel yayılma, mücadelenin başarı derecesi ve gelecekte benzer durumların önüne geçilmesi için yapılması gerekenler hakkındaki değerlendirmeler sunulacaktır. Dördüncü bölümde iktisadi krizlerin tahminine ve krizlerin belirleyicilerine dair ortaya koyulan modeller üzerinde durularak, beşinci bölümde 2008 Krizi'nin ortaya çıkışında etkili olan faktörler ve kurumsal unsurların

etkisine dair ekonometrik analiz gerçekleştirilecektir. Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme ile çalışmaya nihai şekli verilecektir.

4.2. Küresel Finans Krizi Üzerine – Ne Oldu?

2007 yılında ABD ve Birleşik Krallık özelinde başlayan finansal istikrarsızlık ve iflaslarla başlayan finansal piyasalardaki çöküş, küresel finans sistemindeki entegrasyonun ve ülkeler arasındaki yatırım ilişkilerinin de etkisiyle bir anda çok geniş bir coğrafyada hissedilir olmuştur. 20. yy.ın son çeyreği itibariyle yaşanan teknik ve teknolojik gelişmelerin yanı sıra uzun süredir devam eden ılımlı büyüme süreci beklenmedik şekilde yaşanan krizle sekteye uğramıştır.

Stiglitz, küresel ekonominin büyümesi için tüketimin devam etmesi gerektiğini ancak buna karşın gelirin artmadığı ve tasarrufların da düştüğü bir dönemde, söz konusu ikilemin aşılmasının yolu olarak ortaya çıkan ipoteğe dayalı kredi sistemiyle borç temelli bir tüketim ağı oluşturulduğunu belirtmiştir. Bütün sistem konut fiyatlarının sürekli artacağı ya da en azından düşmeyeceği gibi hatalı bir öngörü üzerine kurgulanmıştır. Bankaların ne kredi kullanan müşterilerinin varlık değerlerinin çok üzerinde borçlanmış olduğunu ne de diğer bankaların pozisyonlarını bilmedikleri ise ancak çöküş anında anlaşılmıştır (Stiglitz, 2012, 40-41).

Roubini ve Mihm'e göre, konut güvenli liman olarak kabul edilmekte ve ipoteğe dayalı krediler teminat olarak gösterilen gayrimenkul nedeniyle ödemelerde sorun yaşansa dahi güvenli olarak kabul görmektedir. Ancak insanlar maaşları yerinde saydıkça yükselişten faydalanmak ve daha fazla tüketim imkânı kazanmak için evlerini teminat göstererek kredi kullanmışlar ve aldıkları kredilerin bir kısmını tüketim, bir kısmını da yeni konutlar edinmek harcamışlardır. Konut piyasasındaki bu canlanmanın fiyatları yukarı yönlü etkilemesi teminata dayalı kredi limitlerinin de yükselmesine ve yukarı yönlü bir kısır döngü oluşmasına yol açmıştır (Roubini, Mihm, 2012, 25-26). Balon patlayıp döngü tersine döndüğünde ise sadece borcunu ödemekte güçlük çekenler değil krediyle gayrimenkul edinen hemen herkes bir anda satıcı konumuna geçmiştir. Zira Stiglitz'in de belirttiği gibi, ipoteğe dayalı kredilerde, krediye konu olan gayrimenkulün değerinin, alınan kredinin altına düştüğü durumda rasyonel birey için mantıklı olan krediyi ödememektir (Stiglitz, 2012, 168).

Reinhart ve Rogoff, gayrimenkullerin menkul kıymetleştirme yoluyla likit hale getirilmesinin piyasalardaki yükselişin temelini oluşturduğunu belirtmiştir. Bu sayede ortaya çıkan kredi imkânları sayesinde Amerikan vatandaşları tüketimlerini arttırma imkânı bulmuş, buna karşın tasarruf eğilimi düşüş göstermiştir. Kriz öncesi süreçte küresel tasarruflar ise artış eğilimindedir ve Amerikan toplumunun tüketimi bu sayede fonlanmıştır (Reinhart, Rogoff, 2010, 268-273).

Konut piyasasında oluşan varlık balonunun patlaması sonucu ortaya çıkan son finansal krizle birlikte, ABD bankacılık sektöründe ciddi bir zayıflama görülmüş, bankaların hisse değerleri düşmüş, iflaslar yaşanmıştır. Bankacılık sektöründe yaşanan büyük iktisadi durgunluk sonrası, yaşanan kötü koşullara yanıt olarak bankalar, kredi koşullarını ve standartlarını daha önce görülmemiş seviyelerde yukarı çekmiştir. Kasım 2008'de finansal kurumların borçlanmasını teşvik etmek amacıyla FED öncülüğünde yayınlanan, "Kredibilitesi Olan Borçluların İhtiyaçlarını Karşılamak Üzere Kurumlararası Beyan"a rağmen 2009 yılı boyunca finansal piyasalardaki katı tutumun devam ettiği görülmüştür (Kwan, 2010, 1). Yani kriz sonrası finansal kurumlar, kredi kısıtlamalarının kaldırılmasına yönelik teşvike rağmen, piyasalardaki belirsizlik ve karamsarlık nedeniyle kendi faaliyetlerini sınırlayıcı bir tutum göstermişlerdir. Finansal Piyasalarda yaşanan bu aksaklık, ekonominin faaliyetlerini devam ettirmesi için ihtiyaç duyduğu nakit akışının sağlanamaması; yani finansal aktarım mekanizmasının devre dışı kalmasına ve iktisadi faaliyetlerin sekteye uğramasına neden olarak reel ekonomiyi de derinden etkilemiştir.

ABD ve Birleşik Krallık finans piyasalarında başlayan panik kısa sürede küresel bir boyuta taşınmış benzer finansal sorunlar ve/veya varlık balonu olsun olmasın uluslararası piyasalarda işlem gören ve toksik diye tabir edilen fonları elinde tutan ulusal bankaların da etkisiyle birçok ülkeye yayılmıştır. Uluslararası ticaretin de bu aksaklıklardan büyük zarar görmesiyle küresel boyutta bir resesyon dönemine girilmiştir.

Krugman, 2008 Krizi'nin neredeyse geçmişte yaşanan tüm krizlerin bir özeti niteliğinde olduğunu belirtmektedir. Gayrimenkul balonu 1980'lerin sonunda Japonya'da olduğu gibi patlamış, 1930'ların başındaki gibi bankalara hücum gerçekleşmiş, yine Japonya'dakine benzer şekilde krizin yayıldığı tüm bölgelerde likidite tuzağı ortaya çıkmış ve 1990'ların ikinci yarısında Asya'da yaşananlara benzer

şekilde uluslararası sermaye hareketleri sekteye uğramıştır. Amerikan Merkez Bankasının yaşadığı güven kaybı ve önderlik gücünün zayıflamış olması da krizden çıkışı zorlaştıran bir faktör olarak ortaya çıkmıştır (Krugman, 2010, 151-165).

Acemoğlu, yaşanan krizle birlikte, iş döngülerinde yaşanan aşırı dalgalanmaların zekice bir politika ve yeni teknikler-teknolojiler sayesinde önlenebileceği ve artık bu riskin ortadan kalktığı; serbest piyasaların kişisel çıkarları kısıtlamak için herhangi bir düzenleme gerektirmediği ve büyük, yerleşik şirketlere itibari sermayelerini korumak için kendi faaliyetlerini izleme konusunda güvenilebileceği yönündeki yargıların geçersiz hale geldiğini belirtmiştir. Ancak diğer taraftan, yaşanan kriz nedeniyle, olağan şartlarda iktisadi etkinliğe katkı sağlayacak finansal yeniliklerin de tamamen kriz nedeni olarak öne sürülmemesi gerektiğini vurgulamıştır (Acemoğlu, 2009, 185-186). Zira krizin neden olduğu psikolojik etki, bundan sonraki süreçte toplumsal hayatı kolaylaştıran her yenilik için karamsar tutum sergileyen bir kitlenin oluşmasına yol açmıştır.

4.3. 2008 Krizi'nin Nedenleri ve Krizden Çıkış Politikaları Üzerine Değerlendirmeler

Büyük Buhran'ın ardından hem sürecin uzunluğu hem neden olduğu yıkımın derinliği ve hem de etki alanı itibariyle kapitalizmin karşı karşıya kaldığı en büyük ikinci kriz olan 2008 Krizi'ne yönelik olarak birçok değerlendirme söz konusu olmuştur. Bu değerlendirmelerin ekseriyetle ana akım iktisadın dışından geldiği görülmektedir. Yapılan bu değerlendirmeleri, krize yol açan süreç, krizin yayılmasında etkili olan faktörler, krizden çıkışta uygulanan politikaların etkinliği ve bundan sonraki süreçte yaşanabilecek benzer felaketlerin önüne geçilmesi için yapılması gerekenler olmak üzere dört kategoride değerlendirmek mümkündür. Kimi zaman birbiriyle örtüşen, kimi zaman birbirini tamamlayan, kimi zaman da birbiriyle çelişen bu açıklamalar, kurumsal iktisatçıların sıklıkla vurguladığı her araştırmacının görüş beyan ederken içinde bulunduğu çevre ve düşünce dünyasından etkilendiği varsayımının adeta yansımadır.

King, 2008 Krizi'nin tek tek politika yapıcıların veya bankacıların değil, sistemin ve onu destekleyen fikirlerin başarısızlığı olduğunu ve dünya ekonomisinin nasıl çalıştığına dair genel bir yanlış anlamadan kaynaklandığını belirtmiştir. Buna ek olarak

iktisat biliminin veya en azından hâkim iktisadi düşüncenin krizleri daha olası hale getiren düşünme biçimlerini teşvik ettiğini öne sürmüştür (King, 2017, 3).

Hodgson da benzer şekilde, krizin görülememesi veya görmezden gelinmesinin ardında iktisat alanında çalışmalarda bulunan akademisyenlerin, çalışmalarında kendilerini gerçek dünyadan soyutlamalarının, işletme ve finans alanında faaliyet gösteren akademisyenlerin ise danışman ve benzeri görevlerle sistemin içerisine fazlaca dâhil olmasının etkili olduğunu belirtmiştir. Günümüz dünyasında birçok okul için danışmanlık faaliyetlerinde bulunmak bir prestij unsuru halini almıştır (Hodgson, 2009, 1211-1212). Fakat burada tercih edilen yol çoğunlukla bir bütün olarak ekonominin ihtiyaçlarına karşılık gelmekten ziyade ilgili sektörü ön plana çıkarmaya yönelik olmuştur.

Yaşanan kriz sonrası piyasalarda yaşanan çöküşe yönelik olarak özellikle ana akım iktisadın temsilcilerinin ve politika yapıcıların tepkisi beklenmedik olaylar olduğu yönündedir. Ancak Roubini ve Mihm, geçmiş tecrübeler incelendiğinde, yaşananların olağan ve modern kapitalizm için krizlerin istisna değil standart olduğunu belirtmiştir. Bu durumu nitelemek için ise, olağandışı durumları ifade etmek için yaygın olarak kullanılan "siyah kuğu" kavramının aksine" beyaz kuğu" kavramını tercih etmiştir (Roubini, Mihm, 2012, 21-23).

Kotz da benzer şekilde periyodik olarak meydana gelen krizlerin kapitalizmin sistemik bir durumu olduğunu ve yaşanan krizin daha büyük kalkınmanın bir parçası olarak görülmesi gerektiğini öne sürmüştür. Krizin sistemik olarak kabul edilmesinin, sorunun ancak sistemin büyük çapta yeniden yapılandırılmasıyla çözülebileceği anlamına geldiğini belirtmiştir. Kotz, yaşanan finansal ve reel ekonomik kriz, eğer iddia ettiği gibi neo-liberal kapitalizmin sistemik bir durumuysa, sistemin sınırlı müdahalelerle sürdürülemeyeceğini ve neo-liberal kapitalizmin dönüşüme uğrayarak yeni bir form almasının beklenebileceğini; Büyük Buhran ve II. Dünya Savaşı sonrası benzer dönüşümlerin yaşandığını ifade etmiştir. Bu bağlamda Kotz, finans sektörünün kırılganlık seviyesinin yükseldiği, her yeni genişleme için artan ölçekte bir varlık balonuna ihtiyaç duyulduğu ve ekonomik genişlemenin ancak artan hane halkı borcuyla mümkün olacağı kadar şiddetli bir şekilde ücretlerin baskılandığı bir sistemin sürdürülemez olduğunu öne sürmüştür (Kotz, 2009, 306-315).

Crotty, Büyük Buhran sonrası inşa edilen sıkı finansal düzenleme sisteminin, 1980'ler sonrasında finansal kurumlar tarafından zorlanan ve etkin finansal piyasa teorisi ile gerekçelendirilen radikal deregülasyon yoluyla yapısızlaştırıldığını ve bu gelişmelerin, küresel olarak bütünleşmiş, düzensizleştirilmiş yeni bir neo-liberal kapitalizme geçişi kolaylaştırdığını ifade etmiştir. Bu çerçevede eşik-altı ipotekli konut kredisi piyasasındaki sorunların finansal krizi tetiklemiş olsa da krizin altında yatan asıl sebebin bu "yeni finansal mimari" olduğunu öne sürmüştür (Crotty, 2009, 563-564). Crotty, yeni finansal mimarinin yapısal kusurlarını (Crotty, 2009, 564-574):

- Zayıf bir teorik temel üzerine inşa edilmiş,
- Aşırı risk oluşturan, krizler üreten yaygın ters teşviklere sahip ve patlamaları şiddetlendiren,
- Finansal inovasyon çerçevesinde doğru fiyatlandırılamayacak kadar karmaşık finansal ürünlerin geliştirildiği,
- Ticari bankaların neredeyse tüm riskli varlıkları sermaye piyasalarına dağıttığı,
- Bankaların, varlıkları bilançodan uzak tutmasına izin verildiği ve bunları desteklemek için sermaye zorunluluğunun olmadığı,
- Devasa boyutlardaki bankaların kendi risklerini ölçmelerine ve kendi sermaye gereksinimlerini belirlemelerine izin verildiği ve
- Tehlikeli derecede yüksek kaldıraç oranı büyümesini kolaylaştıran bir sistem

şeklinde tanımlamıştır.

Bahsi geçen bu mevcut sistem, ortaya çıkış amacı ile uygulama arasındaki tezatlıklara yönelik birçok örneği de içinde barındırmaktadır.

Roubini ve Mihm, 2008 Krizi için ahlaki tehlike sorununun önemine dikkat çekmiş, kriz öncesinde özellikle aracıların, sonuçlarından sorumlu olacağı takdirde almayacağı riskleri alma istekliliğine vurgu yapmıştır. Bu durumun temelinde de yine asil-vekil sorununun yattığını belirtmiştir (Roubini, Mihm, 2012, 76-77). Sistemin unsurlarına ilişkin dikkat çektikleri bir diğer tuhaflık ise finansal derecelendirme kuruluşlarının yapısıdır. Denetleyenin ücretinin denetlenen tarafından verilmesi çelişkisi, istediği notu alamayan şirketin başka bir reyting firmasına yönelebilmesinin neden olduğu

rekabet, ahlaki tehlike sorununun burada da görülmesine yol açmaktadır (Roubini, Mihm, 2012, 207-208).

Krugman, hedge fonlara (risk fonu) dikkat çekmiş, ortaya çıkış amacının servetin piyasalardaki dalgalanmalardan korunması olduğunu fakat uygulamada tam tersine, söz konusu dalgalanmalardan mümkün olan en yüksek getiriyi elde etmek için kullanılır hale geldiğini belirtmiştir (Krugman, 2010, 106).

Stiglitz'e göre, kurumların amacı ve/veya görevi işlem maliyetlerini azaltmaktır. Ancak kriz öncesi süreçte finansal kuruluşlar gelirlerini artan işlem maliyetleri üzerine kurgulamıştır (Stiglitz, 2012, 148). Stiglitz ayrıca, kriz öncesindeki yirmi yılda dünya genelinde bankaların defalarca kurtarma paketleri ile desteklenmesinin ahlaki tehlike riskini arttırdığını öne sürmüştür (Stiglitz, 2012, 505).

Yine mevduat sigortası uygulaması da benzer bir risk oluşturmuştur. Mishkin, Büyük Buhran sonrası banka paniklerini önlemek için hayata geçirilen mevduat sigortası uygulamasının, günümüzde birçok ülke için norm haline geldiğini belirmiştir. Söz konusu uygulamanın banka paniklerini önlemede oldukça etkili olduğunu ifade eden Mishkin ancak bankaların daha fazla risk almasını teşvik etmesinin yol açtığı ahlaki tehlike sorununun sistem açısından yeni sorunlar doğurabileceğini öne sürmüştür. Bir güvenlik ağının yarattığı ahlaki tehlike sorununun, büyük ölçekli finansal kuruluşlar söz konusu olduğunda daha da ciddi sonuçlara neden olacağını öne süren Mishkin, bu ölçekte yaşanan başarısızlığın, tüm bankacılık sisteminin tehdit edildiği sistemik bir riske yol açabileceğini, diğer bankalara ve finans kurumlarına da sıçrayarak bir güven krizine sebebiyet verebileceğini belirtmiştir. Yeterince çok sayıda bankanın aynı anda iflasın, yani bir bankacılık paniği durumunda, geliştirdikleri bilgi sermayesinin de ortadan kalkacağını belirten Mishkin, bu durumun ekonominin verimli yatırım fırsatlarına sahip olanlara fon sağlama kabiliyetini de ciddi şekilde engellenebileceğini ve yaşanan bu finansal krizle yatırım ve üretimde büyük düşüş yaşanabileceğini ifade etmiştir (Mishkin, 2005, 1-2).

Stiglitz, finansal kurumların iflasına yönelik olarak "kendini gerçekleştiren kehanet" durumuna da dikkat çekmiştir. Eğer piyasada bir finansal kurumun iflasına yönelik sigorta poliçesi talebi varsa ve piyasaları manipüle edebilecek kadar büyük yatırım fonları bu yönde bir talepte bulunursa, piyasada oluşan güven kaybı bu beklentiyi

gerçeğe dönüştürecektir (Stiglitz, 2012, 273). Nitekim bu durum 2008 Krizi'nde en sert şekilde tecrübe edilen konulardan biri olmuştur.

Krizlerin nedenleri üzerine yapılan değerlendirmelere baktığımızda ise kurumsal aksaklıklara, finansal yenilikler ve liberalizasyon sürecinin etkisine ve kapitalizmin sistemik olarak krize eğimli olduğuna dair görüşlerin ön planda olduğu görülmektedir.

Kaminsky ve Reinhart, finansal krizlerin bir finansal serbestleşme döneminin ardından geldiğini ve krizlerin söz konusu dönemdeki kredi ve sermaye girişinin de etkisiyle yaşanan bir yükselişin ardından gelen bir çöküş olarak ortaya çıktığını belirtmiştir (Kaminsky, Reinhart, 1999, 473). Bu bağlamda kriz kurumsal kararlarla doğrudan ilişkili görülmektedir. Kaminsky ve Reinhart'ın gelişmekte olan ülkeler nezdinde ortaya koyduğu bu tez 2008 Krizi için dikkate alındığında, zaten finansal açıdan oldukça serbest olan ekonomilerde, yaşanan finansal yeniliklerin mevcut kurumsal çerçeveyi daha da esnetmesiyle krize giden sürecin yolunun açıldığı söylenebilir.

Benzer şekilde Reinhart ve Rogoff da finansal liberalizasyon sürecinin ülkelerin krizlere olan bağışıklığını zayıflattığını, bunun kuralsızlaştırma sürecinde sistemin işleyişine ve muhtemel aksaklıkların tespitine yönelik gerekli kontrol mekanizmalarının var olduğu yanılsamasından kaynaklandığını belirtmiştir (Reinhart, Rogoff, 2010, 214-215).

Galbraith, 1929 Bunalımı dikkate alındığında kriz önceki değerlendirmelerin çoğunlukla ekonominin temellerinin sağlam kabul edildiği yönünde olduğunu ifade etmiş ancak gerçekte ise hiç de öyle olmadığını belirtmiştir. Galbraith'a göre, yüksek düzeydeki gelir dağılımı adaletsizliği, yolsuzluk ve dolandırıcılıklarla aşınmış kötü kurumsal yapı, teminatlarda yaşanan değer kayıplarının da etkisiyle aşınan kötü bankacılık sistemi, dış dengenin şüpheli durumu, sürekli cari fazla verilmesine bağlı olarak verilen yurtdışı kredilerin geri ödenmeme riskinin oluşturduğu belirsizlik ve ekonominin işleyişine dair yetersiz bilgi ve öngörü sistemin en önemli aksaklıklarıdır (Galbraith, 1979, 177-182). Galbraith'ın, Amerikan ekonomisinin 1929 öncesine dair dikkat çektiği noktalara bakıldığında, cari açık ve borç konusu hariç aşağı-yukarı benzer sorunların 2008 öncesinde de var olduğu söylenebilir. Zira bu defa tüm bu sorunların yanında yüksek cari açık veren ve yüksek borç yüküne sahip bir Amerikan ekonomisi söz konusudur.

Reinhart ve Rogoff'a göre, yaşanan tüm krizlere ilişkin geçmiş tecrübelerin bize söylediği şey, canlanma esnasında en sık rastlanan yatırım tavsiyesi olan "bu defa farklı" anlayışının, finansal balon oluşmasında oldukça etkili olduğudur. İster finans profesyonelleri isterse de hükümet yetkililerince yapılsın; "…geçmişteki yanlışlardan ders çıkarıldığı ve bugünkü canlanmanın sağlam temeller, yapısal reformlar, doğru politikalar ve modern teknolojiler üzerine inşa olduğu…" beyanı gerçek dünyanın hakikatleriyle bağdaşmamaktadır (Reinhart, Rogoff, 2010, 36).

Posner, yaşanan finansal sorunların temelinde, 2000'lerin başında Amerikan Merkez Bankası'nın sağlam olmayan para politikası ve finansal aracılığın yetersiz düzenlemesi olmak üzere iki ana neden olduğunu öne sürmektedir. Bunlar, uygulanan düşük faiz politikasının balon oluşumunu tetiklemesi ve 1970'lerden itibaren uygulanan kuralsızlaştırma politikasının 2000'lerde zirveye ulaşmasının sistemi korunmasız bırakmasıdır. Ayrıca politika yapıcıların gölge bankacılık sektörünün yükselişi ve riskleri hakkında fikrinin olmamasının, krize hazırlıksız yakalanılmasında ve krizden çıkış sürecinin yanlış yönetilmesinde etkili olduğunu ifade etmiştir (Posner, 2011, 279-281).

Stiglitz, kurumsal yönetimdeki problemlerin yol açtığı hatalı teşviklerin bankaları öngörüden yoksun bir şekilde risk alma konusunda teşvik edici olduğunu belirtmiştir. Fakat Stiglitz'e göre, bu noktada yeni finansal ürünler ve bankaların sorunlu borçları bilançolarında görünmez kılmalarına olanak sağlayan yeni yöntemler finansal balonun daha da büyümesine yol açmıştır (Stiglitz, 2012, 18-19).

King, kriz öncesi dönemde batıda tasarruflar düşerken, başta Çin olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin, Doğu Asya'da yaşanan krizde ortaya çıkan bankacılık sistemlerinde döviz yetersizliği tecrübesiyle dış ticarette fazla vermeye yönelik politikalar izlediğini, bu sayede tasarruflarını ve döviz rezervlerini arttırdığını belirtmiştir. Bu tasarruf bolluğu dünya genelinde uzun dönem faizleri aşağı çekmiştir. Buna ek olarak başta ABD ve Birleşik Krallık olmak üzere kalıcı ticaret açıklarıyla karşı karşıya kalan ülkelerde merkez bankaları istikrarlı büyüme ve düşük enflasyon durumunu devam ettirebilmek ve ticaret açığının toplam talep üzerindeki baskısını telafi etmek için parasal genişleme ve kredi olanaklarının arttırılması vasıtasıyla iç talebin büyümesini hızlandırmak için kısa vadeli faiz oranlarını düşürmüştür. Tüm vadelerde bu kadar düşük faiz oranları harcamaları teşvik etmiş ve pek çok ülkede bu

durum sürdürülemez bir hal almıştır. Asya'daki yüksek tasarruf seviyelerine karşın Batı'da artan borçla birlikte bir bütün olarak dünya ekonomisinde tasarruf-yatırım dengesizliği ortaya çıkmıştır (King, 2017, 27-30).

2008 Krizi'nin merkezinde gölge bankacılık sistemi yatmaktadır. Krugman, günümüzde banka olmayan fakat banka gibi faaliyet gösteren kuruluşların yer aldığı sisteme "paralel bankacılık" veya "gölge bankacılık" adı verilmekte olduğunu belirtmiştir. Krugman'a göre, yükseliş döneminde yaratılan riskli finansal araçlardan bazılarının, ticari bankaların bilanço dışı işlemleri içerisinde yer almasının krizin nedenleri arasında görülmesi mümkündür ancak krizin kuralsızlaştırmadan öte, henüz kurala bağlanmamış kuruluşların üstlendiği risklerden kaynaklandığını söylemek daha doğru bir ifade olacaktır. Bu bağlamda, otoritenin, gölge bankacılığın geleneksel bankacılıkla rekabet edebilecek ve hatta onu aşacak şekilde genişlediği sırada Büyük Buhran'ı mümkün kılan türden bir finansal savunmasızlığa yol açtıklarını anlaması ve bu yeni sistemi kapsayacak bir güvenlik ağı oluşturması gerekliyken bu durumu göz ardı ettiğini belirtmiştir (Krugman, 2010, 145-149).

Benzer şekilde Acemoğlu da yaşananların kapitalizmin veya serbest piyasaların kendi başına bir başarısızlığı değil, düzenlenmemiş piyasaların, özellikle de düzenlenmemiş bir finans sektörü ve risk yönetiminin başarısızlığı olduğunu belirtmiştir (Acemoğlu, 2009, 194)

2008 Krizi için söylenmemiş olsa da değerlendirmelerinin zamanlar üstü yapısı nedeniyle kriz sonrası tekrar gündeme gelen iktisatçılardan biri de Minsky'dir. Minsky'nin görüşlerinin temelinde istikrarsızlığın kapitalizmin temel bir unsuru olduğu düşüncesi yatmaktadır. Minsky, istikrarsızlığın nedeni olarak kapitalist finansman sistemini göstermiş, finansmanın kolaylaşmasına bağlı olarak ortaya çıkan yatırım patlamasına dikkat çekmiştir. Bu süreçte güvenlik marjlarının aşınmasının faizleri arttıracağını, artan faizlerin ise yatırımlarda yavaşlamaya ve ardından krize yol açacağını belirten Minsky, bu süreçten ancak güçlü devlet ve güçlü merkez bankası sayesinde çıkılabileceğini belirtmiştir (Minsky, 2013, 225).

Minsky, ajanların finansman durumunu, güvenli finansman, spekülatif finansman ve ponzi finansman olmak üzere üçe ayırmıştır. Güvenli finansman durumunda borçlunun ödeme yükümlülüklerini karşılamaya yetecek kadar nakit elde etmesi söz konusudur. Spekülatif finansmanda ise borçlunun kısa vadede borç yükümlülüğünü

tam olarak sağlayamaması ve gelir ile borç yükümlülüğü arasındaki farkın yeniden finansman ile karşılanması söz konusudur. Ponzi finansman ise yükümlülüklerin yeniden finansmanla kapatılmasının yanında öz sermayede sürekli bir aşınmayı kapsar. Minsky, uzun vadeli yatırımlar ve mevsimsel özelliklere sahip endüstrilerde meşru kabul edilebilecek bu finansman şeklinin geniş bir alana yayılmasının finansal sistemin kırılganlığını arttıran bir baskı oluşturacağını öne sürmüştür (Minsky, 2013, 345-353). 2008 Krizi öncesinde de buradakiyle benzer şekilde, finansal hırslar nedeniyle hem kredi kullanan hem de kullandıran açısından risklerin tamamen görmezden gelindiği ve gelirden, varlıktan ve istihdam durumundan bağımsız bir borçlanma sistemi inşa edildiği görülmektedir.

Krugman'a göre de konut piyasasındaki yükselişin ardında faizlerin düşük seyretmesinin yanı sıra, kredi veren kurumların ilkelerini terk etmesi ve ödeme gücü gibi temel kredi gerekliliklerini göz ardı etmesi yatmaktadır. Konut fiyatlarının hızlı yükselişinden faydalanmayı amaçlayan ve ödemeleri nasıl gerçekleştireceğini hesaba katmaksızın bu akıl dışı taşkınlık kervanına katılanlara ek olarak, kredi kuruluşları da bu ayrıntıyı görmezden gelmiş, verdikleri kredinin kalitesiyle ilgilenmemiştir (Krugman, 2010, 133-134).

Roubini ve Mihm da benzer şekilde, piyasalardaki yükselişin temelinde yatanın ipoteğe dayalı gayrimenkullerin spekülatörlerce hisseler halinde satılması ve bunun yanı sıra teknolojik yenilikler ve finansal inovasyon ile toplumun sıradan üyelerinin herhangi bir tecrübeye dayanmaksızın yeni ekonominin cazibesine kapılarak borsada kumar oynaması olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca yaşanan bu süreçte politikacıların bu duruma engel olmak yerine cesaretlendirmek suretiyle sorunun daha da büyümesine yol açtığını belirtmiştir (Roubini, Mihm, 2012, 21). Toksik varlıkların seküritizasyonu finansal balon oluşması için sadece bir başlangıç noktasıdır. Kurumsal yönetim, prime dayalı ücret, konut edinmeyi teşvik eden hükümet politikaları ve bankaların uyguladıkları yüksek finansal kaldıraç oranları da söz konusu süreçte önemli etkenler olmuşlardır (Roubini, Mihm, 2012, 69-91).

Krugman, konut piyasasında ortaya çıkan artış 1990'ların başında hisse senedi piyasasında yaşanan artışlar seviyesine ulaşmamış olmasına rağmen ekonomi üzerindeki etkisinin büyük olmasının iki temel sebebi olduğunu öne sürmüştür. Birincisi konut sektörü hisse senedi piyasasından farklı olarak orta sınıfın hemen

tümüne hitap etmesidir. İkincisi ise fiyatlardaki değişim ülke geneline eşitsiz dağılımıdır (Krugman, 2010, 131).

Nelson ve Katzenstein, 2008 Krizi'ne yönelik olarak, aşırı risk alma, ipotek menkul kıymetleştirme, risk yönetimi modelleri ve finans piyasalarında merkez bankası uygulamaları olmak üzere, krizin merkezinde yer alan dört temel unsurdan yalnızca birinin rasyonel davranışla açıklanabileceğini öne sürmüştür. Bu çerçevede, yalnızca rekabetçi bir ortamın getirdiği teşviklerle aşırı risk almanın rasyonel olarak tutarlı kabul edilebileceğini, diğer üç unsurda ise temsilcilerin karar vermesini şekillendirmede sosyal sözleşmelerin önemli bir rol oynadığını belirtmiştir (Nelson, Katzenstein, 2014, 369).

Taylor, kurala dayalı para politikasının en önemli temsilcilerinden biri olarak, finansal krizlerin temelde politika kaynaklı olarak, bir patlama ve kaçınılmaz bir çöküşe yol açan aşırılıklardan, sıklıkla da parasal aşırılıklardan kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu bağlamda, 2008 Krizi öncesinde de Amerikan Merkez Bankası'nın Japonya benzeri bir deflasyon endişesiyle kuraldan saparak, bilinçli bir şekilde, ihtiyari olarak olağandışı derecede düşük faiz oranı uygulamasının, varlık balonu oluşturarak krize giden yolu açtığını öne sürmüştür (Taylor, 2009, 1-5).

Kindleberger ve Aliber ise taşkınlık ve panik döngüsünün kredi arzındaki döngüsel değişikliklerden kaynaklandığını öne sürmüş ve kredi arzının genişleme döneminde nispeten hızlı bir şekilde artarken, ekonomik büyüme yavaşladığında genellikle keskin bir şekilde azaldığını belirtmiştir. Bu bağlamda taşkınlığın, uzak gelecekte aynı gayrimenkul, hisse senedi ve/veya emtia fiyatları ile tutarlı olmayan, şimdiki ve yakın gelecekteki gayrimenkul, hisse senedi ve/veya bir emtia fiyatlarındaki artışları içerdiğini ifade etmiştir. Monetarist bakış açısının, para arzının büyüme hızının dengeli ya da sabit olması halinde finansal taşkınlığın gerçekleşmeyeceği yönündeki görüşünün tam olarak gerçeği yansıtmadığını belirten Kindleberger ve Aliber, bunun taşkınlıkların sıklığını azaltabilmekle birlikte tam olarak ortadan kaldırmayacağını öne sürmüştür (Kindleberger, Aliber, 2005, 12-15). Kindleberger ve Aliber'in, bu noktada Taylor'ın kurala dayalı para politikasının krize engel olacağı yönündeki değerlendirmesi ile ters düştüğü görülmektedir. Ayrıca politika yapıcılar açısından bunun bir tercih olmadığı, büyümenin sürmesi için genişleyici para politikasının

sürdürülmesi gerektiği, aksi taktide çok daha erken resesyona girilmesinin ihtimal dâhilinde olduğu yönünde değerlendirmeler de mevcuttur.

Stiglitz, konut balonu oluşmasına yol açan şeyin, teknoloji balonunun patlaması sonrası piyasaları rahatlatmak için uygulanan likidite ve düşük faiz politikası olduğunu ileri sürmüştür. Irak Savaşı ile artan petrol fiyatlarının ise ithalat ve cari açığı arttırdığını, düşük faiz politikası ile desteklenen konut balonunun tüketimi devam ettirmek için bir teşvik unsuru olarak kullanıldığını belirtmiştir. Değişken faizli krediler ise sistemin en büyük tehditlerinden birisi olmuştur. Oluşturulan yeni finansal sistem ile piyasa ajanlarına daha fazla risk alarak daha yüksek kazanç sağlama imkânının yolunu açmış ve denetleyiciler de riskleri görmezden gelmiştir. Finansal piyasalardaki aşırı riskli eylemlerin, sıkı lobi faaliyetlerinin de etkisiyle düzenleyici ve denetleyici mekanizmaların dışında kalması, ekonominin tamamı için negatif dışsallıklar oluşturan bir sistem oluşmasına yol açmıştır (Stiglitz, 2012, 42-55). Bu çerçeveden bakıldığında politikacıların elinde iki seçenek olduğunu söylemek mümkündür. Ya söz konusu riskleri görmezden gelerek büyümeyi sürdürme yoluna gideceklerdir -ki bu daha büyük sorunlara yol açmış ve sadece muhtemel çöküşü geciktirmiştir- ya da durgunluğu kabul edeceklerdir. Ekonomik durgunluğun siyasi iktidarın devamlılığını tehdit ettiği düşünüldüğünde birinci seçeneğin ağır bastığını söylemek yanlış olmayacaktır.

King, bugün krize giden süreçte önemli bir faktör olarak karşımıza çıkan düşük faiz durumunun, merkez bankalarının zayıf talebe yönelik çözümün daha fazla parasal teşvik olduğu inancının devam etmesi nedeniyle yerleşik bir hal aldığını belirtmiştir. King'e göre, faizlerin düşük kalması gelecekte yeni bir varlık balonu tehlikesini beraberinde getirirken, yükselmesi büyümenin yavaşlaması ve muhtemel bir resesyona yol açacaktır ve ekonominin geleceği bu açmazda gizlidir (King, 2017, 335).

Krizin ortaya çıkışı kadar, küresel piyasalarda hızla yayılması ve geniş bir coğrafyayı etkisi altına alması da dikkatle üzerinde durulması gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Krizin merkezinde, dünya GSMH'sinden oldukça yüksek pay alan ve tüketimin de çok büyük bir kısmını gerçekleştiren gelişmiş ülkelerin yer alması etki düzeyinin de belirleyicisi olmuştur.

Krizin küresel boyutta yayılması noktasında Roubini ve Mihm, ABD'dekine benzer bir banka iflasının Birleşik Krallık'ta da yaşanmasının tüm sistemi sorgulanır hale

getirdiğini belirmiştir. Yaşanan bu belirsizlikte artık yatırımcılar riski değerlendiremez hale gelmişlerdir. Çünkü hiç kimse finansal sorunların derinliği hakkında sağlıklı bilgiye sahip değildir (Roubini, Mihm, 2012, 95-103).

Chudik ve Fratzscher, krizin yayılmasına yol açan küresel aktarım sürecini, likidite koşullarında ve kredi piyasalarında yaşanan sıkılaşma ve risklerin ciddi şekilde yeniden fiyatlandırılması ve yatırımcıların güvenli varlık sınıflarına kaçması çerçevesinde değerlendirmiş, her iki unsurun da küresel aktarım sürecinde önemli rol oynadığını belirtmiştir (Chudik, Fratzscher, 2011, 21).

Stiglitz ise, Amerikan toksik varlıkların önemli bir kısmının yurt dışına çıkmış olması nedeniyle krizin hızlıca küresel bir hal aldığını, bunun Amerikan ekonomisi için bir şans olduğunu, aksi takdirde çok daha kötü bir senaryoyla karşı karşıya kalınacağını belirtmiştir. ABD piyasaların kuralsızlaştırılması yaklaşımının ardından, durgunluğu da ihraç etmiştir (Stiglitz, 2012, 61).

Krizden çıkış süreci de en az krize giden süreç kadar karmaşık ve zorludur. Krugman makroekonomi politikalarının üç boyutu olduğunu, yani otoritelerin ekonomilerine ilişkin istediği üç durumdan bahsedilebileceğini belirtmiştir. Bunlar, durgunluk ve enflasyonla savaşabilmek adına para politikası oluşturmada takdir hakkı, iş dünyasının yaşayabileceği belirsizlikleri ortadan kaldırmak adına istikrarlı döviz kurları ve yabancı yatırım çekebilmek için uluslararası iş yaşamının serbest olmasıdır. Fakat bu üçüne aynı anda sahip olmak mümkün değildir. Aynı anda en çok ikisine sahip olunabilir ve bu kapsamda otoriteler tercihte bulunmak zorundadır (Krugman, 2010, 91-92).

Roubini ve Mihm, kriz anında yapılan müdahaleleri kısa vadeli politikalar çerçevesinde değerlendirmiş ve kurtarma paketleri, borçların kamulaştırılması, kredi garantileri gibi uygulamalar olmaksızın finansal aşırılıklardan doğan bu sürecin bunalım haline dönüşebileceğini öne sürmüştür. Ancak uzun vadeli düşünüldüğünde sorunun çözümünün herkesin borç miktarının azaltılmasından geçtiğini ifade etmiştir (Roubini, Mihm, 2012, 64-65).

Ayrıca kriz dönemindeki mali önlemlerin bir bedeli olduğunu belirten Roubini ve Mihm, vergilerin düştüğü bir dönemde artan kamu harcamalarının bütçe açıklarını arttıracağını ve bunun uzun vadede sürdürülemez olduğunu ifade etmiştir. Bu çerçevede hükümetin artan borçlanma gerekliliği faizleri yükseltecek ve bu da özel

kesimin tüketim ve yatırım harcamalarını finanse etmek için kullanacağı kredilerin maliyetini arttıracaktır (Roubini, Mihm, 2012, 174).

Kriz sonrası hemen tüm otoritelerce kurtarma programları başlatılmış, ancak uygulamaların etkisi sınırlı kalmış ve krizden çıkış süresi oldukça uzun sürmüştür. Stiglitz, buna krizle birlikte ihtiyat güdüsüyle para talebindeki artışın neden olduğunu, söz konusu talebin piyasaların canlanmasına yönelik olarak vergi indirimiyle sağlanan desteği etkisiz kıldığını belirtmiştir. Benzer şekilde faiz oranlarının düşürülmesi de tüketim ve yatırım talebini arttırmamıştır. Bankaların borç vermeye istekli olmayışı da bu durumun yaşanmasında etkili olmuştur (Stiglitz, 2012, 77-79).

Stiglitz ayrıca, geçmişten gelen yargıların krizden çıkış için yapılan düzenlemelere yönelik patika bağımlılığı oluşturduğunu öne sürmüş, zorunlu çıkarları nedeniyle serbest piyasa savunucularının, aksi yöndeki tüm delillere rağmen yaklaşımlarının doğruluğunu ispat çabasında olduğunu belirtmiştir (Stiglitz, 2012, 98).

Krugman'a göre, krizden çıkış için iki şeyin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bunlar, kredi mekanizmasına işlerlik kazandırılması ve tüketimin arttırılması amacıyla harcamaların desteklenmesidir. Ancak uzun vadede yaşananların tekrarlanmaması köklü reformları gerektirmektedir. Söz konusu reformların başarısı da sistemi doğru anlamaktan geçecektir (Krugman, 2010, 170-175).

King, yeniden dengelenmeye yönelik reform programının üretkenliği artırmak için önlemlerin geliştirilmesi ve aşamalı olarak uygulanması, uluslararası ticaretin teşviki ve dalgalı döviz kurlarının restorasyonu olmak üzere üç unsurdan oluşmasını önermiştir (King, 2017, 59-62).

Krizlerin önlenmesi veya en azından etkilerinin hafifletilmesi konusunda Reinhart ve Rogoff, finansal sistemin uzun süreli zaman serileri oluşturularak takip edilmesi ve kontrolünün yanı sıra uluslararası kurumların daha etkin rol alması ve uluslararası iş birliğinin arttırılması önerisinde bulunmuştur (Reinhart, Rogoff, 2010, 340-344). Bu önerilerin Mitchell'in sağlıklı istatistiki veri tabanlarının oluşturulması ve takip edilmesine (Mitchell, 1913, 593) ve Commons'ın uluslararası iş birliğinin arttırılmasına (Commons, 1925, 52) yönelik düşünceleriyle de uyuşmaktadır.

Krize giden süreçte olduğu gibi krizin derinliğinin ve uzun bir süreye yayılmasının da yine uygulanan yanlış politikalardan kaynaklandığını öne süren Taylor, buna tarihsel

tecrübe ve ilkelerden saparak neden olunduğunu belirtmiştir. Taylor da gelecekteki muhtemel aksaklıklardan korunmak için uluslararası finansal mimarinin yeniden düşünülmesi gerektiğini, küreselleşmiş bir ekonomide politika faiz oranlarını dengede tutmanın, küresel bir enflasyon hedefi kavramını ortaya koymaya yardımcı olacağını ifade etmiştir (Taylor, 2009, 27-28).

Stiglitz, yaşanan kriz sürecinden daha fazla borç yükünün yanı sıra daha az rekabetçi, daha verimsiz ve bundan sonraki süreçte ortaya çıkabilecek muhtemel aksaklıklar karşısında daha kırılgan bir finans sistemiyle karşı karşıya kalınabileceğini belirtmiştir (Stiglitz, 2012, 109). Nitekim krizden çıkış sürecinde uygulanan kurtarma paketleri para arzını tarihte hiç olmadığı seviyeler çıkarmıştır.

Stiglitz, devletin rolünün, çöküş sonrası kurtarma ve sisteme yeniden işlerlik kazandırmadan öte olağan zamanlar için de piyasayla koordineli olarak, piyasa ve devlet dışı kurumların da desteğiyle dengeli bir iktisadi sistemin inşası olması gerektiğini öne sürmüştür (Stiglitz, 2012, 12).

King, kapitalizmin tartışmasız bir zaferinden bahsedilemeyeceğini, kapitalizme olan inancın sarsıldığını ancak bu inancın yeniden kurulması gerektiğini belirtmiştir. King'e göre kapitalizm, özellikle kolektif çözümler gerektiren sorunların cevabı olmaktan ve adil bir gelir ve servet dağılımı sağlamaktan uzaktır. Ancak servet yaratmanın en iyi yolu budur ve kapitalizm, verimlilik artışı sağlayan inovasyon süreçleri için teşvikler sağlar (King, 2017, 365).

Para ve bankacılık sisteminin kapitalist sistem içerisindeki önemine dikkat çeken King, söz konusu yapının günün teknolojisi yansıtan ve insanlar tarafından kurgulanan kurumlar olduğunu belirtmiştir. Ekonomik büyüme için hayati önem taşıyan ve sermaye biriktirmek için gerekli kaynakları sağlayan bu kurumlar finansal simya yoluyla likit olmayan gerçek varlıkları, likit finansal varlıklara dönüştürmüşler ve krizle birlikte bu simya açığa çıkmıştır. King'e göre, başarılı ve daha istikrarlı bir kapitalizm biçimini desteklemek için finansal sistem yeniden tasarlanmalı ve şekillendirilmelidir (King, 2017, 365-367).

4.4. Literatür

Finansal krizler, uzun zamandır akademisyenlerin düşünce dünyasını meşgul etmektedir. Bu konudaki öncü çalışmalar genel olarak Gelişmekte Olan Ülkelerde

yaşanan ve temelinde siyasi başarısızlık ve yetersiz kurumsal yapıdan kaynaklanan sorunlar üzerinedir (Krugman, 1979; Mishkin, 1990; Mishkin, 2001; Goldstein, Turner, 1996; Kaminsky, Reinhart, 1999).

Başlangıçta, kriz literatürü, krizlerin, aşırı genişlemeci mali ve parasal politikalar gibi zayıf iktisadi temellerden kaynaklandığını vurgulamıştır. Fakat sonrasında yaşanan krizler ve bu konuda geliştirilen modeller göstermiştir ki politika temelinde önemli bir değişiklikler olmaksızın da krizler ortaya çıkabilmektedir (Kaminsky, Lizondo, Reinhart, 1998, 3). ABD özelinde, 2007 yılında bankacılık sektöründe yaşanan çöküşle başlayan ve 2008 yılında küresel bir boyuta ulaşan son finansal kriz, çıkış noktası itibariyle zayıf iktisadi temeller ve zayıf finansal piyasalar yargısının tek başına yetersizliğini bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Estrella ve Mishkin (1996), probit model kullanarak, 1959-1995 yılları arası makroekonomik veriler yardımıyla, ABD ekonomisi için geçmiş dönem durgunluk ve krizlerin tahminini gerçekleştirmiş, gelecekte ortaya çıkabilecek muhtemel durumlar için ipuçları aramışlardır. Finansal parametreler çerçevesinde ABD özelinde yaşanan resesyonları tahmin etmek üzere geliştirilen bu model, finansal durgunlukların tahmin edilmesine yönelik öncü çalışmalardandır. Model durgunluklara ilişkin iyi seçilmiş birkaç finansal değişkenin takibinin, piyasa katılımcıları ve politika yapıcılar için kullanışlı olabileceğini öne sürmektedir (Estrella, Mishkin, 1996, 2). Çalışmanın sonuçlarına göre getiri eğrisinin eğimi ve hisse senedi fiyatlarının etkili olduğu görülmektedir (Estrella, Mishkin, 1996, 24). Ancak unutulmamalıdır ki birçok faktörün etkili olduğu durgunluk ve krizler için diğer unsurların da göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Demirgüç-Kunt ve Detragiache (1998), logit model kullanarak, 1980-1994 yılları arasında bankacılık krizi yaşamış 29 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke verisiyle bankacılık krizlerinin belirleyicilerini tespit etmek üzere bir analiz gerçekleştirmiştir. Model gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında kıyaslama yapmakta ve ortak noktalara odaklanmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre (Demirgüç-Kunt, Detragiache, 1998, 103-104):

- Makroekonomik ortam zayıf olduğunda bankacılık krizlerinin ortaya çıkma eğilimi yüksektir. Özellikle, düşük GSYH büyümesi, bankacılık sektöründeki risk artışı ile önemli ölçüde ilişkilidir.

- Yüksek enflasyon, bankacılık sektörüne ilişkin risklerin artışında önemli rol oynamaktadır. Çünkü yüksek enflasyonla ilişkili yüksek ve değişken nominal faiz oranları bankaların vade dönüşümü gerçekleştirmesini zorlaştırmaktadır.
- Yüksek reel faiz oranlarının, reel faiz oranları kontrol edilse bile, bankacılık krizleri olasılığını önemli ölçüde arttırdığına dair bazı (çok güçlü olmayan) kanıtlar vardır.
- Açık bir mevduat sigortası planının varlığı sistemik bankacılık sorunlarının olasılığını artırma eğilimindedir.

Elde edilen bulgular krizlerin temelinde olan zayıf kurumsal yapıların ve istikrarsız ekonomilerin krizlere açık olduğunu bu haliyle de daha çok gelişmekte olan ülkelerin sorunu olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan finansal rahatsızlıkları açıklamada sınırlı bir katkı söz konusudur.

Kaminsky ve Reinhart (1999), Kaminsky, Lizondo ve Reinhart (1998) tarafından geliştirilen sinyal alma modeli kullanarak, 1980-1994 yılları arasında bankacılık ve ödemeler dengesi krizi yaşamış 20 ülke verisiyle ödemeler dengesi ve bankacılık krizlerinin ortak bir makro-ekonomik arka planı üzerine bir analiz gerçekleştirmiştir. Bu çalışma ile döviz krizi ve bankacılık krizi arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Model krizin ne zaman geleceğini tespit etmeye yardımcı olmak için tasarlanmış bir erken uyarı sisteminin tasarımında öncü bir rol oynamaktadır.

Model dört temel varsayım üzerine şekillendirilmiştir Bunlar doğru tanımlanmış bir kriz kavramı, potansiyel öncü göstergeler konusunda uzlaşı, bir göstergenin kriz sinyali olup olmadığına dair uygun bir kriter belirlenmesi ve söz konusu sinyale dair makul bir süre tanımlanmasıdır (Kaminsky, Reinhart, 1999, 487). Modelin tutarlılığı bu varsayımların gerçek ile uyumuna bağlıdır. Ayrıca sinyal alma modelinde söz konusu olan her bağımsız değişkenin ikili değişkenlere dönüşümünün, ayrık bağımlı değişkenlere kıyasla önemli bir bilgi kaybına yol açacağı yönünde eleştiriler de söz konusudur (Bussiere, Fratzscher, 2006, 956)

Söz konusu çalışmanın sonuçlarına göre (Kaminsky, Reinhart, 1999, 474):

- Finansal piyasaların serbestleşmesini takiben bankacılık ve döviz krizleri bütünleşmiştir.

- Çoğunlukla bankacılık sektöründe ortaya çıkan sorunlar ödemeler dengesi krizini belirleyicisi konumundadır. Bir bankacılık krizinin devam ettiğini bilmek, gelecekteki döviz krizini tahmin etmenize yardımcı olur. Bununla birlikte, nedensel bağ tek yönlü değildir.
- Para biriminin çöküşünün bankacılık krizini derinleştirip kısır bir spirali harekete geçirdiği görülmektedir.
- Bankacılık krizinin çoğunda zirve, döviz krizinden sonra gelir. Bu, mevcut sorunların ağırlaştığını veya döviz kurunu savunmak için gereken yüksek faiz oranlarına maruz kalındığını veya bankaların döviz riskine maruz kalmaları nedeniyle ortaya çıkan yeni sorunların olduğunu ortaya koymaktadır.
- Bankacılık krizleri genellikle ödemeler dengesi krizlerinden önce gelmekle birlikte döviz krizinin mutlak nedeni değildir. Her iki kriz de durgunluk veya düşük ekonomik büyüme, kısmen ticaret koşullarının kötüleşmesi, aşırı değerlenmiş bir döviz kuru ve artan kredi maliyetinden kaynaklanmaktadır.
- Krizler zayıf ekonomik temellerden kaynaklıdır. Ekonomik temellerin sağlam olduğu şartlarda krizlerin görülme sıklığı nadirdir.
- İkiz krizlerin etkisi krizlerin ayrı ayrı yaşandığı durumlara göre daha yıkıcıdır.

Hardy ve Pazarbaşıoğlu (1999), Bankacılık sistemindeki sıkıntılara ve krizlere dair öncü göstergeleri belirlemek amacıyla gözlem döneminde bankacılık krizine maruz kalmış veya ciddi sorunlar yaşamış 50 ülkeyi kapsayan bir model ortaya koymuştur. Çalışma bankacılık sektörü ve reel sektöre dair göstergelerin döngüsel hareketlerinin bankacılık krizleri üzerinde oynadığı rolü incelemektedir. Kriz yılı, kriz öncesi yıl ve diğer zamanları ayrı tutan üç değişkenli bir kukla değişken kullanılmış, bu sayede kriz evresinin öncesinde ortaya çıkan olağandışı davranış eğiliminin gözlemlenebilmesi ve yalnızca kriz yılında bilinenden bağımsız olarak öncü göstergelerin öngörü gücünün kurulmasına olanak sağlanması amaçlanmıştır (Hardy, Pazarbaşıoğlu, 1999, 249).

Elde edilen bulgulara göre bankacılık krizleri reel GSYH büyümesinde düşüş, enflasyondaki aşırı dalgalanma, kredi genişlemesi ve sermaye akışları, yükselen reel faiz oranları ve sermaye çıktı oranında azalma, reel döviz kurunda keskin bir düşüş ve aleyhte bir ticaret şoku ile ilişkilidir (Hardy, Pazarbaşıoğlu, 1999, 257)

Aka (2006), bu çalışmasında zamanın kriz olasılığı üzerindeki etkisi temel alınarak finansal istikrarın muhtemel süresi ve bu sürenin belirleyicilerini ortaya koymayı amaçlamıştır (Aka, 2006, 149). Finansal sistemin durağanlığına ilişkin muhtemel bankacılık krizi sürelerinin tespitine yönelik olarak kurguladığı bu modelle, 68 gelişmekte olan ülkeye ait 2004 yılına kadarki verileri kullanarak gerçekleştirdiği analizinde, bankacılık krizlerinin yaklaşık 10 yılda bir gerçekleşmesi ihtimalinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu bağlamda piyasa katılımcıları ve politika yapıcıların, finansal istikrarın sonsuz bir süreç olmadığı gerçeğini gözden kaçırmaması gerektiğini belirtmiş, politika yapıcıların finansal sistemi denetlemede sürekli olarak uyanık olmaları gerektiğini, çünkü başarısızlık izleniminin kalıcı olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca ihtiyati denetim ve düzenleme politikalarında uluslararası bir koordinasyonun gerekli olduğu küreselleşme altında, bireysel ülke politika yapıcıları için daha az politika aracı mevcut olduğunu belirtmiştir (Aka, 2006, 156-157).

Aka'nın ortaya koyduğu bu çalışma başta Mitchell'in çalışmaları olmak, üzere iş döngülerine yönelik olarak ortaya konulan teorik analizleri destekler niteliktedir. Ayrıca krizlerin bulaşma olgusu ve bankacılık krizleriyle ilgili geçmiş deneyimlerin büyük ölçüde geçerliliğini sürdürdüğü ortaya konulmuştur (Aka, 2006, 156).

Bussiere ve Fratzscher (2006), finansal krizlerin tahminine yönelik bir erken uyarı sisteminin geliştirmek amacıyla logit model kullanarak, 1993-2001 yılları arası finansal kriz yaşayan 20 gelişmekte olan ülke verisiyle bir analiz gerçekleştirmiştir. Standart uygulamalardan farklı olarak kriz anı ve sonrasını ayrı tutarak ikili yerine üçlü bir kukla kullanmış, bu sayede ekonomik değişkenlerin daha sürdürülebilir bir seviyeye veya büyümeye ulaşmadan önce bir ayarlama sürecinden geçtiği kriz sonrası döneme dair bir eğilim belirleyerek daha tutarlı bir tahmin modeli oluşturmayı amaçlamıştır (Bussiere, Fratzscher, 2006, 954). Bu analiz çerçevesinde kriz tahmin modellerinde "kriz dönemi/kriz sonrası dönem" arasında ayrım yapmamanın tahmin sonuçlarında önemli bir sapmaya yol açacağı ve dolayısıyla modellerin finansal krizleri tahmin etme kabiliyetini zayıflatacağı sonucuna ulaşmıştır (Bussiere, Fratzscher, 2006, 970). Ancak bu yöntem için de kriz sonrası döneme ilişkin uyum süreci tanımlanırken belirlenen ölçülerin evrensel ve tüm zamanlar için geçerli olması oldukça zorlayıcı bir varsayımdır.

Reinhart ve Rogoff (2008), 2007 yılında ABD özelinde başlayan finansal sorunlar ile geçmişte yaşanan krizleri varlık fiyatları, reel ekonomik büyüme ve kamu borcu açısından karşılaştırmıştır. Henüz regülasyona tabi olmayan veya kısmen düzenlenmiş finansal varlıkların finansal sistem içerisinde önemli bir yere sahip olmasının getirdiği risklere dikkat çekmiş, teknolojik gelişmelerin finansal sisteme dair kimi riskleri ortadan kaldırırken yeni riskler doğurduğunu vurgulamıştır. Varlık fiyatlarına ilişkin özellikle konut fiyatları açısından benzer bir trend gözlemlemiş, hisse senedi fiyatlarının ise geçmişe nazaran daha geç tepki verdiğini, bunun nedeninin ise Amerikan Merkez Bankası'nın olağanüstü miktardaki teşviklerinden kaynaklı olabileceğini belirtmiştir. Büyüme rakamlarının da geçmiş dönemlerle paralellik içerisinde olduğunu öne süren Reinhart ve Rogoff, kamu borçlarının ise geçmişe nazaran daha yavaş bir artış eğiliminde olduğunu ifade etmiştir (Reinhart, Rogoff, 2008, 340-342).

Alessi ve Detken (2009), tek değişkenli sinyal alma modeli kullanarak, 18 OECD ülkesine ait 1970-2007 yılları arası verisiyle varlık fiyatlarındaki balon oluşumu ve çöküşe ilişkin öncü göstergelerin belirlenmesine yönelik bir analiz gerçekleştirmiştir. Bu sayede varlık döngülerine yönelik karar vericiler için mümkün olduğu ölçüde gerçek dünya ile uyumlu bir erken uyarı sistemi ortaya koyulması amaçlanmış, önceki çalışmalardan farklı olarak krizlere ilişkin küresel değişkenlerin önemine dikkat çekilmiştir. Söz konusu analiz çerçevesinde, küresel M1 para arzı açığı ve küresel özel kredi açığının en iyi erken uyarı göstergeleri olduğu ve en iyi göstergelerin küresel değişkenler olmasının, varlık fiyatlarındaki balon ve çöküş döngülerinin büyük ölçüde uluslararası olgular olduğu gerçeğiyle açıklanabileceği sonuçlarına ulaşmıştır (Alessi, Detken, 2009, 6):

Barrell ve diğ. (2010), logit model kullanarak, 1980-2006 yılları arası bankacılık krizi yaşayan 14 OECD ülkesi verisiyle bankacılık krizlerine yönelik bir erken uyarı sistemi geliştirmiştir. Çalışma, herhangi bir krizin tetikleyicilerinin, ekonominin türüne ve bankacılık sisteminin doğasına bağlı olduğu düşüncesinden hareketle önceki kriz tahmin modellerinden farklı olarak makroekonomik ve finansal değişkenler yerine bankacılık sektörü verilerine odaklanmıştır. Yapılan analiz neticesinde elde edilen sonuçlara göre (Barrell ve diğ., 2010, 2258-2262):

- Bankacılık sektöründeki yüksek sermaye yeterliliği ve likidite oranının kriz olasılığını azaltmada olumlu etkisi vardır. Krizden bir yıl önce bilançolarında nispeten yüksek düzeyde nakit ve menkul kıymet tutan sağlıklı sermaye seviyesine sahip bankacılık sistemlerinin çökme olasılığı daha düşüktür.

- Krizden 3 yıl önce reel konut fiyatlarındaki büyük çaplı artış, bankaların uzun vadeli riskli ipotek kredisi kullandırması ve borçlu temerrüt ihtimali nedeniyle bir kriz ihtimalini açıkça artıracaktır.

- Ayrıca bankaların likidite ve sermaye yeterlilik oranlarını optimize edilmesi ve hızlı emlak fiyat artışının baskılanması gelecekteki kriz olasılığını hafifletebilir.

Keen (2011), bu çalışmasında, Minsky'nin, istikrarsızlık döneminin ardından gelen ılımlılık dönemi, sonrasında yeniden istikrarsızlık ve ciddi bir ekonomik krizle sonuçlanan döngüyü açıklamaya yönelik hipotezini temel alarak oluşturduğu Finansal İstikrarsızlık Hipotezi Modelini (Keen, 1995) parasal bir makroekonomik model oluşturmak için genişletmiştir. Söz konusu model çerçevesinde finansal kriz ve öncesindeki dönüşümün hem parasal hem de reel nitel özelliklerini öne çıkararak, sadece büyük durgunluğa değil, büyük ılımlılık dönemine de teorik olarak açıklık getirilmesi amaçlanmıştır (Keen, 2011, 221).

Baier, Clance ve Dwyer (2012), doğrusal olasılık modeli kullanarak 142 ülkeye ait 1976-2008 arası veriyle ekonomik özgürlüklerin bankacılık krizi üzerindeki etkisini tespit etmeye çalışmış ve ters yönlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur (Baier, Clance, Dwyer, 2012, 215). Yani sonuçlar göstermektedir ki varsayımların aksine daha fazla ekonomik özgürlük, bankacılık krizlerini daha az olası kılmaktadır. Ancak burada kullanılan özgürlük endeksinin temel aldığı kriterler de önem arz etmektedir. Piyasa ajanlarının rekabeti engelleyici eylemlerine kısıtlama getirilmesi, sözleşmelerin yasalarla güvence altına alınması, mülkiyet hakkına yönelik düzenlemelerin varlığı ve hileli eylemlere yönelik yaptırımlar söz konusu olması gibi uygulamalar ekonomik özgürlüğün bir gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira araştırmada kullanılan Fraser Enstitüsünce hazırlanan özgürlük endeksinde yüksek dereceye sahip ülkelerin bu konularda sıkı düzenlemelere tabi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Elde edilen sonuçlar bu hakikat dikkate alınmaksızın yorumlandığında yanlış yargılara varılması söz konusu olabilecektir.

Babecký ve diğ. (2012), bayesian model kullanarak, 36 Avrupa Birliği ve OECD ülkesine ait 1970-2010 yılları arası verisiyle gelişmiş ekonomilerde önemli risklerin tespitini sağlayacak erken uyarı göstergelerinin ve krizlerin ardından yaşanan iktisadi gelişmelerin açıklanmasında hangi göstergelerin en yararlı olduğunun belirlenmesi amacıyla bir analiz gerçekleştirmişlerdir.

Bu çalışmada öncellikle sürekli bir reel maliyet endeksi ile ikili bir kriz oluşumu endeksini birleştirerek, krizlerin ekonomiye maliyetinin ölçüsünü iyileştirmeye ve gelişmiş ekonomilerde ortaya çıkan krizlerin gerçek maliyetlerini karakterize etmeye çalışmışlar. Sonrasında ise mevcut modellerden farklı olarak erken uyarı sinyalinin süresini değişken bazında ele almışlar, panel vektör otoregresyonunu kullanarak her potansiyel öncü gösterge için en uygun zaman gecikmesini belirleme yoluna gitmişler. Son olarak en yararlı öncü göstergeleri belirlemek için bayesian model ortalamasını kullanmışlar (Babecký ve diğ., 2012, 3-5).

Büyük örneklemlerin oldukça heterojen bir grup oluşturması gerçeğine rağmen, önceki modellerin örneklemin homojen olduğu varsayımıyla, kesitsel bir çerçevede ortaya koyulmasının tahmin ve değerlendirme hatalarına yol açacağı düşüncesiyle yalnızca gelişmiş ülkeler analize dâhil edilmiştir. Farklı yapısal özelliklere sahip ülkelerin aynı çerçevede değerlendirilmesi önemli potansiyel göstergelerin gözden kaçırılması riskini doğuracaktır (Babecký ve diğ., 2012, 7).

Bu analiz neticesinde elde edilen bulgulara göre gelişmiş ülkeler için en faydalı öncü göstergeler hem yerel hem de küresel ölçektedir. Yerel olanlar arasında konut ve hisse fiyatlarında düşüş ile özel sektör kredisinde artış, küresel değişkenler arasında ise özel sektör kredisindeki düşüş en kullanışlı göstergeler olarak ortaya çıkmıştır. Krize dair ipucu vermesi açısından en kilit gösterge olarak ise yurtiçi kredi büyümesidir (Babecký ve diğ., 2012, 3).

Chenguel (2014), hata düzeltme modeli kullanarak, 2007 yılında ABD'de eşik-altı ipotekli kredilerde ortaya çıkan ödeme sorunları ile başlayan krizin yayılma etkisini kriz öncesi ve kriz dönemi ülkeler arasındaki korelasyonu test ederek, ortak bir davranış gösterip göstermediklerini gözlemlemek suretiyle belirlemeye çalışmıştır. Bu ilişkiyi G7 ve BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ülkelerine ait borsa endeks hareketleri üzerinden analiz etmiş, Amerikan finansal piyasalarında ortaya çıkan krizin

gelişmiş ülkelerle başlayıp, sonrasında gelişmekte olan ülkelere doğru bir patika izlediğini belirlemiştir (Chenguel, 2014, 63-67).

Laina, Nyholm ve Sarlin (2015), sinyal alma modeli ve logit model kullanarak 1980-2013 arası kriz yaşamış 11 AB ülkesi verisiyle sistemik bankacılık krizlerinin öncü göstergelerinin belirlenmesi amacıyla bir analiz gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada sadece Avrupa ülkelerine odaklanılarak, nispeten homojen bir ekonomi kümesi çerçevesinde bankacılık krizinin belirleyicileri hakkında bir analiz ortaya koyulmuştur. Analizde logit model ve sinyal alma modeli birlikte kullanılmış ve elde edilen bulguların birbirini desteklediği gösterilmiştir (Laina, Nyholm, Sarlin, 2015, 3-5). Elde edilen bulgulara göre (Laina, Nyholm, Sarlin, 2015, 21):

- Kredi/mevduat oranındaki büyüme ve konut fiyatları en başarılı öncü göstergelerdir.
- Hanehalkı ve özel kesim borçlarındaki artış ile ipotekli konut kredilerindeki büyüme ve trendden sapma da yararlı öncü göstergelerdir.
- GSYH'deki değişim başta olmak üzere, enflasyon ve cari işlemler dengesi gibi makroekonomik değişkenlerin iyi öncü göstergeler olduğuna dair kanıt yoktur.

Miao ve Wang (2015), varlık balonları, bankacılık krizi ve refah etkisi kapsamında, bankaların içsel borçlanma kısıtlamalarıyla karşı karşıya olduğu bir bankacılık sektörü varsayımı üzerinden izlenebilir bir makroekonomik model geliştirilmesine yönelik teorik bir analiz ortaya koymuş ve bu çerçevede şu sonuçlara ulaşmışlardır (Miao, Wang, 2015, 767-780):

- Finansal krizlerin, ajanların bankaların borsa değerine yönelik kanaatlerindeki değişimlerle tetiklendikleri bu çalışmada, temel şoklar finansal krize neden olabilirken, güven kaybının da önemli bir rol oynayabileceğini gösterilmiştir.
- Bankacılık balonları pozitif geri besleme döngü mekanizması tarafından yaratılmıştır.
- Bir bankacılık balonunun varlığı bir bankanın borçlanma kısıtlamalarını gevşetir ve bankanın iktisadi büyümeye pozitif katkı sağlayacak şekilde daha fazla borç vermesine imkân tanır. Çöküş yaşanmadığı sürece baloncuklu denge, baloncuksuz dengeye göre daha yüksek iktisadi etkinlik sağlar.

- Bir balonun varlığı inançlara bağlı olduğundan ve inançlardaki değişim bir balonun çökmesine neden olabileceğinden, bankacılık balonları finansal sistemi dengesiz hale getirip makroekonomiye zarar verebilir. Ancak hükümetlerin, gelecekteki muhtemel bir çöküşün neden olduğu borç verme ve yatırımdaki ilk düşüşü hafifletme rolü de vardır.

Bu çalışmadaki dikkat çeken bir diğer nokta varlık balonuna imkân vermeyen kabarcıksız denge durumunun ekonomi açısından olumsuz niteliğidir. Böyle bir denge altında hanehalkı gelecekte geri ödenemeyeceği endişesiyle bankalara daha az mevduat yatırmakta, buna bağlı olarak bankalar finansal olmayan firmalara daha az kredi vermektedirler. Bu da daha düşük sermaye stoku ve daha düşük üretim ile sonuçlanır (Miao, Wang, 2015, 765). Bu düşünceden hareketle istikrar sağlayan statik denge yerine, zaman zaman dalgalanmalara ve krizlere yol açabilen ancak yeniliklere ve dönüşüme izin veren dinamik kurumsal yapıların daha yüksek refah düzeylerine ulaşılmasına olanak tanıdığı varsayılabilecektir.

Huang ve Chiang (2017), ABD'nin en kalabalık 20 eyaletini dikkate alarak ve 1975-2011 yılları arasına ait veriler yarımıyla, eşik gözlemlenmemiş birleşenler modeli altında bir erken uyarı sistemi geliştirmiştir. Ortaya koyulan modelde konut piyasası ile reel ekonomi arasındaki doğrusal olmayan ilişkilere odaklanılarak konut balonunun varlığı tespit edilmeye çalışılmaktadır. Yapılan değerlendirmede konut balonuna ilişkin sağlıklı işleyen bir erken uyarı sistemi sayesinde yatırımcıların konut piyasasında çöküş olasılığı altında gayrimenkul varlıklarının yatırım ağırlıklarını düşür servet kaybını azaltabileceğini öne sürülmektedir (Huang, Chiang, 2017, 34-35). Ancak böyle bir öngörü konut piyasasında paniğe sebebiyet vererek muhtemel bir krizi önceleyebilecek ve hatta hatalı bir tahmin sağlıklı bir piyasada dahi çöküşe yol açabilecektir.

Yapılan bu çalışmanın sonucun konut piyasasında ortaya çıkan balonlara ilişkin elde edilen bulgulara göre (Huang, Chiang, 2017, 47-48):

- Konut fiyat dinamiği ekonomik temellerden ziyade tarihsel yollarla oldukça ilişkilidir ve konut fiyatlarındaki değerlenmenin birkaç dönem boyunca sürdüğü görülmektedir.
- Konut piyasaları, 2000 yılına kadar makroekonomik toplamlarla yakından ilişkili iken, 2001 resesyonuyla yaşanan makroekonomik çöküşe rağmen konut

fiyatlarının yükselişe geçtiği görülmüştür. 2006-2011 yılları arasında yaşanan konut başarısızlığında ise incelenen tüm eyaletlerde konut fiyatlarında çöküş söz konusudur.

- Erken uyarı sisteminin üç işareti; konut fiyatındaki otoregresif yapıların sürekliliği, konut fiyat dinamikleri ve ekonomik temeller arasındaki etkileşimler, devlet düzeyindeki kişi başına düşen reel gelir artışı ve eğilimlerin konut fiyat dinamiğinin itici gücü olarak hareket edip etmediğidir.

Pedro, Ramalho ve da Silva (2018), özgün etkiler altında probit model kullanarak 1991-2011 yılları arası 33 OECD ülke verisiyle söz konusu ülkelerdeki bankacılık krizlerinin ana belirleyicilerini tespit etmek amacıyla bir analiz gerçekleştirmiştir. Ayrıca farklı logit ve probit modellerle de sonuçları karşılaştırarak benzer bulgulara ulaşmıştır. Bu çalışma ile "ülkelere özgü bankacılık sektörü ve makroekonomik koşullar bankacılık krizi olasılığını etkilemekte midir?" sorusuna yanıt arama çabası güdülmüş, bunun yanı sıra krizlerin yayılma etkisine de değinilmiştir. Yapılan analizde şu sonuçlara ulaşmıştır (Pedro, Ramalho, da Silva, 2018, 203):

- Yüksek banka borcuna ek olarak ve düşük GSYH büyümesi bankacılık krizlerinin ana belirleyicisidir.
- Krizler aynı coğrafi bölgedeki ülkeler arasında ve G7'den diğer ülkelere bulaşıcılık göstermektedir.
- Banka tabanlı finansal sistemler sınır ötesindeki bankacılık krizleri karşısında daha dirençlidir
- Regülasyon ve denetleme faaliyetleri banka iflasının önlenmesiyle ilgili değildir.

4.5. 2008 Küresel Finans Krizi'nin Kurumsal Analizi

2008 Krizi, ekonominin durumuna ilişkin birçok öngörüyü ve finansal aksaklıkların tespitine yönelik olarak kurgulanan sistemleri geçersiz kılarak ekonominin yapısına dair bilgilerimizde güncelleme ihtiyacı doğurmuştur. Krizin, finansal yapılarının güçlü ve etkin kabul edildiği gelişmiş ülkelerde başlayıp, yine öncelikle gelişmiş ülkelere ve ardından gelişmekte olan ülkelere doğru bir patika izleyerek yayılması (Chenguel, 2014, 67) da ayrıca dikkate değer bir husustur. Çalışmanın bu analiz bölümünde

kurumsal unsurlara ilişkin bir kısım değişkenlerin de yardımıyla, 2008 Krizi'nin geçmişte yaşanan krizlerle benzerlik gösterdiği ve farklılaştığı yönlerin aydınlatılmasına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

4.5.1. Modele Dâhil Edilecek Ülkelere Genel Bakış ve Veri Setinin Kapsamı

2008 Küresel Finans Krizi'nin kurumsal dinamiklerinin belirlenmesine yönelik olan bu çalışma 2000-2018 yılları arası OECD ülkelerine ait panel veri seti üzerinden gerçekleştirilecektir. Ayrıca geçmişle kıyaslama yapabilmek adına 1980-2018 yılları arasını kapsayan bir veri setinden yararlanılacaktır. Çok boyutlu yapısı ile model parametrelerinin daha doğru çıkarımına imkân tanıması, insan davranışının karmaşıklığını yakalamak için tek bir kesit veya zaman serisi verisinden daha fazla kapasiteye sahip olması ve hesaplama ve istatistiksel çıkarımı basitleştirici yapısı gibi avantajları (Hsiao, 2007, 3-5) nedeniyle analizde panel veri kullanılması tercih edilmiştir.

Modele dâhil edilen değişkenlerin bir kısmının yıllık olarak yayınlanan endeksler olması nedeniyle analizde yıllık veriler kullanılacaktır. 36 OECD ülkesini ve 19 yılı kapsayan bu veriler OECD, IMF, Dünya Bankası, FRED, TCMB, Trading Economics, Knoema, YCharts ve Fraser Enstitüsü veri tabanlarından elde edilmiştir. Bazı ülkelerin bazı yılları için eksik olan veriler, aylık veya 3 aylık verilerden türetilerek hesaplanmıştır. Bağımlı değişkene ilişkin kriz verileri Laeven ve Valencia tarafından oluşturulan rapordan (Laeven, Valencia, 2018) alınmıştır. Çalışmanın amacının kriz tahmini yapmak veya krize yol açan parametreleri belirlemek değil de 2008 krizinde yaşananlara kurumsal perspektiften bir bütün olarak açıklık getirmek olması nedeniyle dikkate alınan dönemde sadece kriz yaşayan ülkeler değil yaşamayan ülkeler de analize dâhil edilmiştir.

2008 Krizi başlangıç noktası itibariyle bir gelişmiş ülke krizi olarak karşımıza çıkmaktadır ve 2007-2008 itibariyle finansal kriz yaşayan 24 ülkenin 20'si OECD ülkesidir. Söz konusu ülkelerin 13'ünde (ABD, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, İrlanda, İspanya, İzlanda, Letonya, Lüksemburg, Macaristan, Portekiz, Slovenya ve Yunanistan) finansal piyasalardaki sorunlar beş yıl ve üzerinde, 7'sinde (Almanya, Danimarka, Fransa, Hollanda, İsveç, İsviçre ve İtalya) ise bir yıl civarında sürmüştür. 16 ülkede (Avustralya, Çekya, Estonya, Finlandiya, İsrail, Japonya, Kanada, Kore, Litvanya, Meksika, Norveç, Polonya, Slovakya, Şili, Türkiye ve Yeni Zelanda) ise söz

konusu dönemde finansal kriz yaşanmamıştır. Söz konusu dönemde kriz yaşamayan ülkeler dikkate alındığında önemli bir kısmının 1990'lı yıllar boyunca Güney Amerika ve Doğu Asya Krizi'nden etkilendikleri görülmektedir (Laeven, Valencia, 2018). Bu durum, yakın bir dönemde kriz yaşayan ülkelerin finansal piyasalarına ilişkin ortaya koydukları regülasyonların olumlu etkisine işaret ettiği söylenebilir.

Çalışma kapsamında ele aldığımız ülkeleri coğrafi konuma ve kurumsal benzerliklerine göre değerlendirdiğimizde de bazı ortak noktalar göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Kıta Avrupası'nda yer almakta olan Almanya ve Fransa, aynı yarımadada yer alan Norveç, İsveç, Finlandiya ve aynı kıtada yer alan Avustralya ve Yeni Zelanda'da kriz olmamış veya kısa sürmüştür. Avrupa'nın güneyinde yer alan ve benzer sosyo-ekonomik özellikler gösteren Portekiz, İspanya, Yunanistan, Finansal Piyasalar ve Kurumlar açısından benzerlik gösteren ABD ve Birleşik Krallık ile yakın komşuları İrlanda ve Belçika'da ise finansal açıdan problemler uzun bir süre daha devam etmiştir (Laeven, Valencia, 2018).

Dünya Bankası verilerine göre, 2007-2008 yıllarında bankacılık krizi yaşayan ülkelerin, satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen GSYH'si dikkate alındığında hemen hemen tamamının orta ve yüksek gelir grubuna dâhil ülkeler olduğu görülmektedir. Bu durum yaşanan krizin bir gelişmiş ülke krizi olduğuna işaret etmektedir.

4.5.2. Değişkenler

2008 Krizi'nin kurumsal temellerine yönelik bu analizde bir bağımlı ve 24 bağımsız olmak üzere toplam 25 değişken kullanılmıştır. Ele alınan değişkenler çoğunlukla krizlerin belirleyicisi olarak daha önce bu alanda ortaya konulan analizlerde birçok defa test edilmiştir. Bu çalışmada ise 2008 Krizi özelinde analiz edilerek geçmişle olan benzerlikler ve farklılıkların belirlenmesinin yanı sıra özellikle kurumsal yapıların etkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Tablo 1: Değişken Listesi

1	BANK_CRISES	Kriz Kukla Değişkeni (Kriz Olup Olmama Durumu)	Bağımsız Değişken
2	REAL_HOUSE_PRICE	Reel Konut Fiyatlarındaki Yıllık Değişim	Bağımlı Değişkenler
3	CON_PRICE	Tüketici Fiyatlarındaki Yıllık Değişim	
4	SHARE_PRICE	Hisse Senedi Fiyatlarındaki Yıllık Değişim	
5	UNEMP_RATE	İşsizlik Oranındaki Yıllık Değişim	
6	GDP_PC_CHANGE	Kişi Başına Düşen GSYH'deki Yıllık Değişim (Satın alma gücü paritesine göre)	
7	CUR_BAL_GDP	Cari İşlemler Dengesinin GSYH oranı	
8	INDS_PRO	Endüstriyel Üretimdeki Yıllık Değişim	
9	SHORT_INT_RATE	Kısa Dönem Faiz Oranı (Finansal Kurumlar Arası)	
10	LONG_INT_RATE	Uzun Dönem Faiz Oranı (Tahvil Piyasası)	
11	REAL_EXCHANGE_RATE	Reel Döviz Kuru	
12	TERM_TRADE	Dış Ticaret Hadleri	
13	REV_GDP	Kamu Gelirlerinin GSYH Oranı	
14	EXP_GDP	Kamu Harcamalarının GSYH Oranı	
15	GOV_DEBT_GDP	Gayrisafi Kamu Borcunun GSYH Oranı	
16	PR_DEBT_GDP	Özel Kesim Borcunun GSYH Oranı	
17	FIN_INS_DEV	Finansal Kurumlar Gelişmişlik Endeksi	
18	FIN_MAR_DEV	Finansal Piyasalar Gelişmişlik Endeksi	
19	ECON_FREE	Ekonomik Özgürlükler	
20	ACCOUNTABILITY	Halkın Yönetime Katılımı, Özgürlükler ve Hesap Verebilirlik	
21	POLITICAL_STABILITY	Siyasi İstikrar ve Şiddet/Terörizm Yokluğu	
22	GOV_EFFECTIVENES	Hükümetin Etkinliği	
23	REG_QUALITY	Regülasyonların Kalitesi	
24	LAW_RULES	Hukukun Üstünlüğü	
25	CORRUPTION_CONTROL	Yolsuzlukların Kontrolü	

Bağımlı değişken olarak ele alınan dönemde, ilgili ülkede kriz olup olmadığına dair **kriz kukla değişkeni** kullanılmıştır. Krizlere ilişkin veriler Laeven ve Valencia (2018) çalışmasından elde edilmiştir.

Bağımsız değişkenlerden **reel konut fiyatları** değişkeni, söz konusu dönemde konut piyasasının genel piyasa eğiliminden farklı bir seyir izlemesinin krizin ortaya çıkışındaki etkisini belirlemeye yönelik olarak modele dâhil edilmiştir. Zira konut piyasasında yaşanan çöküşün ipoteğe dayalı krediler üzerine inşa edilen yeni finansal araçları temelinden sarsması 2008 Krizi'nin tetikleyicisi olmuştur. Reel konut fiyatları

için OECD veri tabanı kullanılmış olup, Türkiye için ayrıca Reidin Emlak Endeksi'nden de faydalanılmıştır

İstikrarlı bir ekonomik yapının temelinde fiyat istikrarı önemli bir yer tutmaktadır. Fiyat istikrarı ve piyasaya olan güven belirsizliği sınırlayan bir etkiye sahiptir. Bu nedenle özellikle gelişmekte olan ülkelere yönelik analizlerde olmak üzere krizlerle ilgili çalışmalarda sıklıkla yer alan **tüketici fiyat endeksi** değişkeni, fiyat değişimlerinin 2008 Krizi'nde nasıl bir etkiye sahip olduğunun görülebilmesi amacıyla modele dâhil edilmiştir. Tüketici fiyat endeksi verileri için OECD veri tabanı kullanılmıştır.

Geçmiş analizlerde sıklıkla yer alan ve krizlerin önemli belirleyicilerinden kabul edilen bir diğer değişken ise hisse senedi fiyatlarıdır. Hisse senedi piyasası refah-depresyon döngüsü içerisinde sürecin takip edilebilmesine olanak sağlamasının yanı sıra piyasaya olan güvenin de önemli bir göstergesidir. Bu nedenle, 2008 Krizi'nde herhangi bir etkiye sahip olup olmadığının belirlenmesi amacıyla **hisse senedi fiyatları** değişkeni modele dâhil edilmiştir. Söz konusu değişken için OECD veri tabanı kullanılmış olup, Litvanya'ya ait borsa endeksi verileri Trading Economics veri tabanı aylık verilerinin ortalaması alınarak hesaplanmıştır.

Toplumun büyük bit kısmını oluşturan ve tüketim harcamalarının önemli bir kısmını gerçekleştiren ücretli çalışanlar talebin devamlılığının sağlanmasında pay sahibidir. Talepte yaşanan daralmanın istihdamı azaltan, buna bağlı olarak artan işsizliğin ise talepteki daralmayı derinleştiren bir etkisi söz konusudur. Bu kısır döngü hem krize giden süreçte hem de krizin derinleşmesinde etkilidir. Bu etkinin belirlenmesine yönelik olarak **işsizlik oranı** değişkeni modele dâhil edilmiştir. İşsizlik verileri IMF veri tabanından temin edilmiştir.

Krizlerine belirleyicilerine ve kriz tahminlerine yönelik olarak ortaya konulan analizlerde sıklıkla yer alan değişkenlerden biri de büyüme oranlarıdır. Büyüme oranlarındaki yavaşlama veya büyümenin durması ekonomiler için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Zira piyasa merkezli kapitalist ekonomik sistem sürekli büyüme temelli bir yapıdır ve büyümenin yavaşlaması ve durması başta işsizlik olmak üzere birçok iktisadi sorunun merkezinde yer almaktadır. Bu etkiyi görebilmek adına **kişi başına düşen GSYH'deki yıllık değişim oranı** değişkeni modele dâhil edilmiştir. GSYH verileri için OECD veri tabanı kullanılmıştır.

Geçmiş krizlerde önemli rol oynayan değişkenlerden biri de cari işlemler açığıdır. Ülkenin sürekli açık vermesi ulusal para üzerinde baskıya neden olmakta ve sürdürülebilir bir büyüme ve kalkınma açısından tehdit oluşturmaktadır. Cari dengenin rolünün belirlenmesi amacıyla **cari işlemler dengesinin GSYH'ye oranı** değişkeni modele dâhil edilmiştir. Söz konusu veriler OECD veri tabanından temin edilmiş olup, Belçika, İrlanda, Lüksemburg ve Yeni Zelanda için ayrıca Trading Economics veri tabanından yararlanılmıştır.

Modele dâhil edilen değişkenlerden biri de **endüstriyel üretim endeksi**dir. Refah döneminde artan tüketim harcamalarına bağlı olarak üretim de genişlemektedir. Ancak refahın ve artan tüketimin kaynağının sağlıklı bir temele dayanmayışı, üretim için de bir illüzyon oluşturabilecektir. 2008 Krizi'nde tüketim harcamalarının ipoteğe dayalı kredilerle beslenmiş olmasının bu yönde bir etki doğurmuş olabileceği öngörülmektedir. Endüstriyel üretim endeksi verileri için OECD veri tabanı kullanılmıştır.

1990'lı yıllarda yaşanan krizler sonrası küresel tasarrufların güvenli bir liman arayışının ve Amerikan otoritelerinin büyümenin sürdürülebilmesi amacıyla uyguladıkları politikaların hem uzun dönem hem de kısa dönem faizleri düşürücü bir etkisi olmuştur. Bu durum 2008 Krizi öncesi varlık balonu oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir. Bu etkiyi görebilmek adına **kısa dönem faiz oranları (finansal kurumlar arası)** ile **uzun dönem faiz oranları (tahvil piyasası)** değişkenleri modele dâhil edilmiştir. Faiz verileri OECD veri tabanından alınmış olup, ayrıca Şili kısa ve uzun dönem faiz verileri için Merkez Bankası yıllık raporlarından (Central Bank of Chile, [06.03.2021]), Estonya uzun dönem faiz verileri için Knoema veri tabanından, Macaristan kısa dönem faiz verileri için FRED veri tabanından, Lüksemburg ve Slovenya uzun dönem faiz verileri için YCharts veri tabanından ve Türkiye kısa ve uzun dönem faiz verileri için TCMB veri tabanından yararlanılmıştır.

Özellikle gelişmekte olan ülkelere yönelik kriz analizlerinde öne çıkan konulardan biri de döviz kurlarıdır. Hükümetlerce ve para otoritelerince uygulanan hatalı politikaların bir sonucu olarak belli bir süre sonra döviz kurlarının sürdürülemez hale gelmesi, başta Güney Amerika Ülkeleri'nde olmak üzere sıklıkla devalüasyona başvurulmasına yol açmıştır. Bu bağlamda kur faktörünün etkisinin 2008 Krizi'ndeki rolünü görebilmek adına **reel döviz kuru** değişkeni modele dâhil edilmiştir. Söz konusu değişkene ilişkin

veriler Dünya Bankası veri tabanından temin edilmiş olup, Estonya, Litvanya, Slovenya ve Türkiye için ayrıca FRED veri tabanından yararlanılmıştır.

Dış ticaret toplumsal refahı etkileyen önemli faaliyetlerden olmakla birlikte, ticaretin sürdürülebilirliği ve fayda etkisi ticaret dengesi ile doğrudan ilişkilidir. Ticaret haddi, yani ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına oranı ticaretin yönüne ve dış ticaretten sağlanan faydaya yönelik göstergelerin başındadır. Aynı zamanda dış ticaret kaynaklı aksaklıklar için de önemli bir belirleyici olduğu düşüncesiyle **dış ticaret hadleri değişkeni** modele dâhil edilmiştir. Dış ticaret hadleri verileri için OECD veri tabanı kullanılmıştır.

Kamu kesiminin ekonomideki yerinin ne olması gerektiği iktisadi düşünce tarihi boyunca en çok tartışılan konulardan biridir. Söz konusu tartışmalar iki eksende yürümektedir. Bunlar, kamunun sadece kural koyucu ve denetleyici olarak var olması gerektiği ve ekonomiye doğrudan müdahil olmasının piyasanın işleyişine zarar vereceği yönündeki ve kamunun fiili bir oyuncu olarak faaliyet göstermesi, büyüme, kalkınma ve iktisadi sürdürülebilirlik gibi konularda öncülük etmesi ve piyasa aksaklıklarının giderilmesinde aktif rol oynaması gerektiği yönündeki görüşlerdir. Benzer şekilde kamu politikalarının krizler ve krizden çıkış noktasındaki rolüne ilişkin birçok değerlendirme söz konusudur. Bu bağlamda 2008 Krizi'nde kamu kesiminin nasıl bir etkiye sahip olduğunun belirlenmesi amacıyla **kamu gelirlerinin GSYH'ye oranı**, **kamu harcamalarının GSYH'ye oranı** ve **kamu borcunun GSYH'ye oranı** değişkenleri modele dâhil edilmiştir. Kamu kesiminin büyüklüğüne ilişkin veriler IMF veri tabanından temin edilmiştir.

2008 Krizi öncesinde, finansal inovasyon sonucu ortaya çıkan yeni finansal araçlar toplumun gelirinde benzer oranda bir artış olmaksızın tüketimini destekleyici bir imkân sağlamıştır. Faizlerin de düşük seyretmesiyle birlikte bu durum taşkınlık boyutuna ulaşmıştır. Zaten borcun sürdürülemez hale gelmesiyle kriz kaçınılmaz olmuştur. Bu çerçevede özel kesim borcunun seyrini gösteren **özel kesim borcunun GSYH'ye oranı** değişkeni modele dâhil edilmiştir. Söz konusu değişkene ilişkin veriler IMF veri tabanından alınmıştır.

Ülkelerin finansal yapıları hayatı kolaylaştırma, işlem maliyetlerini azaltma ve güvenli bir mübadele ortamı sağlamasının yanı sıra büyüme, kalkınma, kaynak tahsisi ve toplumsal refah gibi konularda da önemli roller üstlenmektedir. Finansal Gelişim

Endeksi bu etkileri ortaya koyabilmek adına IMF tarafından ve finansal kurumlar ile finansal piyasaları erişim kolaylığı, derinlik ve etkinlik açısından değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir (IMF, [06.03.2021]). Finansal gelişmişliğin ya da daha doğru bir tabirle finansal gelişmişlik olarak kabul edilen unsurların 2008 Krizi'ndeki rolünün belirlenmesi amacıyla, genel etkiye ilişkin olarak **finansal kurumlar** ve **finansal piyasalar gelişmişlik endeksi** değişkenleri modele dâhil edilmiştir.

Finansal gelişmişlik gibi ekonomik özgürlüklerin de büyüme ve kalkınma ve aynı zamanda iktisadi yapıda yaşanan aksaklıklarla olan yakın ilişkisi geçmiş analiz ve değerlendirmelerde birçok defa vurgulanmıştır. Bu konudaki en temel soru "özgürlüğün sınırının ne olması gerektiği"dir. Fraser Enstitüsü'nce hazırlanan ekonomik özgürlük veri seti bu konuda önemli bir kaynak oluşturmaktadır (Fraser Institute, [06.03.2021]). Bu çerçevede kurumsal unsurları da barındırmakta olan **ekonomik özgürlükler** değişkeni modele dâhil edilmiştir. Ekonomik özgürlükler endeksi kamu kesiminin hacmi, hukuki sistem ve mülkiyet hakları, sağlam para, uluslararası ticaretin serbestliği ve regülasyonlar alt başlıklarından oluşmakta ve tüm bu unsurların ortalaması alınarak ülkelerin ekonomik özgürlük skoru belirlenmektedir (Fraser Institute, [06.03.2021]).

Kurumsal iktisatçıların iktisadi düşünceye en önemli katkılarından biri de yönetişimin ekonomik etkinliğe olan katkısıdır. Bu katkıyı tespit etmek amacıyla hayata geçirilen **Dünya Geneli Yönetişim Göstergeleri Projesi** (World Bank, [06.05.2021]), aşağıda açıklanan yönetişimin altı boyutunda oluşmaktadır. Veriler mevcut veri kaynaklarının yanı sıra ankete katılan dünya çapındaki kamu, özel ve STK sektör uzmanlarının yönetişim hakkındaki görüşlerini yansıtmaktadır ve bu kapsamda (Kaufmann, Kraay, Mastruzzi, 2010, 2-4):

- **Seslendirme ve Hesap Verebilirlik**: ülke vatandaşlarının yönetime katılımı, ifade, örgütlenme ve medya özgürlüğünü,
- **Siyasi İstikrar ve Şiddet/Terörizm Yokluğu**: demokratik siyasi kurumların varlığı ve sürdürülebilirliğini ve hükümetin sağlam politika geliştirme ve uygulama kapasitesini
- **Hükümet Etkinliği**: kamu hizmetlerinin kalitesi ve siyasi baskılardan bağımsızlığının derecesini, hükümetlerin politika oluşturma ve uygulama kalitesini ve hükümetin bu konulardaki taahhütlere bağlılığına olan güveni,

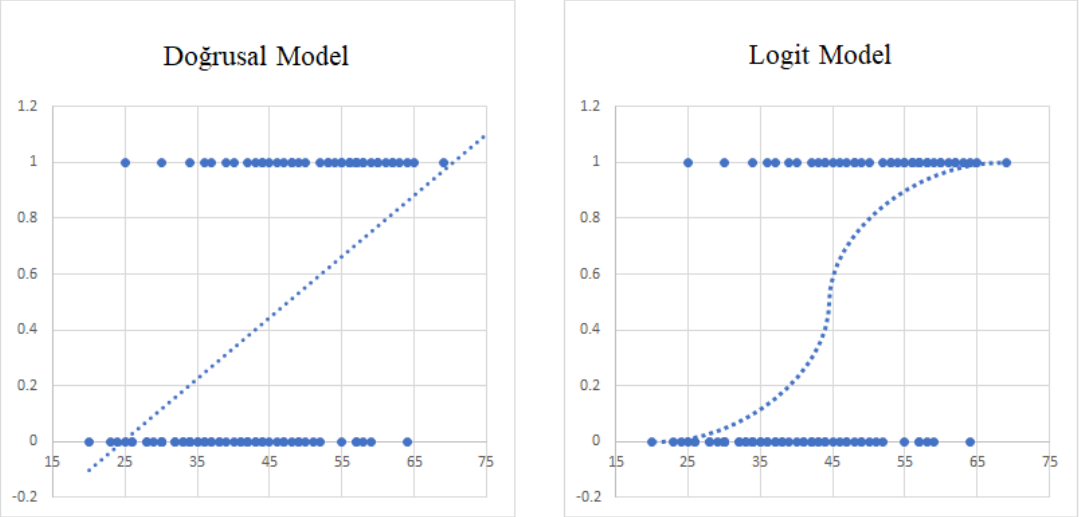
- **Düzenleyici Kalite**: hükümetin özel sektörün gelişimine izin veren ve teşvik eden sağlam politikalar ve düzenlemeler oluşturma ve uygulama becerisini ve vatandaşların ve devletin, aralarındaki ekonomik ve sosyal etkileşimleri yöneten kurumlara saygısını
- **Hukukun Üstünlüğü**: özellikle sözleşme yürütme, mülkiyet hakları, polis ve mahkemelerin kalitesini ve ayrıca temsilcilerin toplumun kurallarına ne ölçüde güvendikleri ve bunlara ne ölçüde uyduklarını
- **Yolsuzluğun Kontrolü**: yolsuzluk biçimlerinin yanı sıra devletin seçkinler ve özel çıkarlar tarafından ele geçirilmesi ve kamu gücünün özel kazanç için ne ölçüde kullanıldığını

göstermektedir. Bahsi geçen unsurlar yönetişimin ekonomik etkinlik ve krizler üzerindeki etkisini görebilmek amacıyla modele dâhil edilmiştir. Bu

4.5.3. Yöntem

Krizlerin nedenlerinin belirlenmesi ve muhtemel krizlerin tahminine yönelik oluşturulan modeller incelendiğinde sinyal yaklaşımı, logit veya probit modelden herhangi birinin veya karşılaştırılmalı olarak birkaçının kullanıldığı görülmektedir. Bu analizde değişkenlerin yapısına uygun olması ve sağladığı bazı avantajlar nedeniyle logit model kullanılacaktır.

Doğrusal regresyon, bağımlı değişkenin bir veya daha fazla bağımsız değişken yardımıyla tahmin edildiği temel regresyon modelidir. Ancak bağımlı değişken var (1) veya yok (0) şeklinde sürekli değil de ikili bir değer aldığında, hata terimleri 1 ve 0 değerlerini de alacak, varyans sabit olmayacak, tahmin edilen ortalama değerler 0 ila 1 aralığının dışına çıkabilecektir. Bu ihlaller doğrusal regresyon modelini ikili yanıtların analizi için uygunsuz kılmaktadır. Lojistik regresyon, ikili yanıtları modellemek için kullanılan en önde gelen yöntemlerden biridir. Hilbe, bu tür analizlerde başka modeller de kullanılabilmekle birlikte, model öngörücüler için olasılık oranı tahmininde yalnızca lojistik regresyon kullanılabileceğini belirtmiştir (Hilbe, 2009, 1).

Şekil 2: Bağımlı Değişkenin İkili Değer Aldığı Analizlerde Doğrusal Model - Logit Model Regresyon Sonuçlarının Görünümü

David W. Hosmer, Stanley Lemeshow, **Applied Logistic Regression** (New York: John Wiley & Sons, Inc., 2000), 5.

Doğrusal regresyonun denklemi:

(1)

$$\hat{y} = \sum \hat{\beta}_k x_{ik} +$$

$$\hat{\varepsilon}$$

olarak ifade edilebilir. Bu eşitlik, bağımsız değişkenlerdeki ($\hat{\varepsilon}$) değişimle bağımlı değişken (Y) arasındaki doğrusal ilişkinin ifadesidir (Aldrich, Nelson, 1984, 11). Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi bağımlı değişken sürekli değil de itibari (nominal) bir değer aldığında, yani kukla değişken kullanıldığında doğrusal regresyon gerçekçi sonuçlar vermeyecektir. Bu durumda kullanılabilecek alternatiflerden biri de logit modeldir. Logit regresyon denklemi:

(2)

$$\left[\frac{\hat{\pi}}{1-\hat{\pi}}\right] = \sum \hat{\beta}_k x_{ik} +$$

$$\hat{\varepsilon}$$

şeklindedir ve denklemde yer alan olasılık değeri (*P*):

$$1 - = \quad (3)$$

$$\text{[illegible]} = \frac{\text{[illegible]}^{\Sigma\beta_k X_{ik}+\text{[illegible]}}}{1+\text{[illegible]}^{\Sigma\beta_k X_{ik}+\text{[illegible]}}} \quad (4)$$

$$\text{[illegible]} = \frac{1}{1+\text{[illegible]}^{(\Sigma\beta_k X_{ik}+\text{[illegible]}} \quad (5)$$

olarak bulunur ve buradan da

$$1-\text{[illegible]} = \frac{1}{1+\text{[illegible]}^{\beta_k X_{ik}+\text{[illegible]}} \quad (6)$$

sonucuna ulaşılır. Logit modelde hataların (u) dağılımı da farklılık göstermektedir. Doğrusal regresyon varsayımlarına göre hata teriminin ortalaması sıfır olup normal dağılımlıdır ve varyansı sabittir. Logit modelde ise hata terimi iki olası değerden birini alır ve ortalaması yine sıfır iken varyansı [illegible](1 − [illegible])'dir. Sonuç olarak regresyon analizinde logit model kullanıldığında regresyon denkleminin koşullu ortalaması 0 ila 1 arasında sınırlanacak şekilde formüle edilmekte, hataların dağılımını bu ikili yapı tarafından tanımlanmakta ve doğrusal regresyona rehberlik eden ilkeler geçerliliğini devam ettirmektedir (Hosmer, Lameshow, 2000, 7).

Literatür kısmında da değindiğimiz üzere logit model, krizlerin belirleyicileri ve tahminine ilişkin olarak daha önce Demirgüç-Kunt ve Detragiache (1998), Hardy ve Pazarbaşıoğlu (1999), Bussiere ve Fratzscher (2006), Barrell ve diğ. (2010), Laina, Nyholm ve Sarlin (2015), Pedro, Ramalho ve da Silva (2018) çalışmalarında kullanılmıştır. Demirgüç-Kunt ve Detragiache'nin (1998) çalışmasından farklı olarak Hardy ve Pazarbaşıoğlu (1999) bağımlı değişken olarak kriz yılı ve bir önceki yıla ayrı değer atamak, Bussiere ve Fratzscher (2006) ise kriz ve sonrası uyum sürecini ayrı tutmak suretiyle ikili değil, üçlü bir kukla değişken kullanmıştır. Logit model kullanılarak gerçekleştirilen ilk çalışmalar hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri içeren daha heterojen gruplara yönelik iken (Demirgüç-Kunt, Detragiache, 1998; Hardy, Pazarbaşıoğlu, 1999), sonraki dönemde yapısal farklılıkların etkisini de dikkate alarak yalnızca gelişmekte olan ülkeleri (Bussiere, Fratzscher, 2006) veya belli bir uluslararası entegrasyonu içeren (Barrell ve diğ., 2010; Laina, Nyholm, Sarlin, 2015; Pedro, Ramalho, da Silva, 2018) bir yapıda olmuştur.

2008 Krizi'nin merkeze alındığı bu çalışmada hem yaşanan krizinin büyük ölçüde gelişmiş ülkeleri etkisine alması hem de nispeten homojen bir yapıda olması nedeniyle OECD ülke verileri tercih edilmiştir. Konut fiyatları, GSYH büyümesi ve faiz oranları

gibi bazı açıklayıcı değişkenlerin davranışının krizin kendisinden etkilenmesi ihtimalinin (Demirgüç-Kunt, Detragiache, 1998, 89) varlığına rağmen karşılıklı bir etkinin varlığı gözetilerek muhtemel bilgi kaybının önüne geçmek amacıyla kriz sonrası veriler de regresyona dâhil edilmiştir. Değişkenlerin içsellik sorununun temelinde krizlerin başlangıç ve bitiş tarihlerinin belirlenmesinin öznel kriterler barındırıyor olması yatmaktadır (Barrell ve diğ., 2010, 2256). Her ne kadar bu ihtimal varlığını koruyor olsa da kullandığımız kriz veri tabanının (Laeven, Valencia, 2018) nispeten otoritelerce kabul görmüş kriterlere dayanarak oluşturulmuş olması bu sorunu kısmen elimine etmektedir. Modelde, değişkenlerin bir kısmının yayınlanma süreleri nedeniyle yıllık verilerin kullanılması krizin bir yıl sürdüğü ülkeler, kriz döneminin nokta değil süreç olarak ele alınması da bir yıldan uzun sürdüğü ülkeler için içsellik sorununu zayıflatmaktadır. Aksi takdirde değişkenlerin kriz sonrası değerlerinin model dışı bırakılması gibi yöntemler her krizin tek başına ele alınması zorunluluğu doğuracaktır ki bu da krizlere dair ortak bir neden-sonuç ilişkisi arayışına mani bir durumdur. Benzer şekilde gözlem döneminde sadece kriz yaşayanlar değil yaşamayan ülkeler de analize dâhil edilmiş ve bu sayede rassal olarak yaşanan krizle ilişkili gözüken ancak gerçekte etki etmeyen parametrelerin kısmen devre dışı kalmasının sağlanması amaçlanmıştır. Bu tercihlerimizde bir kriz tahmin modeli oluşturmaktan öte krize giden süreçte belirleyici olan unsurların ortaya koyulmasının amaçlanması etkili olmuştur. Bu sayede mevcut bilginin en etkin seviyede kullanılması hedeflenmiştir. Makroekonomik verilerin yanı sıra finansal gelişmişlik ve ekonomik özgürlüklere ilişkin değişkenlerin de dâhil edildiği bu analizde kurumsal unsurların etkisi de ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Logit model kullanarak gerçekleştireceğimiz bu çalışmamızda tüm değişkenlerin yer aldığı genel, sadece istatistiki olarak anlamlı olan değişkenlerin analize dâhil edildiği, 2008 Krizi özeline yönelik 2000-2018 arası verilerin yer aldığı kısa dönem ve kıyaslama yapabilmek adına 1980-2018 arası verilerin yer aldığı uzun dönem olmak üzere üç model kullanılacaktır. Kullanılan değişkenlerin içeriğine dair açıklamalar değişkenler başlığında yapılmıştır. Modellere ilişkin eşitlikler ise şu şekildedir:

Model 1

(7)

$$\left[\frac{P}{1-P}\right] = \quad + \quad + \quad +

analizlerindeki en temel varsayımlardan biri serilerin durağan olmasıdır. Aksi takdirde, yani serilerde "birim kök" var olduğu durumlarda yapılan tahmin sadece ele alınan dönem için geçerli olacak, geleceğe dair bir genelleme yapılamayacaktır. Panel veri analizlerinde, serilerde birik kök olup olmadığını tespit için en yaygın kullanılan testler Levin, Lin ve Chu (2002) ve Im, Pesaran ve Shin (2003) tarafından geliştirilen testlerdir. Bu çalışmada ayrıca Pesaran (2007) tarafından geliştirilen ve yatay kesit bağımlılığı altında serilerin durağanlığının tespitine olanak sağlayan CADF (Cross-sectionally Augmented Dickey-Fuller) testi uygulanacaktır.

Levin, Lin ve Chu, panel kesit zaman serileri için, serilerde birim kök olduğuna dair boş hipoteze karşı serilerin durağan olduğu alternatif hipotezi test eden bir yöntem geliştirmişlerdir. Geliştirdikleri yöntem üç aşamalıdır. Her "*i*" için Genişletilmiş (Augmented) Dickey–Fuller (ADF) regresyonu uygulanır ve ortogonalleştirilmiş kalıntılar oluşturulur. Kullanılan ADF regresyonu:

$$\Delta y_{it} = \rho_i y_{i,t-1} + \sum_{L=1}^{p_i} \theta_{iL} \Delta y_{t-L} + z_{it}\gamma_i + \varepsilon_{it} \quad (10)$$

şeklinde formüle edilmektedir. İkinci aşamada uzun dönem standart sapmaların kısa dönem standart sapmalara oranı tahmin edilir ve son olarak panel test istatistikleri hesaplanır (Levin, Lin, Chu, 2002, 5-7).

Im, Pesaran ve Shin'in heterojen panellerde birim kök hipotezini test etmek için geliştirdikleri yöntem de serilerde birim kök olduğuna dair boş hipoteze karşı serilerin durağan olduğu alternatif hipotezi test etmektedir. Söz konusu test stokastik sürecin, birinci dereceden otoregresif süreç tarafından oluşturulduğu varsayımına dayalı olup:

$$y_{it} = (1 - \emptyset_i)\mu_i + \emptyset_i y_{i,t-1} + \varepsilon_{it} \qquad i = 1,2,\dots,N \qquad t = 1,2,\dots,T \quad (11)$$

şeklinde formüle edilmektedir. Burada tüm "*i*"ler için birim kök hipotezi test edilir. Birim kök olduğuna dair boş hipotez ve serilerin durağan olduğuna dair alternatif hipotez:

$H_0: \rho_i = 0$ tüm *i*'ler için (12)

$$H_1: \rho_i < 0 \qquad i = 1,2,\dots,N_1 \qquad \rho_i = 0 \qquad i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N$$

şeklindedir. Testteki alternatif hipotezin formülasyonu, "*i*"nin gruplar arasında farklılaşmasına izin verir ve homojen alternatif hipotezden daha geneldir (Im, Pesaran, Shin, 2003, 55).

Pesaran, mevcut literatürde muhtemel yatay kesit bağımlılığına izin veren panel birim kök testlerine alternatif olarak bireysel serilerin gecikmeli seviyelerinin ve ilk farklarının yatay kesit ortalamalarının dikkate alındığı bir yöntem sunmuştur. Pesaran tarafından geliştirilen CADF regresyonu (Pesaran, 2007, 269):

$$\Delta y_{i,t} = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + \delta_i \bar{y}_{t-1} + \gamma_i \Delta \bar{y}_t + \varepsilon_{i,t} \quad (13)$$

şeklindedir ve t değeri

$$t_i(N,T) = \frac{\Delta y_i' M_w y_{i,-1}}{(\sigma_i^2 y_{i,-1}' M_w y_{i,-1})^{1/2}} \quad (14)$$

denklemiyle bulunur.

CADF testinde H_0 seriler durağan değildir hipotezine karşı seriler durağan olarak kabul edildiği H_1 hipotezi test edilir.

Logit model analizindeki bir diğer önemli husus hesaplamaların "sabit etkiler altında mı?" yoksa "rassal etkiler altında mı?" gerçekleştirilmesi gerekliliğinin belirlenmesidir. Bunun için en yaygın kullanılan yöntemlerden biri Hausman Spesifikasyon Testi'dir. Bu test ile kullanılacak modelin belirlenmesi için, asimptotik olarak verimli bir tahmincinin olduğu boş hipoteze karşın, tutarlı ancak asimptotik olarak verimsiz bir tahmincinin olduğu alternatif hipotez sınanmaktadır (Hausman, 1978, 1251). Hausman Spesifikasyon Testi ile analizde sabit veya rassal etkinin tercih edilmesini belirlemek amacıyla rassal etkilerin söz konusu olduğu "H_0" hipotezine karşın sabit etkinin var olduğu "H_1" hipotezi sınanmaktadır.

4.5.4. Model Çıktıları

Model tahmininin öncesinde sağlıklı tahminde bulunabilmek adına temel istatistiki varsayımlardan olan "serilerin durağanlığı" test edilmiştir. Durağanlığın tespit edilmesi noktasında, panel veri analizlerinde en sık kullanılan yöntemlerden olan Levin-Lin-Chu ve Im-Pesaran-Shin birim kök testleri ile yatay kesit bağımlılığı altında serilerin durağanlığının tespitine olanak sağlayan Pesaran CADF birim kök testi tercih edilmiştir.

Tablo 2: Durağanlık Test Sonuçları

	Değişken Listesi	Levin-Lin-Chu		Im-Pesaran-Shin		Pesaran CADF	
		Düzeltilmiş "t"İstatiği	"p" Değeri	"Z" "t" Tilde Bar	"p" Değeri	"Z" "t" Tilde Bar	"p" Değeri
1	bank_crises	Kukla değişken olduğu için birim kök testine tabi tutulmamıştır					
2	real_house_price	-	-	-3.7685	0.000***	-3.377	0.000***
3	con_price	-5.2462	0.000***	-13.2257	0.000***	-4.051	0.000***
4	share_price	-	-	-10.0274	0.000***	-9.82	0.000***
5	unemp_rate	-8.7747	0.000***	-7.7282	0.000***	-5.424	0.000***
6	gdp_pc_change	-9.5121	0.000***	-9.4984	0.000***	-8.475	0.000***
7	cur_bal_gdp	-8.1737	0.000***	-11.9443	0.000***	-14.548	0.000***
8	inds_pro	-	-	-12.1164	0.000***	-8.139	0.000***
9	short_int_rate	-	-	-2.5856	0.005***	-7.431	0.000***
10	long_int_rate	-	-	-9.6769	0.000***	-13.817	0.000***
11	real_exchange_rate	-8.0026	0.000***	-10.3199	0.000***	-12.293	0.000***
12	term_trade	-8.7684	0.000***	-12.4797	0.000***	-13.061	0.000***
13	rev_gdp	-	-	-12.1823	0.000***	-15.494	0.000***
14	exp_gdp	-	-	-11.3683	0.000***	-14.06	0.000***
15	gov_debt_gdp	-	-	-7.6877	0.000***	-12.568	0.000***
16	pr_debt_gdp	-4.804	0.000***	-7.4621	0.000***	-9.326	0.000***
17	fin_ins_dev	-7.2624	0.000***	-1.6915	0.045**	-3.987	0.000***
18	fin_mar_dev	-5.7151	0.000***	-4.2942	0.000***	-3.402	0.000***
19	econ_free	-5.7603	0.000***	-5.2085	0.000***	-4.406	0.000***
20	accountability	-11.351	0.000***	-11.5147	0.000***	-14.525	0.000***
21	political_stability	-9.1935	0.000***	-12.3636	0.000***	-15.345	0.000***
22	gov_effectiveness	-10.0865	0.000***	-13.0102	0.000***	-16.034	0.000***
23	reg_quality	-11.17	0.000***	-12.6819	0.000***	-16.19	0.000***
24	law_rules	-12.8454	0.000***	-11.7595	0.000***	-15.502	0.000***
25	corruption_control	-1	0.000***	-11.9611	0.000***	-13.937	0.000***

***%1 düzeyinde anlamlı, **%5 düzeyinde anlamlı, *%10 düzeyinde anlamlı olup, bu düzeylerde seri durağandır.

Test sonuçlarına göre, Levin-Lin-Chu testinde 25 değişkenden 16'sının %1 düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür. Im-Pesaran-Shin testinde ise değişkenlerden 23'ü %1, 1'i ise %5 düzeyinde anlamlıdır. Pesaran CADF testinde ise tüm değişkenler %1 düzeyinde anlamlıdır. Levin-Lin-Chu testinde 9 değişken için eksik data nedeniyle sonuç alınamamıştır. Bu sonuçlar çerçevesinde serilerin durağan olduğu kabulüyle analize devam edilmiştir.

Bir sonraki aşamada modelin “sabit etkiler altında mı?” yoksa “rassal etkiler altında mı?” tahmin edilmesinin daha uygun olacağının belirlenmesine yönelik olarak Hausman Spesifikasyon Testi uygulanmıştır.

Tablo 3: Hausman Spesifikasyon Testi Sonucu

Chi^2	2.01
Prob> Chi^2	0.9913

Test sonuçlarına göre modelin rassal etkiler altında tahmin edilmesinin uygun olacağı “H0” hipotezi geçerlidir (Stata - Hausman Specification Test, [10.12.2020]). Bu çerçevede rassal etkiler altında çalışmaya devam edilerek model tahmin edilmiştir.

Tablo 4: Model 1 - Logit Model Rassal Etkiler Analiz Sonuçları
(Tüm Değişkenler İçin)

Bağımlı Değişken	**bank_crises**	**Katsayılar**	**P>|z|**
Bağımsız Değişkenler	bank_crises	-22.29199	0.094
	real_house_price	4.51E-14	1.000
	con_price	-18.91949	0.000
	share_price	-0.1559556	0.965
	unemp_rate	-1.479981	0.001
	gdp_pc_change	-0.176433	0.089
	cur_bal_gdp	31.92891	0.046
	inds_pro	1.271907	0.000
	short_int_rate	0.1597309	0.793
	long_int_rate	-36.22258	0.001
	real_exchange_rate	-31.59521	0.186
	term_trade	20.39837	0.259
	rev_gdp	-10.6288	0.485
	exp_gdp	20.56205	0.000
	gov_debt_gdp	-16.68566	0.118
	pr_debt_gdp	46.15728	0.000
	fin_ins_dev	5.706254	0.003
	fin_mar_dev	-112.7227	0.000
	econ_free	-0.0739559	0.935
	accountability	-0.0122353	0.957
	political_stability	6.115605	0.000
	gov_effectiveness	-7.8095	0.090
	reg_quality	4.810094	0.513
	law_rules	-1.935362	0.566
Sabit	corruption_control	234.7112	0.000

Yapılan tahmin neticesinde istatistiki açıdan anlamlı çıkmayan değişkenler elenmek suretiyle nihai model elde edilmiştir.

Tablo 5: Model 2 - Logit Model Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (2000-2018)
(Anlamlı Sonuç Veren Değişkenler İçin)

Bağımlı Değişken	**bank_crises**	**Katsayılar**	**P>|z|**
Bağımsız Değişkenler	real_house_price	-47.6927	0.004***
	share_price	-29.5456	0.000***
	gdp_pc_change	-1.88173	0.000***
	inds_pro	58.58101	0.002***
	short_int_rate	1.745688	0.000***
	real_exchange_rate	-64.3292	0.000***
	gov_debt_gdp	33.97006	0.000***
	fin_ins_dev	55.6395	0.000***
	fin_mar_dev	13.5382	0.000***
	econ_free	-193.711	0.000***
	gov_effectiveness	13.29426	0.000***
	reg_quality	-9.74852	0.024**
Sabit	cons	400.877	0.000***

Wald chi^2 (16) = 142.16
Log likelihood = -81.5209
Probability > chi^2 = 0,0000
Likelihood-ratio test of rho=0: $chibar^2$ (01) = 114.93 Prob ≥ $chibar^2$ = 0.000
***%1 düzeyinde anlamlı, **%5 düzeyinde anlamlı, *%10 düzeyinde anlamlı olup, modele dâhil edilen değişkenler bu düzeylerde anlamlıdır.

2000-2018 yılları arasına ilişkin elde ettiğimiz nihai modelde 36 ülkeye ait 571 gözleme dayalı 12 bağımsız değişken mevcuttur. Nihai modeldeki tüm değişkenler bireysel olarak anlamlıdır. Modelin geneline dair test sonuçları, modeldeki değişkenlerin bir bütün olarak da anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara göre, modele dâhil edilen bağımsız değişkenlerin yarısının (endüstriyel üretimdeki yıllık değişim, kısa dönem faiz oranları, kamu kesimi borcunun GSYH'ye oranındaki yıllık değişim, finansal kurumlar gelişmişlik düzeyi ve finansal piyasalar gelişmişlik düzeyi, hükümetin etkinliği) bağımsız değişkenle aynı yönde, diğer yarısının ise (reel konut fiyatlarındaki yıllık değişim, hisse senedi fiyatlarındaki yıllık değişim, kişi başına düşen GSYH'deki yıllık değişim, reel döviz kurlarındaki yıllık değişim, ekonomik özgürlükler ve yapılan düzenlemelerin kalitesi) ise ters yönde etki içerisinde olduğu görülmektedir.

Bir sonraki aşamada ise 2008 Krizi ile daha önceki yaşanan krizler arasında kıyaslama yapabilmek adına, yine 36 OECD ülkesinin 1980-2018 yılları arası verileri kullanılarak bir model oluşturulmuştur. Bu model neticesinde elde edilen sonuçlar şu şekildedir.

Tablo 6: Model 3 - Logit Model Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (1980-2018)
(Anlamlı Sonuç Veren Değişkenler İçin)

Bağımlı Değişken	**bank_crises**	**Katsayılar**	**P>|z|**
Bağımsız Değişkenler	real_house_price	-18.8568	0.000***
	share_price	-5.7095	0.000***
	gdp_pc_change	-0.3242	0.004***
	inds_pro	14.0086	0.004***
	real_exchange_rate	8.4294	0.013***
	fin_dev	3.0473	0.000***
Sabit	cons	-1.2584	0.034**

Wald chi² (16) = 83.60
Log likelihood = -197.7118
Probability > chi² = 0,0000
Likelihood-ratio test of rho=0: chibar² (01) = 37.11 Prob ≥ chibar² = 0.000
***%1 düzeyinde anlamlı, **%5 düzeyinde anlamlı, *%10 düzeyinde anlamlı olup, modele dâhil edilen değişkenler bu düzeylerde anlamlıdır.

1980-2018 yılları arasına ilişkin elde ettiğimiz nihai modelde 36 ülkeye ait 938 gözleme dayalı 6 bağımsız değişken mevcuttur. Bu modeldeki tüm değişkenler de bireysel olarak anlamlıdır ve modelin bir bütün olarak da anlamlı olduğu görülmektedir. İlgili döneme ait veri yetersizliği nedeniyle bir kısım değişkenler 1980-2018 yılları arasına ilişkin analize dâhil edilememiştir. Finansal kurumlar ve finansal piyasalar gelişmişlik endekslerinin uzun dönemde birbirine yakınsamasına bağlı olarak anlamlı sonuç vermemesi nedeniyle uzun dönemde finansal gelişmişlik endeksi tek bir değişken olarak modele dâhil edilmiştir. Elde edilen bulgular dikkate alındığında 1980-2018 sonuçlarının 2000-2018 sonuçlarıyla paralellik gösterdiği görülmektedir.

4.5.5. Bulgular

Kriz olgusu, ardında büyük bir belirsizliği barındırmakta ve mutlak bir açıklamayı imkânsız kılmaktadır. Gerçekleştirdiğimiz analiz çerçevesinde ortaya çıkan nihai modeller de bu temel gerçeğin etkisi altındadır. Sonuçlar dikkate alındığında, model

parametrelerinin özellikle makroekonomik göstergeler başta olmak üzere genel olarak literatürle uyumlu olduğu görülmektedir.

Konut piyasasında ortaya çıkan varlık balonu 2008 Krizi'nin tetikleyicisi olarak kabul edilmektedir (Roubini, Mihm, 2012; Stiglitz, 2012; Reinhart, Rogoff, 2008). Yapmış olduğumuz analizin sonuçlarına göre de reel konut fiyatları ile krizler arasında ters yönlü bir ilişkinin hem kısa hem de uzun dönemde var olduğu görülmektedir. Önceki çalışmalarda da varlık balonunun krizlere yol açtığına dair bulgular söz konusudur (Reinhart, Rogoff, 2008; Barrell ve diğ., 2010; Laina, Nyholm, Sarlin, 2015). Çeşitli etkenler neticesinde yükselen fiyatların bir varlık balonuna sebebiyet vermesi ve ardından gelen çöküş, krizlerin meydana gelişi ve derinleşmesinde önemli rol oynamaktadır. Nitekim konut piyasasında yaşanan fiyat düşüşleri, ipotekli konut kredileri ve bu krediler temel alınarak oluşturulan finansal araçların dayandığı teminatların erimesine yol açarak bir panik havası oluşturmuş ve 2008 Krizi'ne giden sürece yol açmıştır.

Kurumsal iktisadın öncüsü Veblen, modern şirketlerin ve özellikle de bankacılık sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin piyasa değerinin genellikle gerçek değerinin üzerinde olduğunu belirtmiştir. Veblen'e göre bu durum refah dönemindeki kredi genişlemesinin kaynağıdır. Belirsiz bir teminatla güvence altına alınan fonların yeni alımlar için kullanılması ve bunların da başka bir kredinin teminatı olarak gösterilmesi, sürekli genişleyen bir kredi hacmi oluşturmakta, artan efektif talep fiyatları yukarı yönlü sürüklemektedir. Ancak teminatın anında nakde çevrilebilir bir nitelikte olmadığı ve teminatın piyasa fiyatının gerçek değerinin üzerinde olduğu durumda kredi-teminat ilişkisi sürdürülebilir değildir (Veblen, 1905, 461-471). Tarihte birçok defa karşı karşıya olunan bu durum 2008 Krizi'nin de en temel nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumda, fiyatların artık yükselmeyeceği inancı oluştuğunda yatırım amaçlı kredi talebi düşmekte, yaşanan bu gelişme mevcut kredilerin akıbetini de tehlikeye düşürmektedir. Artan belirsizlik kredi maliyetlerini yükseltmekte ve özellikle hâlihazırda borçların yeni kredilerle kapatıldığı bir döngü içerisinde yeni kredilerin maliyeti bazen teminatın değerini aşar hale gelmektedir. Bu şartlar altında geri dönmeyen krediler karşılığında teminat olarak gösterilen mülklerin satışa çıkması da fiyatlar üzerindeki aşağı yönlü baskıyı arttırmaktadır. Commons bu durumda yatırım amaçlı mülk edinenlerin servetlerini koruma kaygısıyla piyasadan çıkış için satış eğilimi göstermekte olduğunu belirtmiştir (Commons, 1934, 557).

Ancak yaşanan bu gelişmeler fiyatların daha da düşmesine neden olarak krizin derinleşmesine yol açmaktadır.

Geçmiş analizlerde (Estrella, Mishkin, 1996; Reinhart, Rogoff, 2008; Babecký ve diğ., 2012) krizle ilişkisi birçok defa ortaya konulan değişkenlerden olan hisse senedi fiyatlarının da hem kısa hem de uzun dönem analizimizde reel konut fiyatları ile benzer şekilde krizle ters yönlü bir ilişki gösterdiği saptanmıştır. Ortaya çıkış amacı şirket hisselerinin devri yoluyla şirkete uzun vadeli kaynak sağlanması olan hisse satış yöntemi, gelişen teknoloji ve finansal sistemlere erişilebilirliğin artmasıyla birlikte günümüz uygulamasında likiditesi yüksek bir yatırım aracı halini almıştır. Bu durumun, kaynakların yeniden dağılımı ve küçük birikimlerin yatırıma dönüşmesi gibi etkinliği arttırıcı sonuçlarının yanı sıra kriz dönemlerinde konut piyasasındakine benzer şekilde panik satışları nedeniyle krizi derinleştirici etkileri olabilmektedir. Yeni kurumsal iktisatçılar tarafından da sıklıkla dikkat çekilen sermayenin yönetim hakkının devri yoluyla modern şirketlerde ortaya çıkan ahlaki tehlike ve asil-vekil sorunu, finans sektöründe çok daha yıkıcı etkiler doğurabilmektedir. 2008 Krizi'nde de yeniden tecrübe edildiği üzere fon yöneticilerinin, kişisel çıkarların da etkisiyle almış oldukları hatalı karar ve bunların uygulamaları nedeniyle sektörün temsilcilerinden bir veya birkaçında ortaya çıkan sorunlar kısa sürede tüm sektöre yayılma eğilimi göstermiştir. Bu süreçte ortaya çıkan hisse satış eğilimi çöküşü hızlandırıcı bir etkiye yol açmaktadır.

Geçmiş analizlerde (Demirgüç-Kunt, Detragiache, 1998; Pedro, Ramalho, da Silva, 2018) krizlerin belirleyicileri arasında yer alan bir diğer değişken GSYH büyümesidir. Bu çalışmalarda, düşük GSYH büyümesi veya ekonomik küçülme krizlerin öncü göstergeleri arasında gösterilmiştir. Yaptığımız analizde de hem kısa hem de uzun dönemde iktisadi büyüme ile kriz arasında ters yönlü bir ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir. Mitchell, krizleri refah döngüsünün bir parçası olarak kabul etmektedir. Artan refah döneminde talepteki artışa bağlı olarak fiyatlar artış göstermektedir. Mitchell'e göre fiyat artışının tek nedeni refahtan pay alma çabası değil, aynı zamanda üretimi arttırmak için yapılan yeni yatırımların maliyetidir (Mitchell, 1913, 472-473). Bu sürecin sonunda ise artan fiyatlar nedeniyle talep yetersizliği ortaya çıkmakta, düşen talep fiyatlarda aşağı yönlü bir baskı oluşturmakta ve üretimde daralmaya yol açmaktadır. Kötümser beklentiler ve artan risk kredi maliyetlerini ve kredi şartlarını da ağırlaştırarak krizin derinleşmesine yol açmaktadır (Mitchell, 1913, 502-503).

Kredi imkânlarının kısıtlı hale gelmesi, düşen talep ve karlılık ise büyümenin yavaşlamasına ve hatta durmasına sebebiyet vermektedir.

Hem kısa hem de uzun dönem modelimizde bulunan bir diğer değişken endüstriyel üretim endeksidir. Endüstriyel üretim endeksi nihai modelimizde beklentilerimiz dışında sonuç veren bir değişken olarak yer almaktadır. Tahmin sonuçlarımız kişi başına düşen GSYH büyümesinin aksine endüstriyel üretim endeksi ile yaşanan kriz arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Bu durumun nedeninin, kriz öncesi süreçte kredilerle desteklenen tüketim ve büyüme olup, genişleyen endüstriyel üretim hacminin krizle eş zamanlı olarak düşmemesinden kaynaklanabileceği tahmin edilmektedir. Ülkelerin kriz dönemlerindeki üretim ve tüketim davranışları incelenmesi bu hususta daha ayrıntılı bulgular sunabilecektir.

Geçmişte özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki döviz krizlerini açıklamaya yönelik analizlerde (Krugman, 1979; Kaminsky, Lizondo, Reinhart, 1998; Kaminsky, Reinhart, 1999) krizlerin nedenleri arasında gösterilen reel döviz kuru değişkeni de nihai tahmin modelimizde hem kısa hem de uzun dönem için anlamlıdır. Krizlerle ters yönlü bir ilişki gösteren reel döviz kuru değişkeni ulusal paranın değerini korumak için uygulanan sürdürülemez politikaların muhtemel etkisini gözler önüne sermektedir..

Tahmin sonuçlarımıza göre 2000-2018 dönemi için kısa dönem faiz oranlarının da literatürle (Demirgüç-Kunt, Detragiache, 1998; Kaminsky, Reinhart, 1999; Minsky, 2013) uyumlu bir şekilde yaşanan krizle pozitif yönlü bir ilişki içerisinde olduğu görülmüştür. Uzun yıllar hem uluslararası etkiler hem de büyümenin sürekliliğini sağlamak için uygulanan politikalar nedeniyle düşük seyreden faiz oranlarının, 2008 Krizi öncesinde artan risklerin de etkisiyle yükselişe geçtiği görülmektedir. Mevcut borçların yeni kredilerle çevrilmeye çalışıldığı bir sistemde borçlanma maliyetlerindeki yükseliş bu döngüyü sürdürülemez kılmıştır. 2008 Krizi'nde de tekrar karşı karşıya kalınan bu sürecin nedeni olarak kapitalist finansman sistemini gösteren Minsky, refah dönemlerindeki finansman kolaylığının güvenlik marjlarının aşınmasına yol açarak belirsizlik ve riskleri arttırdığını, artan belirsizlik ve risklerin ise nihayetinde finansman maliyeti ve şartlarını ağırlaştırdığını belirtmiştir (Minsky, 2013, 225).

Nihai modelimizde yer alan bir diğer değişken ise kamu kesimi borcunun GSYH'ye oranıdır. Söz konusu değişken de yalnızca 2000-2018 dönemini kapsayan modelimiz için istatistiki olarak anlamlıdır. Analiz sonuçlarına göre yaşanan kriz ile kamu kesimi borçları arasında aynı yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda artan kamu borç yükünün ülkeleri daha kırılgan bir hale getirdiği ve yaşanan herhangi bir aksaklıkta müdahale gücünü azalttığını söylemek mümkündür. Zira Minsky, krizlerin önlenmesi ve krizlerden çıkış sürecinde güçlü devlet ve güçlü merkez bankasının önemli olduğunu öne sürmüştür (Minsky, 2013, 225).

Konut ve hisse senedi fiyatları, büyüme ve sanayi üretimi, faiz oranları, kamu kesimi borcu ve döviz kuru gibi değişkenlerde ortaya çıkan istikrarsızlıklar yaşanan krizin nedeni olmaktan öte krize yol açan dinamiklerin ortak etkisi altındadır. Hatta yaşanan krizle birlikte birbirlerini etkiler bir nitelik de kazanmaktadırlar. Çoğunlukla, bankacılık sorunları, yükümlülük tarafında değil, gayrimenkul fiyatlarındaki bir düşüş veya finans dışı sektördeki artan iflaslar gibi varlık kalitesindeki uzun süreli bozulmadan kaynaklanır (Kaminsky, Reinhart, 1999, 476). Finansal krizin tetikleyicisi konumunda olan konut veya hisse senedi piyasasında yaşanan bir çöküş veya aniden yükselen faizler, krizle birlikte artan risk ve belirsizliğin de etkisiyle daha büyük değişimler göstermekte, sonuçta birbirini besleyen ve krizin derinleşmesine yol açan bir süreç ortaya çıkmaktadır. Ancak kriz konusunda asıl önemli olan unsurların ise kurumsal gelenek ve iktisadi sistem olduğunu söylemenin hatalı bir değerlendirme olmayacağı kanaatindeyiz. Ülkelerin finansal liberalleşme sürecini sorunsuz bir şekilde sürdürebilmesi güçlü bankacılık düzenlemesi ve denetimi (Kaminsky, Reinhart, 1999, 496), sağlıklı işleyen kurumsal yapı ve etkin bir hukuk sistemi ile doğrudan ilişkilidir.

Tahmin sonuçlarına göre finansal gelişmişlik başlığının da hem kısa hem de uzun dönemde krizle ilişkili olduğu görülmüştür. 2000-2018 dönemi için finansal kurumlara ve finansal piyasalara ilişkin sonuçlar ayrı ayrı değerlendirilmiştir. 1980-2018 dönemi için ise bahsi geçen değişkenlere yönelik değerlerin birbirine yakınsaması ve birbirini etkilemesi nedeniyle finansal gelişmişlik tek bir değişken olarak ele alınmıştır. Nihai modelimizde en dikkat çeken sonuçlar finansal gelişmişlik ile ilgili sonuçlardır. Model çıktıları çerçevesinde hem kısa hem de uzun dönemde finansal gelişmişlik olarak kabul edilen bir kısım unsurlarla krizler arasında aynı yönlü bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Sonuçlar, finansal kurumları ve piyasaları erişim kolaylığı, etkinlik ve

derinlik açısından değerlendiren finansal gelişmişlik endeksini oluşturan unsurların aynı zamanda sistem açısından risk unsuru olabileceğini göstermektedir.

Stiglitz, ölçtüğümüz değerlerin başarılarımızı belirlediğini belirtmektedir. Çünkü ölçtüğümüz değerleri değiştirmek çabasında oluruz. Ancak yanlış şeyleri ölçüyorsak, yani yanlış şeylere değer veriyorsak bu yönde gösterdiğimiz her çaba kaynak israfı manasına gelecektir (Stiglitz, 2012, 434). Finansal gelişmişlikle ilişkili sonuçlar bize güçlü olduğunu düşündüğümüz yanlarımızın bazen zaaf oluşturabileceğine dair ipuçları vermekte ve gelişmişlik olarak kabul ettiğimiz özelliklerin yeniden gözden geçirilmesi gerekebileceğini göstermektedir.

2000-2018 dönemini içeren nihai modelimizde yer alan bir diğer değişken ise Fraser Enstitüsü'nce hazırlanan ekonomik özgürlük endeksi kapsamındadır. Ekonomik özgürlük endeksi 2000 yılından sonra yıllık olarak yayınlanmaya başlandığı için uzun dönem analizine dâhil edilememiştir. Yapmış olduğumuz analizde kamu kesiminin hacmi, hukuki sistem ve mülkiyet hakları, sağlam para, uluslararası ticaretin serbestliği ve regülasyonlar alt başlıklarından oluşan ekonomik özgürlükler değişkeninin istatistiki olarak anlamlı sonuç verdiği görülmektedir.. Ekonomik özgürlükler değişkeninin de literatürle (Baier, Clance, Dwyer, 2012) uyumlu bir şekilde krizle ters yönlü bir ilişki sergilediği görülmüştür.. Ancak buradaki özgürlük kavramının sınırsız bir özgürlükten öte yasal açıdan güvence altına alınmış, etkin denetim mekanizmaları ile güçlendirilmiş, kontrollü bir özgürlük olduğu da unutulmamalıdır. Zira gelişmekte olan ülkelere yönelik geçmiş değerlendirmelerde krizlerin bir finansal serbestleşmeyi takiben geldiğine dair bulgular da söz konusudur (Kaminsky, Reinhart, 1999). 2008 Krizi'nde de finansal piyasalardaki serbestlik ve kontrol dışı finansal yeniliklerin oldukça etkili olduğu düşünülmektedir (Krugman, 2010; Roubini, Mihm, 2012; Stiglitz, 2012; King, 2017).

2000-2018 dönemine dair istatistiki açıdan anlamlı son değişkenler Dünya Geneli Yönetişim Göstergeleri Projesi kapsamında yer alan hükümetin etkinliği ve regülasyonların kalitesi değişkenleridir. Yönetişime dair göstergeler de 1996 yılı sonrası yayınlanmaya başladığı için uzun dönem modele dahil edilememiştir. Tahmin sonuçlarına göre özel sektörün gelişimine izin veren ve teşvik eden hükümet düzenlemelerinin kriz olasılığını azaltırken, kamunun iktisadi etkisinin yüksek,

bürokrasi ve siyasetin baskın olduğu durumun olumsuz bir etkiye sebebiyet verebileceği görülmektedir.

4.6. Sonuç

2008 Küresel Finans Krizi, ekonominin işleyişine dair düşünce ve kabulleri büyük ölçüde sarsan ve değiştiren bir etkiye sahip olmuştur. Finansal küreselleşmeyle birlikte 1980'li yıllardan itibaren etkili olan teknolojik dönüşüm ve finansal inovasyon süreci finansal sistemlere erişimi daha önce hiç olmadığı kadar kolay bir hale getirmiştir. Ancak diğer taraftan kullanılan bu yeni teknikler ve araçlar aynı ölçüde karmaşık ve riskli bir finansal yapının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yeni sistemde, bilgiye erişim son derece kolay hale gelmesine rağmen oluşan bilgi kirliliği ve asimetrik bilgi nedeniyle piyasa ajanlarının verdiği kararların hata payı yükselmiştir. Bunun nedeni ise ortaya çıkan sistemin tasarruf sahiplerine, riskler konusunda yeterli bilgiye sahip olmaksızın, daha yüksek kazanç hırsıyla, doğrudan veya bir finansal aracı vasıtasıyla dolaylı olarak, kendi ülkesinde veya dünyanın başka herhangi bir yerinde yatırım yapmasına olanak sağlamasıdır.

2008 Krizi, King'in finansal simya olarak tanımladığı bu yeni finansal sistemin (King, 2017) kusurlarını gözler önüne sermiştir. Günümüz dünyasının yatırım anlayışının rasyonellikten uzak yapısına ek olarak gelişen teknik ve teknolojinin, risk analizlerinin ve finansal derecelendirme ve denetim mekanizmalarının yetersizliğini gün yüzüne çıkarmıştır. Bu çerçevede yaşananların daha doğru bir şekilde anlaşılması ve muhtemel benzerlerinin önüne geçilebilmesi adına krizlerin davranışsal ve kurumsal köklerinin araştırılmasını zorunlu hale getirmiştir.

Amerikan finansal piyasalarındaki çöküşle başlayan ve ardından küresel bir boyuta ulaşan 2008 Krizi'ne dair yapılan değerlendirmeler incelendiğinde uygulanan yanlış politikalardan finansal kapitalizmin kriz üreten sistemik yapısına kadar birçok kurumsal dinamiğe atıf yapıldığı görülmektedir. Ana akım iktisadın gündeminde olmayan bu büyük çöküşe dair kriz öncesi ve sonrası açıklamalar çoğunlukla heterodoks iktisadın temsilcilerinden gelmiştir. Bu nedenle yaşananlara dair yapılacak analiz ve değerlendirmelerde bu alternatif dünyanın zengin muhtevasının göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

İktisadi krizlerin nedenlerine ve krizlerin tahminine yönelik analizler incelendiğinde büyük çoğunluğunun gelişmekte olan ülkelerdeki krizleri açıklamaya yönelik olduğu görülmektedir. Bu analizlerde ekseriyetle karar mercilerinin uygulamış olduğu hatalı politikalardan kaynaklı yüksek enflasyon, yüksek kamu ve özel sektör borcu, finansal balonlar, kur baskısı, cari açık ve bütçe açığı gibi sorunlar üzerinde durulmuştur. 2008 Krizi ise etki alanı ve yapısı itibariyle geçmişte yaşananlardan farklılaşmaktadır. Yaşanan kriz küresel finans ağı vasıtasıyla tüm dünyayı etkisi altına almakla birlikte en çok etkilenenler finansal açıdan gelişmiş, hukuki yapısı oturmuş ve istikrarlı bir siyasi rejime sahip ülkeler olmuştur. Ayrıca Krugman'ın ifadesiyle geçmişte yaşanan krizlerin birçok özelliğini bir arada bulundurmasıyla geçmişin bir özeti gibidir (Krugman, 2010, 151).

Bu çalışmada 2008 Krizi'nin arka planında yatan unsurlara ilişkin literatür incelemesinin ardından, 2008 Krizi'ni açıklamaya ve geçmiş denemle kıyaslamaya yönelik literatürde yer alan değişkenlerin de dâhil edildiği uzun ve kısa dönem olmak üzere iki model oluşturulmuştur. Analiz sonuçlarının özellikle makroekonomik değişkenler ekseninde büyük çoğunlukla literatürle uyumlu olduğu görülmektedir. Sonuçlara dair en dikkat çekici nokta finansal gelişmişlik düzeyi ile yaşanan kriz arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı ve kamu otoritesinin baskın oluşunun yol açtığı olumsuz etki olmuştur. Yani finansal gelişmişlik olarak kabul edilen bir kısım unsurların sistem açısından zaaf oluşturduğu görülmüş, iyi niyetle de olsa ekonominin doğal işleyişine karşı geliştirilen politikaların çeşitli aksaklıklara yol açabileceği görülmüştür. Bu durum sistemin yapısına ve işleyişine dair bazı şeylerin sorgulanması ve yeniden kurgulanmasının zorunlu olduğunu göstermektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışma, kurumsal iktisadın düşünce dünyasına ve tarihsel dönüşüm sürecine yönelik olarak yapılan ayrıntılı inceleme ile 2008 Krizi özelinde iktisadi krizlere dair kurumsal bir perspektif oluşturulması üzerinedir. Üç makale şeklinde kurgulanan çalışmanın ilk bölümünde kurumsal iktisadın yapısı ve tarihsel dönüşüm süreci, ikinci bölümünde kurumsalcıların iktisadi krizlere bakışı ve son bölümde ise 2008 Krizi'nin ortaya çıkışındaki temel dinamikler üzerinde durulmuştur.

Birinci makalede ele alınan kurumsal iktisadın tarihsel serüveni, Veblen'in hâkim iktisadi anlayışın gerçek dünyanın hakikatleri ile örtüşmediğini öne sürerek Darvinci evrim anlayışını temel alan bir alternatif sunma mücadelesiyle başlamıştır. Ortak düşünce alışkanlıkları ve davranış kalıpları olarak tanımlanan ve bireysel eylem üzerinde yaptırım gücü olduğu öne sürülen kurumlar, hâkim iktisadi düşüncenin rasyonel insan anlayışıyla örtüşmemektedir. Ayrıca, her ne kadar fiziksel veya genetik açıdan aynı olmakla birlikte düşünce ve davranış açısından sabit bir insan figüründen bahsetmek olası değildir. İnsanın düşünce yapısı ve davranış kalıpları toplum ve kurumsal çevre ile etkileşim ve oldukça yavaş olmakla birlikte sürekli dönüşüm içerisindedir. Sanayi Devrimi sonrası yaşanan gelişmelerin ise bu dönüşümün hız kazanmasına yol açtığı görülmektedir.

Kurumsal iktisat birey ve kurumsal çevre arasındaki etkileşimi göz önüne alarak analiz ve değerlendirmelerinde daha çok grup davranışlıları ve bireyin eylemlerini şekillendiren formel-enformel kısıtlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda siyaset, sosyoloji, psikoloji, etik ve daha birçok alanda keşfedilen hakikatleri de analize dâhil eden kapsayıcı bir bakış açısı ortaya koymuştur.

Kurumsal iktisatçıların çalışmalarına bakıldığında ortak bir çizgiden bahsedilmesi mümkün görünmemektedir. Bunda kuşkusuz kurumsal iktisadın çerçevesinin ve ilgi alanının diğer birçok disiplini de içerecek şekilde geniş bir alanı kapsaması etkilidir. Veblen'in öncülük ettiği ilk kurumsalcıların çalışmalarında dahi zaman zaman bu ayrışmanın varlığından söz edilebilir. Veblen'in tamamen evrimsel dinamiklerin etkisi

altında rassal olarak ortaya çıktığını belirttiği kurumlar, Commons'ın iktisadi anlayışında, tasarım imkânlarına ve bilinçli düzenlemeye açıktır. Commons'la benzer şekilde Myrdal'ın çalışmalarında da bilinçli ve amaca yönelik politikalarla büyüme ve kalkınma sağlanabileceği düşüncesi hâkimdir. Veblen'in iktisadi anlayışındaki belirsizlik, Commons açısından kurumların varlığıyla, Mitchell'e göre ise planlama ve sağlıklı veri sistemlerinin oluşturulmasıyla kısmen elimine edilebilecektir. Veblen, kurumların geçmişin ihtiyaçları ve doğruları üzerine inşa edildiğini ve bugünün ihtiyaçları ile tam uyum sağlayamayacağını belirtmiştir. Ayres ise bu görüşe katkı olarak kurumları geçmişe bağlılık olarak görmüş, kurumların değişime direnç oluşturduğunu ve toplumsal ilerleme için kurumsal sistemde boşluk veya zayıflık olması gerektiğini öne sürmüştür. Diğer taraftan her iki düşünürün de teknolojinin ve bilimsel gelişmelerin ilerlemedeki önemine dikkat çektiği görülmektedir.

Yeni kurumsalcılar ise eski kurumsal düşünceden ayrışarak neo-klasik iktisadi anlayışa daha yakın bir tutum göstermiştir. Farklılık ise kurumların varlığı ve çevresel faktörlerin etkisiyle, bireylerin ve firmaların sınırlı rasyonalite ve eksik bilgi altında karar verdiği varsayımını temel almalarıdır. Zira neo-klasik iktisat günümüz devasa ölçekli şirketlerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. İktisadi etkinlik açısından kurumsal düzenin etkisi büyük öneme sahiptir. Ticari sözleşmelerin güvenilirliği, hukuki mevzuatın iktisadi faaliyetleri destekleyici şekilde oluşturulması ve toplum tarafından kabul görmesi, özel düzen ile mevzuat arasında uyum ve tüm bu unsurların işlem maliyetlerini düşüren bir yapıda olması toplumsal refahın korunması ve ilerleme için temel gereklilikler olarak görülmektedir.

İkinci makalede kurumsal iktisadın iktisadi kriz konusundaki yaklaşımı üzerinde durulmuştur. Belirsizlik altında beklenmedik bir şekilde, toplumun ekonomik gidişata dair inançlarının ve politika yapıcılar tarafından alınan kararların da etkisiyle ortaya çıkan iktisadi bunalımlar, nedenleri ve etkileri itibariyle iktisadi düşünceyi oldukça meşgul eden olgulardır. Kriz konusunda ilk kurumsalcıların ortak bir dil kullandığı söylenebilir.

Veblen, iktisadi krizlere ilişkin olarak refah dönemindeki kredi genişlemesine dikkat çekmiş, Kredilerin teminat olarak gösterilen mülkün parasal değerine dayandığını belirtmiştir. Teminatın piyasa değeri yükselirse, destekleyeceği kredinin miktarı da aynı şekilde artacaktır. Kriz veya belirgin bir depresyon durumunda, tüm bu sonuç

zinciri tersine çevrilir. Teminatın anında nakde çevrilebilir nitelikte olmadığı, hemen satılmadığı veya hâlihazırda satılmak üzere tasarlanmayan mülklerden oluşması durumunda kredi teminat dengesinin bozulacaktır. Commons ise yükselen piyasalardaki alım çılgınlığı ve çöküş anında ortaya çıkan panik satışlarına dikkat çekmiş, bu taşkınlığın önüne geçilmesinin ise genel kredi ve altın durumunun da dengelenmesine yönelik olarak, merkez bankalarının ve ülkelerin bankacılık sistemlerinin, bir bütün olarak iş birliği içerisinde çalışması tavsiyesinde bulunmuştur. Mitchell ise iktisadi krizleri normal iş akışını kesintiye uğratan ani felaketler değil, aksine refah dönemi, kriz ve depresyon olmak üzere bir iş döngüsünün parçası olarak görmüştür. Her çöküş aslında yeni bir refah döngüsünün başlangıcıdır. Ancak yine de aşırı dalgalanmaların ve yıkıcı etkilerinin önlenmesine ilişkin iş çevirimlerinin kontrol edilmesi gerektiğini belirten Mitchell, bunun bankacılık sisteminin düzenlenmesi, önemli endüstrilerin planlanması ve kur politikasının revize edilmesi gibi yapısal reformlara bağlı olduğunu öne sürmüştür.

Yeni kurumsal iktisat, kurumsal iktisadın başlangıçtaki geleneğinden ayrışarak analizlerinde kurumların piyasa sistemi üzerindeki etkilerine odaklanmıştır. Bu anlayış çerçevesinde iktisadi başarı veya başarısızlık özel ve kamusal düzen arasındaki uyum ile doğrudan ilişkilidir. Geçmişten gelen kültürel ve geleneksel normlar iktisadi etkinlik ve kalkınma üzerinde etkilidir. Piyasa sisteminin etkinliği için işlem maliyetlerinin düşük olduğu, mülkiyet hakkının adil bir şekilde tanımlandığı, sözleşmeye uyum konusunda taraflar arasında güvenin hâkim olduğu, belirsizliğin kısmen ortadan kalktığı öngörülebilir bir kurumsal ortam mutlak gereklidir.

Günümüz devasa ölçeklerdeki şirketlerin içe dönük yapısı yasal denetim ve şeffaflık açısından sorunlar doğurmaktadır. Hem piyasa sistemi hem de siyasal sistem açısından geçerli olan asil-vekil sorunu ve yine bu sorunun temelinde ortaya çıkan ahlaki tehlike kurumsal etkinliğin önündeki en büyük engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunların aşılabilmesi ise yine kurumsal yapıyla ilişkili gözükmektedir.

Çalışmanın üçüncü ve son makalesi 2008 Krizi'nin nedenleri üzerinedir. Modern ekonomik sistem sürekli büyüme anlayışı üzerine inşa edilmiştir ve bu sistemde herhangi bir duraksama veya gerilemeye yer yoktur. Büyüme ise tüketimin devamlılığına ve sürekli olarak genişlemesine bağlıdır. 2008 Krizi üzerine yapılan analiz ve değerlendirmeler göstermektedir ki kriz öncesi dönemde uygulanan

politikaların temelinde tüketim ve büyümenin devam ettirilebilmesi amacı yatmaktadır. Gelirin artmadığı bir dönemde tüketim borçlanma yoluyla arttırılmış, bunun için de geleneksel yöntemlerin dışında yeni borçlanma ve yatırım araçları kullanılmıştır. Herhangi bir regülasyona tabi olmayan ve muhtemel etkileri öngörülemeyen finansal yenilikler ile yaşanan yükselişten pay kapma çabasındaki piyasa ajanlarının taşkınlığa varan saldırgan tutumlarının bir araya gelmesi bir varlık balonunun oluşmasına sebebiyet vermiştir. Varlık balonunun çökmesi ise kısa sürede küresel bir boyut kazanan finansal krize yol açmıştır. Yaşanan bu kriz, ekonominin işleyişine dair ön kabulleri değiştirip dönüştürmüştür. Teknolojik devrimin, bilgiye ulaşmayı kolaylaştırmasına rağmen yol açtığı kaotik bilgi ağı nedeniyle, olay ve olgular arasındaki sebep-sonuç ilişkisini hesaplanabilir kılmadığı görülmüştür. Ayrıca krizlerin yalnızca gelişmekte olan piyasaların sorunu olmadığını ve finansal sistemin denetim ve kontrolüne yönelik olarak kurgulanan mekanizmaların işlevsizliğini de gözler önüne sermiştir.

Finansal piyasalar iktisadi düşünce tarihinin hemen tüm temsilcilerinin ihtiyatla yaklaştığı bir konu olmuştur. İktisadi anlayışta finansın amacı reel ekonominin işleyişini ve mübadeleyi kolaylaştırmaktır. Finansal piyasalar ile reel ekonomi arasındaki bağların zayıflaması veya kopması ise büyük bir sorunun habercisidir. Yapmış olduğumuz analizin sonuçları arasında en dikkat çeken nokta finansal gelişmişlik ile krizler arasında aynı yönlü ilişkinin varlığıdır. Bu bize göstermektedir ki finansal gelişmişlik olarak kabul ettiğimiz unsurlar aynı zamanda iktisadi sistemin işleyişi açısından bir kısım tehditler barındırabilmektedir ve yeniden gözden geçirilmesi elzemdir.

Bu sonuçlar ışığında King'in finansal simya olarak tanımladığı ve reel ekonomiyle olan bağların kopma noktasına geldiği günümüz finansal siteminin yeniden kurgulanmasının zorunluluk arz ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu konuda Veblen ve Commons'ın, kredi olanaklarının gözden geçirilmesine ve reel ekonomi ile dengeli bir kredi sisteminin oluşturulmasına yönelik görüşlerine kulak verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Veblen ve Commons'ın belirttikleri gibi, üretim olanaklarının siyasiler ve finansçıların yönlendirmesiyle değil, piyasa gereklilikleri doğrultusunda kullanılmasına yönelik uzmanlar tarafından planlanması kaynak israfını ortadan kaldıracak, verimlilik ve etkinliği arttıracaktır. Benzer şekilde Mitchell de krizleri iktisadi sistemin olağan bir parçası olarak görmesine rağmen etkilerinin

hafifletilmesine yönelik olarak bankacılık sisteminin düzenlenmesi ve önemli endüstrilerin planlanması gibi yapısal reform önerilerinde bulunmuştur. Sürdürülebilir ve çatışmasız bir ekonomik sistemin varlığı, Myrdal'ın belirttiği gibi yalnızca ulusal veya bölgesel olarak değil uluslararası düzeyde bir tüketim adaletinin sağlanmasına bağlıdır ve bu konuda Commons'ın söz ettiği küresel iş birliğinin büyük bir öneme sahip olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

KAYNAKÇA

Acemoğlu, Daron. 2009. The Crisis of 2008: Lessons for and from. Critical Review. c. 21. s. 2-3: 185-194.Aftalion, Albert. 1913. **Les Crises Périodiques de Surproduction**. Cilt 1. Paris: Marcel Rivière.

Acemoğlu, Daron, Ufuk Akçiğit, Harun Alp, Nicholas Bloom, William Kerr. 2018. Innovation, Reallocation and Growth. **American Economic Review**. c. 108. s. 1: 3450-3491.

Acemoğlu, Daron, Suresh Naidu, Pascual Restrepo, James Alan Robinson. 2014. **Democracy Does Cause Growth**. NBER Working Paper Series, no: 20004. Cambridge: National Bureau of Economic Research.

Acemoglu, Daron, Matthew Owen Jackson. 2014. **Social Norms and the Enforcement of Laws**. NBER Working Paper Series, no: 20369. Cambridge: National Bureau of Economic Research.

Acemoğlu, Daron, Pascual Restrepo. 2018. The Race between Man and Machine: Implications of Technology for Growth, Factor Shares and Employment. **American Economic Review**. c. 108. s. 6: 1488-1542.

Acemoğlu, Daron, Simon Johnson, James Alan Robinson, Yunyong Thaicharoen. 2003. Institutional Causes, Macroeconomic Symptoms: Volatility, Crises and Growth. **Journal of Monetary Economics**. c. 50. s. 1: 49-123.

Acemoğlu, Daron, James Alan Robinson, Thierry Verdier. 2017. Asymmetric Growth and Institutions in an Interdependent World. **Journal of Political Economy**. c. 125. s. 5: 1245-1305.

Aka, Brou Emmanuel. 2006. On the Duration of the Financial System Stability Under Liberalization. **Emerging Markets Rewiew**. c. 7. s. 2: 147-161.

Aldrich, John Herbert, Forrest D. Nelson. 1984. **Linear Probability, Logit, and Probit Models**. London: SAGE Publications, Inc..

Alessi, Lucia, Carsten Detken. 2009. **"Real Time" Early Warning Indicators for Costly Asset Price Boom/Boost Cycles: A Role for Global Liquidity**. ECB Working Paper Series, no: 1039. Frankfurt: European Central Bank.

Ayres, Clarence Edwin. 1918. **The Nature of the Relationship between Ethics and Economics**. Chicago: The University of Chicago Press.

_____. 1944. **The Theory of Economic Progress**. New York: The University of North Carolina Press.

_____. 1952. **The Industrial Economy: Its Technological Basis and Institutional Destiny**. Cambridge: The Riverside Press.

_____. 1960. Institutionalism and Economic Development. **The Southwestern Social Science Quarterly**. c. 41. s. 1: 45-62.

_____. 1967. The Theory of Institutional Adjustment. **Institutional Adjustment: A Challenge to a Changing Economy**. ed. Carey C. Thompson. San Antonio: University of Texas Press: 1-17.

_____. 1968. Gospel of Technology. **American Philosophy Today and Tomorrow**. ed. Horace Meyer Kallen, Sidney Hook. New York: Books for Libraries Press: 25-42

Babecký, Jan, Tomáš Havránek, Jakub Matějů, Marek Rusnák, Kateřina Šmídková, Bořek Vašíček. 2012. **Leading Indicators of Crisis Incidence: Evidence from Developed Countries**. ECB Working Paper Series, no:1486. Frankfurt: European Central Bank.

Baier, Scott Leonard, Matthew Clance, Gerald P Dwyer. 2012. Banking Crises and Economic Freedom. **Economic Freedom of the World: 2012 Annual Report**. ed. James Gwartney, Robert Lawson, Joshua Hall. Vancouver: Fraser Institute: 201-217.

Barrell, Ray, E Philip Davis, Dilruba Karim, Iana Liadze. 2010. Bank Regulation, Property Prices and Early Warning Systems for Banking Crises in OECD Countries. **Journal of Banking & Finance**. c. 34. s. 9: 2255-2264.

Bernanke, Ben Shalom. [10.10.2020] **Great Moderation**. 20.02.2004 tarihli Eastern Economic Association konuşması. Washington. https://www.federalreserve.gov/boarddocs/speeches/2004/20040220/default.htm.

Bouniatian, Mentor. 1922. **Les Crises Économiques**. Paris: Marcel Giard.

Bussiere, Matthieu, Marcel Fratzscher. 2006. Towards a New Early Warning System of Financial Crises. **Journal of International Money and Finance**. c. 25. s. 6: 953-973.

Bustelo, Pablo, Clara Garcia, Iliana Olivié. 1999. **Global and Domestic Factors of Financial Crises in Emerging Economies: Lessons from the East Asian Episodes (1997-1999)**. ICEI Working Paper, no: 16. Madrid: Instituto Complutense de Estudios Internacionales.

Central Bank of Chile. [06.03.2021]. Annual Reports. https://www.bcentral.cl/en/buscador?categoria=Publicaciones/Banco%20Central%20de%20Chile

Chenguel, Mohamed Bechir. 2014. The Subprime Crisis Contagion Effect on Developed Countries. **Journal of Business and Management Research**. c. 3. s. 1: 61-70.

Chudik, Alexander, Marcel Fratzscher. 2011. **Identifying the Global Transmission of the 2007-09 Financial Crisis in a GVAR Model**. ECB Working Paper Series, no: 1285. Frankfurt: European Central Bank.

Coase, Ronald Harry. 1937. The Nature of the Firm. **Economica**. c. 4. s. 16: 386-405.

_____. 1960. The Problem of Social Cost. **The Journal of Law and Economics**. c. 3: 1-44.

_____. 1974. The Choice of the Institutional Framework: A Comment. **The Journal of Law & Economics**. c. 17. s. 2: 493-496.

_____. 1978. Economics and Contiguous Disciplines. **The Journal of Legal Studies**. c. 7. s. 2: 201-211.

_____. 1992. The Institutional Structure of Production. **The American Economic Review**. c. 82. s. 4: 713-719.

_____. 1998. The New Institutional Economics. **The American Economic Review**. c. 88. s. 2: 72-74.

Commons, John Rogers. 1919. **Industrial Goodwill**. New York: McGraw-Hill Book Company, Inc..

_____. 1925. The Stabilization of Prices and Business. **The American Economic Review**. c. 15. s. 1: 43-52.

_____. 1931. Institutional Economics. **The American Economic Review**. c. 21. s. 4: 648-657.

_____. 1934. **Institutional Economics; Its Place in Political Economy**. New York: The Macmillan Company.

_____. 1996a. **John R. Commons: Selected Essays**. ed. Malcolm Rutherford, Warren Joseph Samuels. Cilt 1-2. London: Routledge.

_____. 1996b. Industrial Government. **International Labour Review**. c. 135. s. 3-4: 281-286.

Crotty, James. 2009. Structural Causes of the Global Financial Crisis: A Critical Assessment of the "New Financial Architecture". **Cambridge Journal of Economics**. c. 33. s. 4: 563–580.

Demirgüç-Kunt, Aslı, Enrica Detragiache. 1998. The Determinants of Banking Crises in Developing and Developed Countries. **IMF Staff Papers**. c. 45. s. 1: 81-109.

Detzer, Daniel, Hansjörg Herr. 2014. **Theories of Financial Crises: An Overview**. IPE Working Paper, no: 32/2014. Berlin: Institute for International Political Economy.

Estrella, Arturo, Frederic Stanley Mishkin. 1996. **Predicting U.S. Recessions: Financial Variables as Leading Indicators**. Research Paper, no: 9609. New York: Federal Reserve Bank of New York Public Information Department.

Fraser Institute. [06.03.2021]. Economic Freedom. https://www.fraserinstitute.org/economic-freedom

Friedman, Milton, Anna Jacobson Schwartz. 1987. Money and Business Cycles. **Money in Historical Perspective**. ed. Anna Jacobson Schwartz. Chicago: University of Chicago Press: 24-77.

Fukuyama, Yoshihiro Francis. 1992. **The End of History and the Last Man**. New York: Macmillan, Inc..

Galbraith, John Kenneth. 1979. **The Great Crash 1929**. 5. bs. Boston: Houghton Mifflin Company.

Goldstein, Morris, Philip Turner. **Banking Crises in Emerging Economies Origins and Policy Options**. BIS Economic Papers, no: 46. Basle: Bank for International Settlements, 1996.

Gramsci, Antonio. 1978. **Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci**. 5. Bs. ed. Quintin Hoare, Geoffrey Nowell Smith. New York: International Publishers.

Greenfield, Sidney M. 1982. Anthropology and Institutional Economics. **Journal of Economic Issues**. c. 16. s. 2: 485-487.

Hamilton, Walton Hale. 1919. The Institutional Approach to Economic Theory. **The American Economic Review**. c. 9. s. 1: 309-318.

Hardy, Daniel C, ve Ceyla Pazarbaşıoğlu. 1999. Determinants and Leading Indicators of Banking Crises: Further Evidence. **IMF Staff Papers**. c. 46. s. 3: 247-258.

Hausman, Jerry Allen. 1978. Specification Tests in Econometrics. **Econometrica**. c. 46. s. 6: 1251-1271.

Hilbe, Joseph Michael. 2009. **Logistic Regression Models**. Boca Raton: CRC Press.

Hodgson, Geoffrey Martin. 1989. Institutional Rigidities and Economic Growth. **Cambridge Journal of Economics**. c. 13. s. 1: 79-101.

_____. 1998. The Approach of Institutional Economics. **Journal of Economic Literature**. c. 36. s. 1: 166-192.

_____. 2000. What Is the Essence of Institutional Economics. **Journal of Economics Issues**. c. 34. s. 2: 317-329.

_____. 2003. Darwinism and Institutional Economics. **Journal of Economic Issues**. c. 37. s. 1: 85-97.

_____. 2006. What Are Institutions?. **Journal of Economic Issues**. c. 11. s. 1: 1-25.

_____. 2009. The Great Crash of 2008 and the Reform of Economics. **Cambridge Journal of Economics**. c. 33. s. 6: 1205-1221.

_____. 2012a. On the Limits of Rational Choice Theory. **Economic Thought**. c. 1. no. 1: 94-108.

_____. 2012b. Toward an Evolutionary and Moral Science. **Journal of Economic Issues**. c. 46. s. 2: 265-275.

_____. 2015a. On Defining Institutions: Rules Versus Equilibria. **Journal of Institutional Economics**. c. 11. s. 3.

_____. 2015b. Much of the "Economics of Property Rights" Devalues Property and Legal Rights. **Journal of Institutional Economics**. c. 11. s. 4: 683-709.

Hosmer, David W., Stanley Lameshow. 2000. **Applied Logistic Regression**. 2. bs. New York: John Wiley & Sons, Inc..

Hsiao, Cheng. 2007. Panel Data Analysis - Advantages and Challenges. **TEST: An Official Journal of the Spanish Society of Statistics and Operations Research**. C. 16. s. 1: 1-22.

Huang, MeiChi, Hsiu-Hsuan Chiang. 2017. An Early Alarm System for Housing Bubbles. **The Quarterly Review of Economics and Finance**. c. 63: 34-49.

Im, Kyung So, Mohammad Hashem Pesaran, Yongcheol Shin. 2003. Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. **Journal of Econometrics**. c. 115. s. 1: 53-74.

IMF. [06.03.2021]. Financial Development Index Database. https://data.imf.org/?sk=f8032e80-b36c-43b1-ac26-493c5b1cd33b.

Integrated Financial Engineering, Inc.. 2006. **Evolution of the U.S. Housing Finance System: A Historical Survey and Lessons for Emerging Mortgage Markets**. Washington: U.S. Department of Housing and Urban Development Office of Policy Development and Research.

Kaminsky, Graciela Laura, Carmen Maria Reinhart. 1999. The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance of Payments Problems. **The American Economic Review**. c. 89. s. 3: 473-500.

Kaminsky, Graciela Laura, Saul Lizondo, Carmen Maria Reinhart. 1998. Leading Indicators of Currency Crises. **IMF Staff Papers**. c.45. s. 1: 1-48.

Kaufmann, Daniel, Aart Kraay, Massimo Mastruzzi. 2010. **The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues**. Policy Research Working Paper. No. 5430. World Bank.

Keen, Steve. 2011. A Monetary Minsky Model of the Great Moderation and the Great Recession. **Journal of Economic Behavior&Organization**. c. 86: 221-235.

Keynes, John Maynard. 2010. **Genel Teori: İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi**. 2. bs. çev. Uğur S. Akalın. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

. 2012. Torunlarımızın Ekonomik Olanakları. **Keynes'e Dönüş: Torunlarımızın Ekonomik Olanakları**. ed. Lorenzo Pecchi, Gustavo Piga. çev. Sungur Savran. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: 19-30.

Kiekhofer, William Henry, John Maurice Clark, Paul Thomas Homan, Hugh M. Fletcher, Max J. Wasserman, Willard Earl Atkins, Francis D. Tyson, William W. Hewett, Richard Theodore Ely. 1932. Institutional Economics. **The American Economic Review**. c. 22. s. 1: 105-116.

Kindleberger, Charles Poor, Robert Zelwin Aliber. 2005. **Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises**. 5. bs. Hoboken: John Wiley & Sons, Inc..

King, Mervyn Allister. 2017. **The End of Alchemy: Money, Banking and the Future of the Global Economy**. London: Abacus.

Kotz, David Michael. 2009. The Financial and Economic Crisis of 2008: A Systemic Crisis of Neoliberal Capitalism. **Review of Radical Political Economics**. c. 41. s. 3: 305-317.

Krugman, Paul. 1979. A Model of Balance-of-Payments Crises. **Journal of Money, Credit and Banking**. c. 11. s. 3: 311-323.

_____. 2010. **Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü ve Küresel Kriz**. 6. bs. çev. Neşenur Domaniç. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2010.

Kwan, Simon H.. 2010. **Financial Crisis and Bank Lending**. FED Working Papers, no. 2010-11. San Francisco: Federal Reserve Bank of San Francisco.

Laeven, Luc, Fabian Valencia. 2018. **Systemic Banking Crises Revisited**. IMF Working Papers, no: 18/206. Washington: International Monetary Fund.

Laina, Patrizio, Juho Nyholm, Peter Sarlin. 2015. **Leading Indicators of Systemic Banking Crises: Finland in a Panel of EU Countries**. ECB Working Paper Series, no. 1758. Frankfurt: European Central Bank.

Levin, Andrew, Chien-Fu Lin, James Chia-Shang Chu. Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties. **Journal of Econometrics**. c. 108. s. 1: 1-24.

Marx, Karl Heinrich. 2010. **İktisat Üzerine**. ed. Robert Freedman. çev. Ali Çakıroğlu. İstanbul: Belge Yayınları.

Ménard, Claude, Mary M Shirley. 2014. The Future of New Institutional Economics: From Early Intuitions to a New Paradigm?. **Journal of Institutional Economics**. c. 10. s. 4: 541-565.

Miao, Jianjun, Pengfei Wang. 2015. Banking bubbles and financial crises. **Journal of Economic Theory**. c. 157. s. 1: 763-792.

Minsky, Hyman Philip. 2013. **İstikrarsız Bir Ekonominin İstikrarı**. çev. Oğuz Esen. Ankara: Efil Yayınevi.

Mishkin, Frederic Stanley. 1990. **Asymmetric Information and Financial Crises: A Historical Perspective**. NBER Working Paper Series, no: 3400. Cambridge: National Bureau of Economic Research.

_____. 2001. **Financial Policies and the Prevention of Financial Crises in Emerging Market Countries**. NBER Working Paper Series, no: 8087. Cambridge: National Bureau of Economic Research.

_____. 2005. **How Big a Problem is Too Big to Fail?**. NBER Working Paper, no: 11814. Cambridge: National Bureau of Economic Research.

Mitchell, Wesley Clair. 1903. **A History of the Greenbacks: With Special Reference to the Economic Consequences of Their Issue (1862-65)**. Chicago: The University of Chicago Press.

_____. 1910. The Rationality of Economic Activity. **Journal of Political Economy**. c. 18. s. 3: 197-216.

_____. 1913. **Business Cycles**. Berkeley: University of California Press.

_____. 1966. **Business Cycles: The Problem and Its Setting**. 19. bs. New York: National Bureau of Economic Research, Inc., 1966.

Mitchell, Wesley Clair, Willford I. King, Frederick R. Macaulay, Oswald W. Knauth. 1921. **Income in the United States: Its Amount and Distribution (1909-1919)**. New York: Harcourt, Brace and Company.

Myrdal, Karl Gunnar. 1967. Adjustment of Economic Institutions in Contemporary America: The Trends of Changes Now Underway. **Institutional Adjustment: A Challenge to a Changing Economy**. ed. Carey C. Thompson. San Antonio: University of Texas Press: 70-84.

_____. 1968. **Asian Drama: An Inquiry into the Poverty of Nations**. Cilt 1-2. Middlesex: Penguin Books.

_____. 1973a. Growth and Social Justice. **World Development**. c. 1. s. 3-4: 119-120.

_____. 1973b. The Need for a Sociology and Psychology of Social Science and Scientists. **World Development**. c. 1. s. 5: 41-46.

_____. 1973c. Equity and growth. **World Development**. c. 1. s. 11: 43-47.

_____. 1973d. Crises and Cycles in the Development of Economics. **The Political Quarterly**. c. 44. S. 1: 9-21.

_____. 1978. Institutional Economics. **Journal of Economic Issues**. c.12. s. 4: 771-783.

_____. 1989. The Equality Issue in World Development. **The American Economic Review**. c. 79. s. 6: 8-17.

Myrdal, Karl Gunnar, Richard Sterner, Arnold Rose. 1944. **An American Dilemma: The Negro Problem and Modern Democracy**. New York: Harper&,Brothers Publishers.

Nelson, Stephen C., Peter Joachim Katzenstein. 2014. Uncertainty, Risk, and the Financial Crisis of 2008. **International Organization**. c. 68. s. 2: 361-392.

North, Douglass Cecil. Transaction Costs, Institutions and Economic History. 1984. **Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft / Journal of Institutional and Theoretical Economics**. c. 140. s. 1: 7-17.

_____. 1986. The New Institutional Economics. **Journal of Institutional and Theoretical Economics**. c. 142. s. 1: 230-237.

_____. 1990. A Transaction Cost Theory of Politics. **Journal of Theoretical Politics**. c. 2. s. 4: 355-367.

_____. 1991. Institutions. **Journal of Ekonomic Perspectives**. c. 5. s. 1: 97-112.

_____. 1992. **Transaction Costs, Institutions, and Economic Performance**. San Francisco: International Center for Economic Growth.

_____. 1994. Economic Performance Through Time. **The American Economic Review**. c. 84. s. 3: 359-368.

_____. 2010. **Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans**. 2. bs. çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Sabancı Üniversitesi.

Özveren, Eyüp. 2007. Kurumsal İktisat: Aralanan Karakutu. **Kurumsal İktisat**. ed. Eyüp Özveren. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları: 15-43.

Patterson, Ernest Minor. 1915. The Theories Advanced in Explanation of Economic Crises. **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**. c. 59: 133-147.

Pedro, Cristina Pereira, Joaquim José dos Santos Ramalho, Jacinto Vidigal da Silva. 2018. The Main Determinants of Banking Crises in OECD Countries. **Review of World Economics**. c. 154. s. 1: 203–227.

Pesaran, Mohammad Hashem. 2007. A Simple Panel Unit Root Test the Presence of Cross-Section Dependence. **Journal of Applied Econometrics**. c. 22. s. 2: 265-312.

Posner, Richard Allen. 2011. Afterword: The Causes of the Financial Crisis. **What Caused the Financial Crisis**. ed. Jeffrey Friedman. Philadelphia: University of Pennsylvania Press: 279-294.

Rajan, Raghuram Govind. 2005. **Has Financial Development Made the World Riskier?**. NBER Working Paper Series, no: 11728. Cambridge: National Bureau of Economic Research.

Reinhart, Carmen Maria ve Kenneth Saul Rogoff. 2010. **Bu Defa Farklı: Finansal Çılgınlığın 800 Yıllık Tarihi**. çev. Levent Konyar. İstanbul: NTV Yayınları.

_____. 2008. Is the 2007 US Sub-Prime Financial Crisis So Different? An International Historical Comparison. **American Economic Review**. c. 98. s. 2: 339-344.

Ricketts, Martin. 2011. The New Institutional Economics and the Global Financial Crisis. **The Global Financial Crisis: What Have We Learnt?**. ed. Steven Kates. Cheltenham: Edward Elgar Publishing: 169-181

Roubini, Nouriel ve Stephen Mihm. 2012. **Kriz Ekonomisi: Dünya Ekonomisinin Çöküşü ve Geleceği**. çev. Işıl Tezcan. İstanbul: Pegasus Yayınları.

Rutherford, Malcolm. 2001. Institutional Economics: Then and Now. **The Journal of Economic Perspectives**. c. 15. s. 3: 173-194.

Samuels, Warren Joseph. 1969. On the Future of Institutional Economics. **Journal of Economic Issues**. c. 3. s. 3: 67-72.

Santos, Boaventura De Souza. 2005. Tecrübenin İsrafına Karşı Tembel Aklın Eleştirisi. **Modern Küresel Sistem**. ed. Immanul Wallerstein. çev. Kürşat Atalar. İstanbul: Pınar Yayınları: 229-289

Stanfield, J. Ron. 1977. Institutional Economics and the Crises of Capitalism. **Journal of Economic Issues**. c. 11. s. 2: 449-460.

Stata - Hausman Specification Test. [10.12.2020] https://www.stata.com/manuals13/rhausman.pdf.

Stiglitz, Joseph Eugene. 2012. **Serbest Düşüş: Amerika, Serbest Piyasalar ve Dünya Ekonomisinin Çöküşü**. çev. Banu Özgün, Yenal Göksun, Emre Ozan, Atilla Yenigün. İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Taylor, John Brian. 2009. **The Financial Crisis and the Policy Responses: An Empirical Analysis of What Went Wrong**. NBER Working Papers, no: 14631. Cambridge: National Bureau of Economic Research.

Veblen, Thorstein Bunde. 1898a. Why is Economics not an Evolutionary Science?. **The Quarterly Journal of Economics**. c. 12. s. 4: 373-397.

_____. 1898b. The Instinct of Workmanship and the Irksomeness of Labor. **American Journal of Sociology**. c. 4. s. 2: 187-201.

_____. 1905. Credit and Prices. **Journal of Political Economy**. c. 13. s. 3: 460-472.

_____. 1921. **The Engineers and the Price System**. New York: B. W. Huebsch, Inc..

_____. 1925. Economic Theory in the Calculable Future. **The American Economic Review**. c. 15. s. 1: 48-55.

_____. 1932. **The Place of Science in Modern Civilisation and Other Essays**. 3. bs. New York: The Viking Press, Inc..

_____. 2016. **Aylak Sınıfın Teorisi**. 2. bs. çev. Eren Kırmızıaltın, Hüsnü Bilir. Ankara: Heretik Yayınları.

Wicksell, Johan Gustaf Knut. 1962. **Interest and Prices: A Study of the Causes Regulating the Value of Money**. çev. Richard Ferdinand Kahn, Carl George Uhr. New York: Sentry Press.

Williamson, Oliver Eaton. 1971. The Vertical Integration of Production: Market Failure Considerations. **The American Economic Review**. c. 61. s. 2: 112-123.

_____. 1979. Transaction-Cost Economics: The Governance of Contractual Relations. **Journal of Law and Economics**. c. 22. s. 2: 233-261.

_____. 1988. Technology and Transaction Cost Economics. **Journal of Economic Behavior and Organization**. c. 10. s. 3: 355-363.

_____. 2000. The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead. **Journal of Economic Literature**. c. 38. s. 3: 595-613.

_____. 2002. The Theory of the Firm as Governance Structure: From Choice to Contract. **Journal of Economic Perspectives**. c. 16. s. 3: 171-195.

_____. 2005. The Economics of Governance. **The American Economic Review**. c. 95. s. 2: 1-18.

_____. 2010. Transaction Cost Economics: The Origins. **Journal of Retailing**. c. 86. s. 3: 227-231.

World Bank. [06.05.2021]. The Worldwide Governance Indicators (WGI) project. https://info.worldbank.org/governance/wgi/